

**SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
V KADENCJA**

Warszawa, dnia 23 maja 2002 r.

Druk nr 117

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Paweł Jaros

**Pan
Longin PASTUSIAK
MARSZAŁEK SENATU
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Wielce Szanowny Panie Marszałku

W wykonaniu artykułu 12.1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69) przedstawiam informację o działalności Rzecznika Praw Dziecka wraz z uwagami o stanie przestrzegania praw dziecka. Zgodnie z artykułem 12.2 cytowanej ustawy informacja Rzecznika jest podawana do wiadomości publicznej.

Z wyrazami szacunku

(-) Paweł Jaros

Informacja
Rzecznika Praw Dziecka
o działalności za rok 2001
oraz
uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka

Rzecznik Praw Dziecka

Warszawa 2002

Spis treści

Wstęp

I.	Informacja Rzecznika Praw Dziecka o działalności za rok 2001	
1.	Prawo do życia i ochrony zdrowia.....	6
2.	Prawo do życia w rodzinie.....	18
3.	Prawo do godziwych warunków socjalnych.....	34
4.	Prawo do nauki.....	46
5.	Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem.....	59
6.	Prawa dzieci niepełnosprawnych.....	75
7.	Prawa dziecka przed wymiarem sprawiedliwości.....	82
8.	Popularyzacja praw dziecka i współpraca z mediami	93
II.	Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka.....	96

Aneks

•	Organizacja Biura Rzecznika Praw Dziecka.....	104
•	Zestawienia statystyczne.....	107

Wstęp

Konstytucja RP nadała prawom dziecka wysoką rangę, przewidując instytucję Rzecznika Praw Dziecka. Ustawa Zasadnicza (art. 72 ust. 4¹), nie określając kompetencji i sposobu powoływania Rzecznika, odsyła do ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka, co wskazuje na znaczną swobodę ustawodawcy w kreowaniu statusu instytucji. Jednocześnie wymieniając funkcje publiczne niepołączalne z mandatem parlamentarnym (art. 103 ust. 1), stawia Rzecznika Praw Dziecka na równi z Prezesem Narodowego Banku Polskiego, Prezesem Najwyższej Izby Kontroli i Rzecznikiem Praw Obywatelskich.

Rzecznika Praw Dziecka ustanowiono ustawą z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka² dla stania na straży praw dziecka określonych w Konstytucji RP, Konwencji o Prawach Dziecka³ i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. W rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności (art. 2 ust. 1). Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, a w szczególności:

- prawa do życia i ochrony zdrowia,
- prawa do wychowania w rodzinie,
- prawa do godziwych warunków socjalnych,
- prawa do nauki (art. 3 ust.2).

Zgodnie z ustawą wszystkie podejmowane przez Rzecznika działania mają na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju powinny być prowadzone z poszanowaniem jego godności i podmiotowości (ust. 1). Aby zapewnić dziecku takie możliwości, należy je chronić przed wszelkimi przejawami przemocy, okrucieństwa, wyzysku, a także przed demoralizacją, zaniedbaniem i innymi formami niewłaściwego traktowania.

Rzecznik szczególną troską otacza dzieci niepełnosprawne (ust. 4).

Przy wykonywaniu swoich uprawnień Rzecznik kieruje się:

¹ Dz.U. Nr 78, poz. 483 sprost. Dz.U. z 2001, Nr 28, poz.319.

² Dz. U. Nr 6, poz. 69.

³ Dz.U. z 1991. Nr 120, poz. 526, ze zm.

- dobrem dziecka - wszystkie działania podejmowane są w najlepiej pojętym interesie dziecka, biorąc pod uwagę, że naturalnym środowiskiem rozwoju dziecka jest rodzina;
- zasadą równości - troska o ochronę praw każdego dziecka;
- poszanowaniem praw, obowiązków i odpowiedzialności rodziców.

Rzecznik podejmuje działania przewidziane w ustawie z własnej inicjatywy, biorąc pod uwagę napływające do niego informacje wskazujące na naruszenie praw lub dobra dziecka (art. 9).

W naszym kraju funkcjonuje szereg instytucji zajmujących się prawami dziecka. Często jednak działają one w konkretnym środowisku społecznym lub na określonym obszarze terytorialnym. Niejednokrotnie sytuacja dziecka nie jest głównym celem ich działalności. Ustanowienie Rzecznika Praw Dziecka oznaczało powstanie niezależnej instytucji, wyposażonej w uprawnienia o charakterze kontrolnym, ostrzegawczym i inicjującym, podejmującej i wspierającej wysiłki zmierzające do maksymalnej ochrony praw dziecka. Rzecznik dysponuje uprawnieniami, które wzbogaciły istniejące dotychczas w Polsce instrumentarium ochrony praw dziecka. Są one analogiczne do tych, którymi dysponują inni rzecznicy praw dziecka w Europie.

Uprawnienia, które można zaliczyć do kategorii kontrolnych (art. 10 ust. 1 pkt 1), pozwalają zwrócić się do organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji o złożenie wyjaśnień i udzielenie niezbędnych informacji, a także o udostępnienie akt i dokumentów. Rzecznik Praw Dziecka nie może zastąpić organów i instytucji, którym ustawodawca powierza różnego typu zadania z dziedziny pomocy rodzinie i dziecku. Z tego też powodu art. 10 ust. 1 pkt. 2 ustawy określa, iż Rzecznik może zwrócić się do właściwych organów, w tym do Rzecznika Praw Obywatelskich, o podjęcie działań na rzecz dziecka należących do ich kompetencji. Punkt 2 tego artykułu stanowi zaś, że Rzecznik Praw Obywatelskich podejmuje sprawy skierowane przez Rzecznika Praw Dziecka.

Ustawa przyznaje Rzecznikowi (art. 11 ust. 1) kompetencję przedstawiania właściwym organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom ocen i wniosków zmierzających do skutecznej ochrony praw i dobra dziecka oraz usprawnienia trybu załatwiania spraw w tym zakresie. Może on również (art. 11 ust. 2) występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych.

Stanowisko Rzecznika zajmuje Paweł Jaros, który złożył ślubowanie i rozpoczął pięcioletnią kadencję 16 lutego 2001 r.

Poniższe opracowanie stanowi wypełnienie art. 12. ustawy, zgodnie z którym Rzecznik corocznie przedstawia Sejmowi i Senatowi, informację o swojej działalności i uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka. Informacja Rzecznika jest podawana do wiadomości publicznej.

1. Prawo do życia i ochrony zdrowia

1.1. Podstawy prawne

Prawo do życia i ochrony zdrowia jest jednym z podstawowych praw człowieka. Prawo to chronione jest przez Konstytucję RP, konwencje i umowy międzynarodowe oraz szereg ustaw.

Konstytucja gwarantuje prawną ochronę życia (art. 38) oraz prawo do ochrony zdrowia (art. 68), w tym równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych w granicach ustawy. Władze publiczne zobligowane są do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom. Konstytucja RP zapewnia także ochronę przed eksperymentami medycznymi bez dobrowolnie wyrażonej zgody (art. 39) oraz gwarantuje prawa pacjenta. Prawo to szczegółowo regulują ustawy⁴.

Konwencja o Prawach Dziecka gwarantuje dziecku niezbywalne prawo do życia (art. 6) oraz prawo do najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób (art. 24). Zobowiązuje państwa w szczególności do:

- zmniejszenia śmiertelności wśród noworodków i dzieci,
- zapewnienia udzielania koniecznej pomocy oraz opieki zdrowotnej wszystkim dzieciom,
- zwalczania chorób i niedożywienia,
- zapewnienia matkom właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed i po urodzeniu dziecka,
- zapewnienia rodzicom i dzieciom dostępu do informacji i oświaty zdrowotnej,
- rozwoju profilaktycznej opieki zdrowotnej, poradnictwa w zakresie planowania rodziny.

⁴ Ustawy: dotycząca zawodu lekarza (Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza, Dz. U. z 1997 r., Nr 28, poz.152, ze zm.), zakładów opieki zdrowotnej (Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej Dz. U. Nr 91, poz.408, ze zm.), ochrony zdrowia psychicznego (Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz. U. Nr 111, poz. 535, ze zm.), pobierania i przeszczepiania komórek, tkanek i narządów (Ustawa z dnia 26 października 1995 r. o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, Dz. U. Nr 138, poz. 682, ze zm.), a także kodeks cywilny (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz.93, ze zm.) i kodeks karny. O prawach pacjenta stanowi również Kodeks Etyki Lekarskiej zawierający normy wiążące lekarza.

Prawo do życia i ochrony zdrowia znajduje szerokie oparcie na gruncie traktatów międzynarodowych, które w wyniku ratyfikacji stały się źródłem prawa powszechnie obowiązującego w polskim systemie prawnym⁵.

Przepisy Konstytucji konkretyzują ustawy, a zwłaszcza:

- **ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym**⁶ - reguluje prawo do ochrony zdrowia, w tym do profilaktycznej opieki zdrowotnej, oraz wskazuje sposoby jego realizacji. Osoby ubezpieczone na zasadach określonych w ustawie mają zapewnione świadczenia zdrowotne w celu: zachowania zdrowia oraz zapobiegania chorobom i urazom, wczesnego wykrywania chorób, leczenia, zapobiegania niepełnosprawności i jej ograniczania (art. 31). Akt określa sposoby realizacji prawa do świadczeń na rzecz zachowania zdrowia, w tym między innymi prawa do badań profilaktycznych (art. 31b). Szczegółowo określa prawo do leczenia szpitalnego (art. 31c), prawo do świadczeń rehabilitacji leczniczej w celu zapobieżenia niepełnosprawności, jej usunięcia, ograniczenia lub złagodzenia jej skutków (31 d), prawo do bezpłatnych podstawowych świadczeń zdrowotnych lekarza stomatologa oraz podstawowych materiałów stomatologicznych stosowanych przy udzielaniu tych świadczeń, a dzieciom i młodzieży do ukończenia 18 roku życia prawo do bezpłatnych dodatkowych świadczeń zdrowotnych lekarza stomatologa oraz materiałów stosowanych przy udzielaniu tych świadczeń (art. 31e), jak też prawo do bezpłatnych leków i materiałów medycznych;
- **ustawa o ochronie zdrowia psychicznego**⁷ zawiera szczególną regulację związaną z ochroną zdrowia. Ustawa przewiduje między innymi działania zapobiegawcze w zakresie ochrony zdrowia psychicznego podejmowane wobec dzieci i młodzieży, obejmujące w szczególności stosowanie zasad ochrony zdrowia psychicznego w pracy szkół, placówek oświatowych, opiekuńczo-wychowawczych i

⁵ Europejska Karta Społeczna stanowi, iż każdy ma prawo do korzystania z wszelkich środków umożliwiających mu osiągnięcie możliwie najlepszego stanu zdrowia. Karta szczególnej ochronie poddaje prawo dzieci do ochrony zdrowia (art. 11), Dz. U. z 1999 Nr 8, poz. 67; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych głosi, że każda istota ludzka ma przyrodzone prawo do życia, którego nikt nie może być samowolnie pozbawiony, Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167; Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych nakazuje stronom podejmowanie specjalnych kroków w celu zapewnienia ochrony i pomocy wszystkim dzieciom i młodzieży, uznania prawa każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego, Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169; Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zgodnie z którą prawo każdego człowieka do życia jest chronione i nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁶ Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (Dz. U. Nr 28, poz. 153, ze zm.).

⁷ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111, poz. 535, ze zm.).

resocjalizacyjnych (art. 4), szczegółowo normuje także postępowanie lecznicze oraz rehabilitację;

- **ustawa o systemie oświaty**⁸ w art. 92 przewiduje, iż uczniowie mają prawo do opieki zdrowotnej, a w szczególności do korzystania z bezpłatnych świadczeń leczniczych i rehabilitacyjnych w publicznych zakładach opieki zdrowotnej;⁹
- **ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży**¹⁰ stanowi, iż prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie (art. 1);
- **ustawa Kodeks karny**¹¹ oraz **ustawa Kodeks wykroczeń**¹² regulują kwestie odpowiedzialności karnej za zachowania zagrażające lub naruszające zdrowie lub życie człowieka;
- **ustawa o zakładach opieki zdrowotnej** określa między innymi prawo pacjenta do świadczeń zdrowotnych odpowiadających wymaganiom wiedzy medycznej, a w sytuacji ograniczonych możliwości udzielania odpowiednich świadczeń do korzystania z rzetelnej, opartej na kryteriach medycznych procedury ustalającej kolejność dostępu do tych świadczeń, informacji o swoim stanie zdrowia, wyrażania zgody na udzielenie określonych świadczeń zdrowotnych lub ich odmowy – po uzyskaniu odpowiedniej informacji, intymności i poszanowania godności w czasie udzielania świadczeń zdrowotnych (art. 19). W zakładach opieki zdrowotnej przeznaczonych dla osób wymagających całodobowych lub całodziennych świadczeń zdrowotnych pacjent ma również prawo do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez osobę bliską lub inną osobę wskazaną przez siebie, kontaktu osobistego, telefonicznego lub korespondencyjnego z osobami z zewnątrz oraz opieki duszpasterskiej (art. 19 ust. 3).

1.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

Do Rzecznika skierowano 62 sprawy, wśród których przeważały wnioski dotyczące opłat za leki i operacje (15) oraz opłat za pobyt rodziców w szpitalu (12).

⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 1996 r., Nr 67, poz. 329, ze zm.

⁹ Zapis ten jednak utracił częściowo moc prawną w zakresie uregulowanym przez ustawę o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (art. 170 pkt. 25 ustawy z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, Dz.U.97 nr 28, poz. 153).

¹⁰ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. .U. Nr 17, poz. 78, ze zm.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm.).

¹² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 12, poz. 114, ze zm.).

- **Prawo dziecka do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej**

Pośród spraw kierowanych do Rzecznika znajdowały się wnioski dotyczące respektowania praw małego pacjenta w szpitalu, szczególnie prawa dziecka do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez osobę bliską dziecku. Problem dotyczył sytuacji związanych z koniecznością hospitalizacji nowonarodzonych dzieci i pobytu w szpitalu matki dziecka. Obciążenie matek (często karmiących) kosztami pobytu w szpitalu stwarza dla wielu rodzin barierę finansową uniemożliwiającą opiekę nad dzieckiem. W każdej ze skierowanych spraw Rzecznik podejmował indywidualne interwencje u dyrektorów placówek, zmierzające do wyjaśnienia zasad, na jakich rodzice hospitalizowanych dzieci mogą przebywać wraz z nimi na oddziale, jakie warunki muszą być spełnione do uzyskania zgody na pobyt rodzica na oddziale oraz kiedy i z jakich powodów lekarz zgody takiej nie wydaje. Wyjaśniano również możliwość zwalniania rodziców z opłat za pobyt w szpitalu, gdy opłata ta stanowi nieprzekraczalną barierę finansową w opiece nad dzieckiem. Z uzyskanych w tym zakresie informacji wynikało, że pomimo art. 19 ust. 4 ustawy o zakładach opieki zdrowotnej, mówiącego, że koszty realizacji prawa pacjenta do opieki sprawowanej przez osobę bliską nie mogą obciążać publicznego zakładu opieki zdrowotnej, niektóre szpitale wprowadziły możliwość zwolnienia z przedmiotowych kosztów rodziców przebywających na zasiłkach dla bezrobotnych lub znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji materialnej. Z informacji uzyskanych przez Rzecznika wynikało, że opłaty pobierane przez szpitale od rodziców chorych dzieci to jednak zjawisko dość powszechne. Według Rzecznika przyczyną odseparowania rodziców od dziecka w trakcie jego pobytu w szpitalu nie może być trudna sytuacja materialna rodziny, która nie posiada dostatecznych środków finansowych, koniecznych do pobytu w szpitalu wraz z dzieckiem. Rodzice opłacający składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne nie powinni być dodatkowo obciążani kosztami leczenia dziecka.

Rzecznik, dostrzegając złożoność i skalę problemu, skierował w tej sprawie wystąpienie generalne, w którym zwrócił się o podjęcie inicjatywy legislacyjnej mającej na celu zmianę zaistniałej sytuacji¹³.

- **Nietrafna diagnoza lekarska, dochodzenie roszczeń w zakresie wynagrodzenia szkód wyrządzonych dzieciom korzystającym ze świadczeń zdrowotnych**

Na podstawie napływających pism oraz analizy problemu Rzecznik stwierdził przewlekłość

¹³ Pismo z dnia 11 lipca 2001r. BRPD/sek/890/01, patrz wystąpienia generalne.

postępowań, która często uniemożliwiała skuteczne dochodzenie roszczeń odszkodowawczych (zadośćuczynienie lub renta). Przewlekłość ta wynika z wadliwych przepisów ustawowych dotyczących między innymi reprezentacji Skarbu Państwa oraz ze zbyt sformalizowanych procedur dowodowych, zwłaszcza w aspekcie opinii biegłych sądowych.. Rzecznik interweniował o przyspieszenie opracowania ekspertyz umożliwiających zakończenie postępowania¹⁴ oraz informował o sposobie dochodzenia roszczeń w razie naruszenia praw pacjenta.

- **Dostęp do dokumentacji medycznej dziecka oraz respektowanie prawa do informacji**

W odpowiedzi na tego rodzaju wystąpienia Rzecznik stwierdzał, że utrudnianie pacjentowi lub ustawowemu przedstawicielowi dziecka wglądu do dokumentacji medycznej, bądź dokonywania z niej odpisów, stanowi naruszenie art. 18 ust. 1 ustawy o zakładach opieki zdrowotnej. Przepis ten nakłada na zakłady opieki zdrowotnej obowiązek udostępniania dokumentacji medycznej, co jest zgodne z zawartym w Konstytucji RP prawem obywatela do dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych, chyba że ograniczenie wprowadziła ustawa. Dokumentacja medyczna (historia zdrowia i choroby, wyniki badań diagnostycznych, orzeczenia i opinie lekarskie) nie może być „tajna” dla pacjenta, a w przypadku dzieci – dla zainteresowanych stanem zdrowia dziecka jego przedstawicieli ustawowych. Rzecznik dodatkowo zwracał się do zakładów opieki zdrowotnej o udostępnienie dokumentacji i respektowanie prawa do informacji.

- **Dostępność do leków, środków pomocniczych i leczniczych środków technicznych**

Problem dostępu ubezpieczonych do leków był przedmiotem licznych skarg rodziców, którzy wyrażali swoją bezradność i niezadowolenie z wysokich cen leków stosowanych w leczeniu chorób przewlekłych u dzieci. Problem dotyczył drogich leków, nieobjętych wykazem leków refundowanych (np. olej Lorenza, hepatect, decapeptyl), dostępnych dla rodziców na podstawie recept wyłącznie za 100% odpłatnością. W związku ze skargami dotyczącymi niemożności pokrycia kosztów leków Rzecznik zwracał się do Ministerstwa Zdrowia z pismami przedstawiającymi problem i prośbą o zajęcie stanowiska. Z wyjaśnień Ministerstwa Zdrowia wynikało, że objęcie refundacją niektórych leków, np. oleju Lorenza i hepatectu, nie jest możliwa z powodu ograniczonych środków przeznaczonych na dopłaty do leków¹⁵.

¹⁴ Np. sprawy: RPD/ZI-946/01/AW; RPD/ZI-989/01/AW.

¹⁵ Pismo z dnia 22 maja 2001 r. FAR.I/450/I-213/2001; pismo z dnia 14 listopada 2001, FAR/I-368/2001.

W sprawach szczególnie uzasadnionych dotyczących odmowy przez kasy chorych refundacji leków Rzecznik zwracał się do dyrektorów kas o rozważenie możliwości podjęcia indywidualnych decyzji w sprawie udzielenia zgody na refundację. W większości interwencji Rzecznik uzyskał pozytywną odpowiedź.

Zagadnienie dostępu rodziców do drogich leków niezbędnych do leczenia przewlekle chorych dzieci znajdowało się w centrum zainteresowania Rzecznika. W indywidualnych sprawach Rzecznik przekazywał zainteresowanym adresy organizacji i fundacji, których statutowym celem jest pomoc w refundowaniu kosztów leków i leczenia. Ponadto Rzecznik wystąpił do Ministra Zdrowia w sprawie wpisania rdzeniowego zaniku mięśni do wykazu chorób, na które leki lub preparaty diagnostyczne mogą być przepisane bezpłatnie bądź za częściową odpłatnością. Rzecznik wystąpił do Ministra Zdrowia, zwracając się o wpisanie rdzeniowego zaniku mięśni do wykazu chorób ze względu, na które leki, preparaty diagnostyczne, sprzęt jednorazowego użytku mogą być przepisane bezpłatnie, bądź za częściową odpłatnością.¹⁶

Ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (art. 46) zawiera uregulowania, które stanowią, że osobie znajdującej się w trudnej sytuacji bytowej i ponoszącej znaczne wydatki na zakup leków i materiałów medycznych może być przyznana pomoc finansowa na zasadach określonych w przepisach o pomocy społecznej. Z podejmowanych przez Rzecznika interwencji wynika jednak, że system pomocy społecznej w zakresie dofinansowania leczenia i leków dla osób nie funkcjonuje w sposób zadowalający. Ośrodki Pomocy Społecznej nie są w stanie udzielać takiej pomocy z uwagi na ograniczone środki, jakimi dysponują.

Do Rzecznika wpłynęły również sprawy związane z dostępem do przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych do rehabilitacji niepełnosprawnych dzieci¹⁷.

- **Warunki ubiegania się o leczenie uzdrowiskowe, dofinansowania turnusów rehabilitacyjnych, prawo do bezpłatnego transportu sanitarnego.**

W sprawach tych Rzecznik otrzymał szereg listów od rodziców dzieci, w tym dzieci niepełnosprawnych, zawierających wątpliwości dotyczące przysługujących dzieciom uprawnień oraz procedur, jakie należy podjąć celem ich realizacji. Rzecznik wyjaśniając

¹⁶ Patrz wystąpienie generalne w rozdziale o prawach dzieci niepełnosprawnych.

sprawy, informował o sposobach realizacji uprawnień, procedurach i wskazywał na ewentualne nieprawidłowości, a także zwracał się o podjęcie odpowiednich postępowań do Urzędu Nadzoru Ubezpieczeń Zdrowotnych.

- **Warunki socjalno-bytowe w sanatoriach dla dzieci.**

W sprawach tych Rzecznik podejmował interwencje zmierzające do wyjaśnienia przez właściwych wojewodów standardu świadczenia usług w sanatoriach. Na wniosek Rzecznika zostały przeprowadzane przez wojewodów czynności kontrolne dotyczące warunków we wskazywanych przez rodziców szpitalach uzdrowiskowych i sanatoriach.

1.3. Inicjatywy Rzecznika na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

1.3.1. Analiza problemów oraz trudności dotyczących praktyki w zakresie realizacji prawa do ochrony życia i zdrowia

Z inicjatywy Rzecznika organizowano spotkania z przedstawicielami środowisk bezpośrednio zajmujących się opieką zdrowotną nad dziećmi. Obszarem pozostającym w sferze szczególnego zainteresowania Rzecznika były problemy związane z dostępem dzieci do świadczeń opieki zdrowotnej, w tym do badań profilaktycznych. W dniu 2 lipca 2001 r. odbyło się spotkanie Rzecznika z Konsultantem Krajowym oraz konsultantami wojewódzkimi w dziedzinie pediatrii. W wyniku spotkania sprecyzowane zostały problemy związane z ochroną zdrowia dzieci. Określono trudności dotyczące prowadzenia działań profilaktycznych podejmowanych w poszczególnych rejonach kraju.

Analiza wykazała, że w ostatnim okresie nastąpiło znaczne pogorszenie opieki profilaktycznej zarówno nad małym dzieckiem, jak i dzieckiem w wieku szkolnym. Zastrzeżenia w szczególności dotyczyły:

- znacznego zmniejszenia wizyt patronażowych, zarówno lekarskich i pielęgniarских, a także badań profilaktycznych bilansowych u 2-4-latków, jak też u młodzieży szkolnej (od kilkunastu do ponad 20 %);
- ograniczeń w wykonywaniu szczepień ochronnych zarówno u niemowląt, jak i dzieci oraz młodzieży szkolnej;
- zredukowania w znaczącej ilości etatów lekarskich i pielęgniarских w szkołach;

¹⁷ Tamże.

- likwidacji gabinetów stomatologicznych w szkołach, w wielu poradniach rejonowych, a także w niektórych szpitalach (efektem jest narastający problem próchnicy i wad zgryzu);
 - ograniczenia bezpośredniej możliwości kierowania dzieci i młodzieży do sanatoriów.
- Stwierdzono także, iż pomimo znaczenia profilaktyki dziecięcej jest to dziedzina najbardziej niedoceniana, a środki ją wspomagające niekompletne.

Przedmiotem analiz poczynionych przez Rzecznika stał się także dostęp dzieci do świadczeń zdrowotnych w wysokospecjalistycznych ośrodkach medycznych oraz określenie przyczyn utrudnień w tym zakresie. W dniu 7 maja 2001 r. odbyło się spotkanie przedstawicieli Rzecznika z dyrekcją Centrum Zdrowia Dziecka, na którym określono podstawowe problemy natury prawno – organizacyjnej wynikające z wprowadzenia reformy ochrony zdrowia, a dotyczące ograniczenia dostępności dzieci do wysokospecjalistycznych świadczeń medycznych wykonywanych przez jednostki takie jak Centrum Zdrowia Dziecka. Stwierdzono istnienie wadliwych rozwiązań organizacyjnych oraz brak regulacji następujących problemów i zagadnień:

- określanie zakresu praw dzieci do korzystania z nieodpłatnych świadczeń medycznych wykonywanych w ramach powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego, a zwłaszcza dzieci osób bezdomnych, bezrobotnych, cudzoziemców oraz wszystkich dzieci do 3 miesiąca życia (brak numeru PESEL);
- nieprawidłowe rozwiązania systemowe dotyczące wysoko specjalistycznego leczenia zamkniętego oraz otwartego, a zwłaszcza kwestii konieczności uzyskiwania skierowania od lekarza podstawowej opieki zdrowotnej do pediatry oraz wprowadzenia przez kasy chorych „promesy” – to jest uzyskiwania potwierdzenia od macierzystej kasy chorych sfinansowania kosztów leczenia dzieci poza zakresem działania ich macierzystej kasy;
- brak jednoznacznych i sprzyjających dzieciom rozwiązań prawno – organizacyjnych dotyczących finansowania kosztów dojazdów dzieci do specjalistycznych zakładów opieki zdrowotnej w zakresie poszpitalnych wizyt kontrolnych lub specjalistycznych usług ambulatoryjnych – zwłaszcza w przypadku noworodków, niemowląt i małych dzieci;
- problem tzw. „opłat hotelowych” i braku możliwości bezpłatnego przebywania w celach opiekuńczych rodziców (zwłaszcza do 7 roku życia) razem z dziećmi w zakładach leczenia zamkniętego oraz w trakcie licznych i długotrwałych specjalistycznych badań ambulatoryjnych dzieci w przychodniach lub ośrodkach, które są znacznie oddalone od miejsc ich zamieszkania;

- utrudniony dostęp dzieci do usług klinicznych psychologów dziecięcych;
- ustalanie przez kasy chorych limitów przyjęć dla dzieci w wysoko specjalistycznych całodobowych jednostkach ochrony zdrowia;
- ustalanie przez kasy chorych różnego poziomu refinansowania świadczeń wykonywanych przez specjalistyczne jednostki ochrony zdrowia o ogólnopolskim zasięgu działania, co również ogranicza dostęp do nich;
- brak jednolitych i powszechnie obowiązujących w całym kraju norm i określania wysokości limitu środków na pomoc finansową dla dzieci, przeznaczonych na zakup leków i środków medycznych (np. pieluch, protez) dla chorych na takie choroby jak cukrzyca, padaczka, choroby nowotworowe, co ogranicza dostęp do świadczeń medycznych.

Rzecznik badał sytuację faktyczną, wizytując placówki służby zdrowia, i zbierał opinie na temat funkcjonowania opieki zdrowotnej. Między innymi, Rzecznik złożył wizytę w Centrum Zdrowia Dziecka w Międzyzlesiu, gdzie ustalono oraz sprecyzowano problemy, z jakimi borykała się placówka oraz jej pacjenci.

1.3.2. Wystąpienia generalne

- W konsekwencji ww. działań, w tym konsultacji ze środowiskami medycznymi oraz przedstawicielami organizacji i stowarzyszeń zajmujących się ochroną zdrowia dzieci, Rzecznik wystąpił **do Ministra Zdrowia w sprawie dostępu dzieci do lat 18 do badań profilaktycznych**¹⁸. Rzecznik podkreślił, że prawidłowo i powszechnie prowadzone badania profilaktyczne u dzieci mają ogromny wpływ na ich rozwój i kondycję zdrowotną. Praktyka w tym zakresie oraz napływające sygnały prowadzą do wniosku, iż dostęp dzieci do badań profilaktycznych jest utrudniony i ma ograniczony zakres. W odpowiedzi na wystąpienie Minister Zdrowia wskazał, że posiadane dane nie potwierdzają tezy o utrudnionej dostępności do badań profilaktycznych, a nawet prowadzą do wniosku, iż sytuacja w tej mierze jest dobra¹⁹.
- Rzecznik, uznając wagę problemu, wystąpił ponownie z inicjatywą powołania **Narodowego Programu Badań Profilaktycznych Dzieci do lat 18**. Rzecznik uznał, że jedną z podstawowych przyczyn trudnej sytuacji w ochronie zdrowia dzieci jest brak odpowiednich środków i metod finansowania. Przeznaczone przez kasy chorych własne środki finansowe na realizację badań profilaktycznych

¹⁸ Pismo z dnia 30 maja 2001r. BRPD-663/01/MD.

nie zapewniają możliwości funkcjonowania profilaktyki na odpowiednim poziomie. Obowiązujące prawo zawiera regulacje dające możliwość stworzenia rozwiązań, które mogą wpłynąć na poprawę istniejącego stanu rzeczy. Ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym w art. 31 b przewiduje, iż uprawnienia ubezpieczonych dzieci do świadczeń na rzecz zachowania zdrowia, zapobiegania chorobom i wczesnego wykrywania chorób poprzez m. in. prowadzenie badań profilaktycznych, w tym promocji zdrowia oraz profilaktyki stomatologicznej dzieci i młodzieży do ukończenia 18 roku życia, wykonywanie szczepień ochronnych - mają obowiązek realizować kasy chorych. W myśl powołanego przepisu kasa chorych realizuje wymienione świadczenia w ramach profilaktycznych programów zdrowotnych lub programów polityki zdrowotnej zleczanych przez ministra właściwego do spraw zdrowia i finansowanych z budżetu państwa, jak też podejmowanych i finansowanych przez kasy chorych ze środków własnych oraz finansowanych z innych źródeł. Zatem powołana ustawa nie tylko stwarza możliwość, ale wręcz obliguje do utworzenia i finansowania z budżetu państwa odpowiednich programów, które określiłyby strategię (plan) działań prozdrowotnych na rzecz dzieci. Rzecznik nawiązując do prac nad kształtem budżetu państwa na rok 2002, wystąpił do Ministra Zdrowia z prośbą o wydzielenie w ramach działu ochrona zdrowia odpowiednich środków finansowych przeznaczonych na utworzenie i bieżące finansowanie powszechnie obowiązującego Narodowego Programu Badań Profilaktycznych Dzieci do lat 18²⁰.

Rzecznik w powyższym wystąpieniu do Ministra Zdrowia zwrócił również uwagę na konieczność wprowadzenia zmian w obowiązujących przepisach ustawowych normujących zasady ochrony zdrowia dzieci, jak również potrzebę wydania w powyższym celu niezbędnych aktów wykonawczych w formie rozporządzeń. Zgodnie z art. 68 ust. 3 Konstytucji RP władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom. Jak wynika z powołanej normy konstytucyjnej, dzieci winny mieć zapewnioną opiekę zdrowotną o szerszym wymiarze niż ogół obywateli, bowiem opieka zdrowotna nad nimi ma mieć charakter szczególny. Z analizy stanu prawnego wynika jednak, iż obowiązujące przepisy nie spełniają konstytucyjnej normy w sposób należyty. Wskazywano zatem, na konieczność nowelizacji ustaw: o zakładach opieki zdrowotnej oraz o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym w zakresie niezbędnym do realizacji obowiązku władz

¹⁹ Pismo Ministra Zdrowia z dnia 22 czerwca 2001r. UZN-1403-073-13/MK/01.

publicznych do zapewnienia powszechnej dostępności świadczeń zdrowotnych, w tym do badań profilaktycznych dzieci do lat 18. Wskazał także na konieczność uregulowania w sposób pełny zasad realizowania opieki zdrowotnej nad dziećmi w formie aktów wykonawczych. Obowiązujące w tej mierze akty nie spełniają aktualnie niezbędnych wymogów. Kwestię badań profilaktycznych dzieci do lat 18 normuje Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 24 czerwca 1976 r. w sprawie powszechnych badań lekarskich dzieci i młodzieży²¹, wydane w oparciu o nieobowiązującą już ustawę z dnia 28 października 1948 r. o zakładach społecznej służby zdrowia i planowanej gospodarce w służbie zdrowia²². Z analizy powyższego aktu prawnego wynika, iż jego zakres zastosowania jest obecnie bardzo ograniczony. Podobna sytuacja dotyczy Rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 5 listopada 1992 r. w sprawie zakresu, organizacji oraz form opieki zdrowotnej nad uczniami²³, wydanego na podstawie art. 92 ust. 2 ustawy o systemie oświaty. Przepis, na podstawie którego powołane rozporządzenie zostało wydane utracił jednakże częściowo moc prawną w zakresie uregulowanym przez ustawę o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym. Powstawać zatem mogą istotne wątpliwości co do mocy prawnej samego rozporządzenia.

- Rzecznik stojąc na stanowisku, iż skrócenie wymiaru urlopu macierzyńskiego jest rozwiązaniem niekorzystnym zarówno dla zdrowia dziecka jak i matki skierował do Marszałka Sejmu wystąpienie w sprawie planowanego skrócenia okresu trwania urlopu macierzyńskiego²⁴.
- Rzecznik dostrzegając problem opłat za świadczenie dodatkowej opieki pielęgnacyjnej wykonywanej przez rodzica lub opiekuna dziecka umieszczonego w szpitalu, skierował do Ministra Zdrowia wystąpienie²⁵, w którym zwrócił się o podjęcie inicjatywy legislacyjnej mającej na celu zmianę zaistniałej sytuacji. Podniesiono, iż niesprawiedliwym jest uiszczanie przez rodziców opłat za usługi pielęgnacyjne w różnej wysokości, gdyż pozostaje to w sprzeczności z art. 68 Konstytucji RP, który gwarantuje równy dostęp do świadczeń zdrowotnych

²⁰ Pismo z dnia 19 września 2001r. BRPD/sek-20/09/01/MK/1189.

²¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 24 czerwca 1976 r. w sprawie powszechnych badań lekarskich dzieci i młodzieży (Dz.U. Nr 25, poz. 150).

²² Ustawa z dnia 28 października 1948 r. o zakładach społecznych służby zdrowia i planowej gospodarce w służbie zdrowia (Dz.U. Nr 55, poz. 434, ze zm.).

²³ Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 5 listopada 1992 r. w sprawie zakresu, organizacji oraz form opieki zdrowotnej nad uczniami (Dz.U. Nr 87, poz. 441, ze zm.).

²⁴ Pismo z dnia 13 grudnia 2001 r. BRPD/ZBiA/1683/01/MK, patrz szerzej prawo do wychowania w rodzinie.

²⁵ Pismo z dnia 11 lipca 2001 r. BRPD/sek/890/01.

finansowanych ze środków publicznych oraz zapewnia prawo do szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom. Ponadto rodzice, uiszczając składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne, nie powinni być dodatkowo obciążani przez szpitale opłatami za bezsprzeczną pomoc w procesie leczenia dziecka. Fakt pobierania opłat przez część szpitali oraz różnice w ich wysokości i asortymencie świadczą o nieodpowiednim skonstruowaniu przepisów ustawy, na którą powołują się szpitale, wprowadzając dodatkowe obciążenia finansowe osób ubezpieczonych, formułując odpowiednie zapisy w regulaminach wewnętrznych.

W odpowiedzi na powyższe Minister Zdrowia potwierdził występowanie zjawiska, jednakże nie uznał potrzeby podjęcia działań w kierunku zmiany istniejącej sytuacji²⁶.

²⁶ Pismo Ministra Zdrowia z dnia 24 lipca 2001 r., UZM-1626-073-18-MK-01.

2. Prawo do życia w rodzinie

2.1. Podstawy prawne

Konstytucja RP ochronę rodzicielstwa i rodziny uznała za zasadę konstytucyjną (art. 18)²⁷, a wśród podstawowych praw i wolności znalazły się: prawo rodziców do wychowania dziecka, którego ograniczenie lub pozbawienie może nastąpić tylko w przypadkach określonych ustawą i na podstawie prawomocnego wyroku (art. 48)²⁸, prawa dziecka i ich konstytucyjna ochrona oraz pierwszeństwo pieczy rodzicielskiej (art. 72)²⁹, obowiązek szczególnej pomocy władz publicznych dla matki przed i po urodzeniu dziecka (art. 71)³⁰.

Prawo dziecka do wychowania w rodzinie znajduje pełen wyraz w normach Konwencji o Prawach Dziecka. Już w preambule stwierdzono, że rodzina jako „*podstawowa komórka społeczna oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci [...] powinna być otoczona niezbędną ochroną i wsparciem*”. Państwa-Strony powinny szanować odpowiedzialność, prawa i obowiązki rodziców (art. 5)³¹, w tym prawo dziecka do wychowania przez rodziców (art. 7 i 18)³². W myśl zasady pomocniczości obowiązkiem państwa jest wspieranie rodzin w realizacji ich obowiązków (art. 18 ust. 2)³³. Konwencja kładzie szczególny nacisk na uszanowanie wynikającego z naturalnego porządku prymatu rodziców w sprawowaniu pieczy i wychowaniu dzieci.

Prawo dziecka do wychowania w rodzinie mieści się w zakresie:

²⁷ „(...) *Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej(...)*” (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

²⁸ „(...) *Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu (...)*” (art. 48 ust. 2); tamże.

²⁹ „(...) *Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka [...] Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych (...)*; tamże.

³⁰ „(...) *Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych (...)*”, tamże.

³¹ „(...) *Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji(...)*”, (Dz. U. z 1991r. Nr 120, poz. 526 z późn. zm.).

³² „ (...) *dziecko od momentu urodzenia będzie miało prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to możliwe, prawo do poznania swoich rodziców i pozostania pod ich opieką (...)*”, art. 7; „(...) *Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka (...)*” art. 18.

³³ „(...) *W celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków*

- uznania przez wszystkich podmiotowości dziecka w wymiarze prawnym i praktycznym;
- istnienia obowiązków rodziców, opiekunów prawnych względem dziecka;
- zobowiązania państwa, by w drodze odpowiedniego ustawodawstwa, w realizacji prorodzinnej polityki prawnej, społecznej i gospodarczej stwarzało warunki do urzeczywistnienia prawa dziecka do wychowania w rodzinie.

Na gruncie prawa polskiego podstawowym aktem regulującym w sposób szczegółowy problematykę stosunków między rodzicami a dziećmi jest kodeks rodzinny i opiekuńczy³⁴. Prawo dziecka do wychowania w rodzinie realizowane jest poprzez stosowne przepisy ustawy o pomocy społecznej³⁵ i ustawy o systemie oświaty.

Uznając zasadę autonomii i prymatu rodziny, Konstytucja RP dopuszcza możliwość ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej (art. 48 ust 2)³⁶. Także Konwencja o Prawach Dziecka, akcentując autonomię rodziny od wpływów zewnętrznych, dopuszcza możliwość ingerencji w rodzinie zmierzającej do zapobieżenia niekorzystnej dla dziecka sytuacji (art. 9 ust. 1)³⁷, a w przypadkach uzasadnionych poprzez odseparowanie dziecka od rodziny (art. 20)³⁸.

Problematykę tę reguluje szczegółowo Rezolucja nr 77(33) w sprawie umieszczenia dzieci poza rodziną przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy 3 listopada 1977 r. Rezolucja zaleca udzielanie pomocy, akcentując rangę profilaktyki i pomocy wobec rodzin dysfunkcyjnych, traktując trwałe odseparowanie dziecka jako środek ostateczny i wyjątkowy, warunkując dopuszczalność umieszczenia dziecka poza rodziną z jednoczesnym podjęciem pracy socjalnej na rzecz rodziny oraz poszanowaniem więzi uczuciowych dziecka.

związanych z wychowaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione (...)" tamże.

³⁴ Dz. U. Nr 9, poz. 259 z późn. zm.

³⁵ Dz. U. z 1998 r. Nr 164, poz. 414 z późn. zm.

³⁶ „(...) Ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu (...)” tamże.

³⁷ „(...) Państwa-Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyjątkiem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka (...)” tamże.

³⁸ „(...) Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy państwa.

2.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

2.2.1. Obowiązki i uprawnienia rodziców – władza rodzicielska³⁹

Do Rzecznika zgłoszono 111 sprawy, w tym 49 spraw w kwestii ograniczenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej, 10 spraw dotyczących zawieszenie władzy rodzicielskiej, 31 spraw, w których występowano o przywrócenie władzy rodzicielskiej, 21 spraw dotyczących powierzenia władzy rodzicielskiej.

Pisma wnoszone były przez: rodziców dziecka, zarówno pozostających w związku małżeńskim jak i po rozwodzie, a także zgłaszających wnioski w trakcie toczącego się postępowania rozwodowego (sytuacja ta stanowiła najczęstszy przypadek); dzieci; instytucje; dalszych krewnych dziecka (w szczególności dziadkowie); inne osoby (sąsiedzi, komornicy).

- **Ograniczenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej**

Ograniczenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej należało do najczęściej zgłaszanych spraw. Zgłaszający domagali się pomocy Rzecznika polegającej na poparciu przed sądem wniosku uczestnika postępowania w celu wydania orzeczenia określonej treści bądź domagali się wystąpienia w charakterze pełnomocnika procesowego. Rzecznik w tych sprawach udzielał odmownej odpowiedzi, wskazując na konstytucyjne i ustawowe zasady regulujące niezawisłość i niezależność sądów oraz własne usytuowanie w ramach organów ochrony prawnej. Uwzględniając interesy uczestników postępowania, a przede wszystkim dobro dziecka, pouczał zainteresowanych o przesłankach, jakie decydują o ograniczeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej. W sytuacjach, gdy uczestnicy postępowania nie korzystali z pomocy pełnomocników procesowych, wskazywał na możliwość uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych i ustanowienia pełnomocnika z urzędu na podstawie artykułów 111 – 124 k.p.c.

Do Rzecznika zgłaszane były także zastrzeżenia, co do prawidłowości prowadzonego postępowania. Uwagi te dotyczyły między innymi przewlekłości postępowania,

Państwa-Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą(...)" tamże.

³⁹ Sąd Najwyższy w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 9 czerwca 1976 r. III CZP 46/75, stwierdził, że władza rodzicielska to przede wszystkim zespół obowiązków rodziców względem dziecka. Uprawnienia rodziców wobec dziecka są natomiast wtórnym składnikiem tej władzy. Uprawnienia te, o ile w konkretnym wypadku można pogodzić z interesem małoletniego, powinny być uwzględnione, w szczególności przez sąd opiekuńczy wydający decyzje dotyczące władzy rodzicielskiej. Sąd Najwyższy podkreślił także, iż władza

nieuwzględnienia przez sąd wszystkich zgłaszanych wniosków dowodowych, w szczególności nieuwzględnienia opinii biegłych psychologów, braku wysłuchania w postępowaniu małoletniego, konieczności wyłączenia z orzekającego składu poszczególnych sędziów. Wszystkie te zarzuty były badane przez Rzecznika i przekazywane właściwym prezesom sądów. W uzasadnionych przypadkach Rzecznik występował do prezesa właściwego sądu z wnioskami o objęcie toczącego się postępowania nadzorem administracyjnym. We wszystkich tych sprawach wnioski Rzecznika zostały uwzględnione.

Często jednak długotrwały tok postępowania powodowany był licznie składanymi przez zainteresowanych wnioskami dowodowymi i środkami zaskarżenia. Nieograniczone w zasadzie prawo do składania wniosków o wyłączenie sędziego oraz o zmianę zarządzeń tymczasowych powodowało wydłużenie postępowania.

- **Zawieszenie władzy rodzicielskiej**

Typowym przykładem spraw zgłaszanych Rzecznikowi dotyczących zawieszenia władzy rodzicielskiej były sprawy związane z czasowym opuszczeniem terytorium Polski przez jednego z małżonków.

Inną kategorią były sprawy dotyczące osób pozbawionych wolności, wobec których sąd zawiesił władzę rodzicielską. Były one zgłaszane przez osoby osadzone w zakładach karnych, domagające się udzielenia informacji o prawie w zakresie możliwości przywrócenia władzy rodzicielskiej. Do takich próśb Rzecznik zawsze ustosunkowywał się pozytywnie.

- **Powierzenie i przywrócenie władzy rodzicielskiej**

Kwestie dotyczące powierzenia władzy rodzicielskiej zgłaszane były do Rzecznika przez małżonków domagających się najczęściej zmiany wydanego orzeczenia i przyznania im pełni władzy nad dzieckiem. W sprawach tych Rzecznik wskazywał zainteresowanym na podstawy prawne wniesienia środków odwoławczych i spełniających je wymagań.

Sprawy dotyczące przywrócenia władzy rodzicielskiej zgłaszane były przez rodziców pozbawionych władzy rodzicielskiej, którzy domagali się udzielenia porad prawnych, co do sposobu jej odzyskania lub z prośbą o poparcie wniesionego do sądu wniosku o przywrócenie władzy rodzicielskiej. Rzecznik wskazywał zainteresowanym, że sąd

opiekunący może przywrócić władzę rodzicielską nie wcześniej niż po ustaniu przyczyny, która była podstawą jej pozbawienia.

2.2.2. Świadczenia alimentacyjne

Spraw odnoszących się do świadczeń alimentacyjnych wpłynęło 131, w tym 7 dotyczyło zasad otrzymywania i wysokości świadczeń z Funduszu Alimentacyjnego (FA), 9 odnosiło się do zwrotu nienależnie pobranych alimentów z FA, 15 związanych było z dochodzeniem świadczeń alimentacyjnych przed sądem, 16 dotyczyło podwyższenia alimentów, 22 poruszały problematykę egzekucji alimentów, 62 sprawy dotyczyły świadczeń na dzieci w rodzinach zastępczych

Sprawy pochodziły od osób dorosłych, rodziców i dzieci, krewnych oraz instytucji.

- **Zasady dochodzenia i otrzymywania należności alimentacyjnych.**

Sprawy dotyczyły błędnego interpretowania przepisów ustawy o funduszu alimentacyjnym. Matki zwracały się do Rzecznika o podwyższenie świadczeń alimentacyjnych wypłacanych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. W sprawach tych udzielano porad o zasadach przysługiwania świadczeń.

Część spraw pochodziła od matek z rodzin najbiedniejszych, które nie wiedziały, w jaki sposób poruszać się w przepisach dotyczących dochodzenia roszczeń alimentacyjnych. Rzecznik szczegółowo wskazywał na konkretne przepisy oraz działania umożliwiające skuteczne dochodzenie świadczeń.

W sprawach sądowych związanych z powództwem o zasądzenie alimentów bądź podwyższenie świadczeń alimentacyjnych Rzecznik występował do Sądu Rejonowego o przesłanie akt postępowania sądowego (wnoszący pismo często zarzucali organowi orzekającemu stronniczość w postępowaniu lub przewlekłość). Wszystkie te zarzuty były badane przez Rzecznika i przekazywane właściwym prezesom sądów. W uzasadnionych przypadkach Rzecznik występował z wnioskami o objęcie toczącego się postępowania nadzorem administracyjnym do prezesa właściwego sądu. Ponadto w przypadku małej zaradności osoby dochodzącej alimentów informowano o możliwości wystąpienia do sądu o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu.

- **Dochodzenie roszczeń alimentacyjnych w toku postępowania egzekucyjnego**

Powyższe sprawy dotyczyły sytuacji, kiedy matka dochodząca roszczeń alimentacyjnych przed sądem i uzyskująca prawomocny wyrok nie otrzymywała spłaty zaległych rat alimentacyjnych od ojca dzieci. W takim przypadku Rzecznik informował o prawnych możliwościach dochodzenia świadczeń alimentacyjnych przed organami egzekucyjnymi (art. 796 k.p.c. – i inne). W sprawach związanych z dochodzeniem roszczeń alimentacyjnych nadzorowanych przez organ egzekucyjny, dotyczących małej skuteczności w egzekwowaniu długu, zaniechania określonych czynności Rzecznik udzielał informacji o przysługującym prawie do wniesienia skargi na czynności komornicze do sądu rejonowego (art. 767§1 k.p.c. w zw. z art. 758 k.p.c.).

- **Zwrot nienależnie pobranego świadczenia**

Sprawy związane z Funduszem Alimentacyjnym kierowane były przez matki, które pobierały nienależne świadczenie alimentacyjne. Najczęściej dotyczyło to sytuacji, gdy Zakład Ubezpieczeń Społecznych wydawał decyzję zobowiązującą wnioskodawcę do zwrotu pobranych świadczeń. Rzecznik zwracał się z prośbą do właściwego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o szczegółowe podanie przyczyn żądania zwrotu nienależnie pobranego świadczenia, a po przeanalizowaniu zebranego materiału wskazywał na podstawy prawne, pouczając o możliwościach zaskarżenia decyzji. W uzasadnionych przypadkach Rzecznik proponował zwrócenie się do ZUS z prośbą o rozłożenie zadłużenia na dogodnie raty bądź, jeżeli istniały ku temu podstawy, o złożenie odwołania od decyzji organu alimentacyjnego.

- **Dochodzenie roszczeń alimentacyjnych z zagranicy**

Wiele spraw zgłaszanych do Rzecznika dotyczyło trudności w dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych, a zwłaszcza problemów w sporządzeniu i przekazywaniu wniosków o dochodzenie alimentów od osób zamieszkałych za granicą, w sytuacji gdy osoby te zamieszkują w państwach, które nie są stronami konwencji międzynarodowych, a z którymi dokonano jedynie uzgodnień o wykonywaniu orzeczeń w sprawach alimentacyjnych (np. USA)⁴⁰.

⁴⁰ Tryb dokonywania tych czynności przez sądy reguluje zarządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25.05.1970 r. – Instrukcja o obrocie prawnym z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych (Dz. U. z 1970 r. Nr 4, poz. 14).

Osoby występujące do Rzecznika zwracały się z prośbą o udzielenie porady, czy mogą ubiegać się o dochodzenie alimentów od osoby zamieszkałej za granicą, a także, jaki organ jest właściwy do wykonania wyroku sądu polskiego zasądającego alimenty.

Rzecznik informował, że w sprawach alimentacyjnych dotyczących dochodzenia roszczeń od osób przebywających za granicą, gdy bilateralna umowa międzynarodowa przewiduje jurysdykcję sądu miejsca zamieszkania pozwanego, i w których w związku z tym powstaje konieczność wszczęcia postępowania przed sądem zagranicznym, sądy udzielają zgłaszającym się osobom uprawnionym do alimentów wyczerpujących informacji o czynnościach niezbędnych do wszczęcia postępowania za granicą.

W przypadku przewlekłości postępowań spowodowanych niemożnością wskazania przez osobę uprawnioną do alimentów adresu zobowiązanego do alimentacji przebywającego za granicą, Rzecznik wskazywał na możliwość zwrócenia się strony do sądu okręgowego, którego obowiązkiem jest wystąpienie do odpowiednich instytucji za granicą z prośbą o odnalezienie zobowiązanego.

W niektórych ze spraw doręczenie pism za granicę mogło nastąpić wyłącznie drogą dyplomatyczną. Pisma procesowe wysyłane były prawidłowo za granicę z powiadomieniem o terminie rozprawy, jednak nie nadeszły dowody doręczenia korespondencji, co było przyczyną długotrwałości postępowania leżąca poza kompetencją sądu polskiego.

- Świadczenia dla rodzin zastępczych

W sprawach dotyczących rodzin zastępczych poruszano problemy nieuzasadnionego zróżnicowania wysokości pomocy pieniężnej udzielanej dzieciom umieszczonym w rodzinach zastępczych spokrewnionych z dziećmi i w pozostałych rodzinach zastępczych (tzw. niespokrewnionych). W sprawach tych zwracali się głównie dziadkowie, prosząc o interwencję dotyczącą zmniejszonych świadczeń pomocy finansowej przy wychowywaniu wnuka umieszczonego w rodzinie zastępczej.

Ustawą z dnia 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa⁴¹ wprowadzone zostało nowe kryterium ustalania wysokości pomocy pieniężnej dla dzieci w rodzinach zastępczych – kryterium sytuacji dochodowej rodziny zastępczej. Następnie, w ustawie z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy o

⁴¹ Dz. U. z 1998r. Nr 162, poz. 1126.

pomocy społecznej oraz ustawy o emeryturach i rentach z FUS⁴², przywrócono w stosunku do części rodzin zasadę, że wysokość pomocy uzależniona jest od dochodu dziecka, natomiast nie jest zależna od dochodu rodziny zastępczej. Wyjątkiem pozostały „rodziny, które na podstawie przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego mogą być zobowiązane do dostarczania środków utrzymania” (art. 33 g ust. 1 w zw. z art. 33e ust. 1). Wysokość świadczenia pomocowego na rzecz dziecka umieszczonego w rodzinie, o której wyżej mowa, wyznacza dochód rodziny zastępczej, pominięte zaś zostają dochody dziecka, w tym alimenty (inaczej w przypadku pozostałych rodzin – art. 33 g ust. 2).

W sprawach tych Rzecznik zwracał się do Ministra Pracy i Polityki Socjalnej, stwierdzając niezgodność przepisów ustawy o pomocy społecznej z dnia 29.11.1990 r. w zakresie dotyczącym udzielania pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie potrzeb dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej zobowiązanej do alimentacji (art. 33 e ust. 1 pkt. 1) w sposób odmienny niż pozostałym rodzinom na podstawie art. 191 ust.1 pkt. 1 Konstytucji RP.⁴³ Ponadto informował o wystąpieniu w powyższej sprawie Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego. Wystąpienia przyczyniły się do zmiany przepisów niekorzystnych dla rodzin zastępczych spokrewnionych.

Rodziny zastępcze wychowujące dzieci dotknięte ciężką chorobą zasygnalizowały problem niewystarczającej pomocy finansowej przy ogromnych wydatkach związanych z leczeniem chorego dziecka (leki, preparaty diagnostyczne, sprzęt jednorazowego użytku i inne)⁴⁴.

2.2.3. Prawo do kontaktów z dzieckiem

Spraw związanych z prawem do kontaktów z dzieckiem wpłynęło 91. Dotyczyły one sądowego ustalenia kontaktów (64) oraz sądowej zmiany formy kontaktów (27).

Osobami najczęściej zgłaszającymi byli rodzice oraz dziadkowie. Pośród powyższego rodzaju spraw można wskazać na następujące kategorie:

- **Sądowe ustalenie kontaktów z dzieckiem**

⁴² Dz. U. z 2000r. Nr. 19, poz. 238.

⁴³ Pismo z dnia 20 lutego 2001 r. RPD-170/01, patrz wystąpienia generalne.

⁴⁴ Patrz rozdział prawo do ochrony zdrowia.

Sprawy ustalenia kontaktów z dzieckiem dotyczyły sytuacji, gdy nie można było wskazać miejsca pobytu dziecka. Zgłaszał je najczęściej rodzic, który nie został poinformowany o wywiezieniu dziecka z jego miejsca zamieszkania (najczęściej za granicę) przez drugiego z rodziców. W takich przypadkach Rzecznik badał, czy w danej sytuacji nie zachodziły przesłanki do wystąpienia do sądu z wnioskiem o pozbawienie władzy rodzicielskiej osoby uprowadzającej dziecko. Po zbadaniu sprawy Rzecznik wskazywał stosowne do udzielenia pomocy w ustaleniu miejsca pobytu dziecka instytucje oraz kierował pisma do organów powołanych do podjęcia stosownych czynności (prokuratura, policja).

O pomoc do Rzecznika występowali także dziadkowie dziecka domagający się ustalenia kontaktu z dzieckiem, które zostało zabrane przez rodziców odmawiających im takiego kontaktu, a także w przypadkach, gdy dzieci zabierane były bez powiadamiania dziadków o nowym miejscu pobytu dziecka. Zgłaszali oni prośby o pomoc w ustaleniu miejsca pobytu małoletniego, a także o pomoc w toczącym się postępowaniu sądowym o ustalenie kontaktów z dzieckiem.

Często sprawy dotyczyły wystąpienia jednego z rodziców o ustalenie kontaktów z równoczesnym pozbawieniem lub ograniczeniem władzy rodzicielskiej rodzica uprowadzającego dziecko. Problemem była także egzekucja orzeczeń sądowych odebrania małoletniego od osoby nieuprawnionej.

- **Sądowa zmiana formy kontaktów**

W sprawach tych często zwracano się do Rzecznika, gdy pomimo ugody zawartej przez małżonków lub wydania postanowienia regulującego sposób kontaktowania się z dzieckiem, jedna ze stron nie przestrzegała powyższych ustaleń bądź wносиła o ich zmianę. Sprawy zgłaszane po orzeczeniu rozvodu i określeniu przez sąd zasad styczności z dzieckiem dotyczyły nieprawidłowości w realizacji prawa do kontaktów. Przykładami naruszeń zasad osobistej styczności z dzieckiem zgłaszanymi Rzecznikowi były: niedostarczenie dziecka w umówione miejsce, przedłużające się spotkania, próby uprowadzenia dzieci w czasie spotkań, uniemożliwianie prawidłowego przebiegu kontaktów na skutek interwencji i obecności osób trzecich (rodziny jednej ze stron, nowego partnera życiowego, organów policji niedostatecznie poinformowanych o uregulowaniach podjętych przez sąd w tej kwestii czy wreszcie wynajętych firm ochroniarskich).

Wnioski w tych sprawach dotyczyły: zmiany orzeczeń sądowych między innymi poprzez zmiany miejsca spotkań, terminu, częstotliwości, czasu trwania, ustalenia nadzoru kuratora

nad przeprowadzanymi kontaktami. Zgłaszający wnosili o udzielenie porad prawnych określających zasady wnoszenia stosownych wniosków do sądów, a także prosili o pomoc w toczącym się postępowaniu (wnioskując niekiedy o udział Rzecznika). W pismach wyrażano także niezadowolenie z treści zapadłych orzeczeń.

We wszystkich ww. sprawach Rzecznik, kierując się dobrem dziecka, informował o przysługujących środkach prawnych, w tym środkach zaskarżenia. Wskazywał także na możliwości skorzystania w toczących się postępowaniach z pomocy pełnomocników procesowych ustanowionych przez sąd. W uzasadnionych przypadkach zgłaszał do prezesów sądów wnioski o objęcie nadzorem prowadzonych spraw. Podejmował starania w celu szczegółowego wyjaśnienia wszelkich okoliczności zgłoszonej sprawy. W przypadkach próśb o reprezentowanie stron przed sądem Rzecznik udzielał odpowiedzi odmownej.

2.2.4. Urowadzenie dziecka za granicę

Do Rzecznika wpłynęły 23 sprawy związane z uprowadzeniem dziecka za granicę. Najczęściej kierowali je rodzice, których dziecko zostało uprowadzone do innego kraju przez drugiego z rodziców, oraz rodzice, którzy uprowadzili dziecko i orzeczeniem sądu zostali zobowiązani do wydania dziecka.

Problematykę tę reguluje Konwencja haska z dnia 25 października 1980 r. o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę⁴⁵. Zawiera ona rozwiązania mające na celu realizację postanowień Konwencji o Prawach Dziecka.

Rodzice, których dziecko zostało uprowadzone za granicę, zwracali się z prośbą o udzielenie informacji na temat działań w celu odzyskania dziecka. Rzecznik wskazywał na możliwość wystąpienia z wnioskiem do Ministerstwa Sprawiedliwości. Rzecznik występował również sam do Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz polskiej ambasady w danym kraju z prośbą o podjęcie stosownych działań. W sytuacji, gdy stosowny wniosek w Ministerstwie Sprawiedliwości był już złożony przez zainteresowanych, Rzecznik nadzorował przebieg postępowania w sprawie.

W przypadku, gdy do Rzecznika trafiały sprawy, w których nie było podstaw do zastosowania Konwencji haskiej z uwagi na fakt, że dane państwo nie było jej stroną,

⁴⁵ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, Dz. U. 1995 Nr 108 poz.528.

Rzecznik wskazywał na możliwość - stosownie do umowy między państwami - wystąpienia z wnioskiem o uznanie i wykonanie na terytorium danego państwa orzeczenia sądu polskiego. Jeżeli występowała niemożność odwołania się do uregulowań wzajemnych, Rzecznik wskazywał na możliwość interwencji dyplomatycznej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i ambasadę danego państwa.

W sprawach tych do Rzecznika zgłaszane były zastrzeżenia dotyczące przewlekłości postępowania i związanych z tym negatywnych skutków dla dzieci oraz zastrzeżenia nieuwzględniania przez sądy zdania dziecka sprzeciwiającego się powrotowi do kraju, do którego zostało uprowadzone, szczególnie, gdy dziecko osiągnęło wiek i stopień dojrzałości uzasadniający uwzględnienie jego opinii. Krytyczne uwagi dotyczyły także działań podejmowanych przez służby konsularne, częstokroć kończących się niepowodzeniem.

W jednej ze spraw Rzecznik wystąpił do Sądu Rejonowego wskazując uchybienia polegające na pominięciu woli dziecka sprzeciwiającego się powrotowi za granicę i nieuwzględnieniu opinii psychologów i nauczycieli. Ostatecznie orzeczeniem sądu dziecko pozostało w kraju⁴⁶.

Problemem wiążącym się z bezprawnym wywożeniem dzieci przez jednego z rodziców była kwestia egzekucji postanowień o wydaniu dziecka. Wykonanie tych postanowień odbywa się na podstawie przepisów prawa polskiego. Ze skarg uprawnionych rodziców wpływających do Rzecznika wynikało, że mają oni znaczne trudności w uzyskaniu pomocy sądu oraz innych organów w wyegzekwowaniu orzeczenia. Prowadzi to do przewlekłości postępowania egzekucyjnego w sprawach o wydanie uprowadzonych dzieci. Tym samym nie jest realizowany jeden z celów konwencji, którym jest zapewnienie niezwłocznego powrotu bezprawnie uprowadzonych i zatrzymanych dzieci.

2.3. Inicjatywy Rzecznika na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

2.3.1. Program *Przekształcanie instytucjonalnych placówek opiekuńczo-wychowawczych w rodzinne formy opieki nad dzieckiem*

⁴⁶ RPD/ZI-372/01/AJ.

W sytuacji konieczności umieszczenia dziecka poza rodziną priorytet powinny mieć rodzinne formy pieczy nad dzieckiem. Uznając powyższą dyrektywę oddziaływania wobec rodzin nienależycie sprawujących pieczę nad dziećmi, Rzecznik z uwagą śledził działania instytucji publicznych odpowiedzialnych za rozwój prorodzinnych form opieki, w tym przekształcanie placówek opiekuńczych. Rzecznik spotykał się z przedstawicielami nadzoru pedagogicznego, wizytował powiatowe centra pomocy rodzinie, odbył szereg spotkań z przedstawicielami organizacji pozarządowych promujących i rozwijających rodzinne formy opieki (rodziny zastępcze niespokrewnione, rodziny pełniące funkcje pogotowia rodzinnego, rodzinne domy dziecka).

Przekształcanie istniejącego systemu, rozwój rodzinnych form opieki z jednoczesną pracą na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej to zadania powiatów – powiatowych centrów pomocy rodzinie. Samorządy podejmują działania na rzecz ograniczenia wielkości placówek i rozwoju rodzinnych form opieki, mając świadomość określonych standardów opieki nad dzieckiem – do roku 2006 wszystkie placówki opiekuńcze powinny liczyć do 30 wychowanków.

Decyzje o przekształcaniu systemu opieki na danym terenie wiążą się z koniecznością ograniczania wielkości placówek, często ich likwidacji lub wygaszaniem działalności z równoczesnym rozwojem rodzinnych form opieki (rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka, małe placówki z grupami dla usamodzielnianych wychowanków itp.). Są to niekiedy decyzje trudne, naruszające stan istniejący i interesy grup pracowniczych, których dotyczą. Ważne jest, by działania reorganizujące system opieki podejmowane były z uwzględnieniem stanu prawnego, interesów dzieci i zabezpieczenia interesów pracowniczych.

Rzecznik z uwagą śledził decyzje powiatów, które jako pierwsze podjęły się tego zadania. Przekształcenia placówek w rodzinne formy opieki nad dzieckiem to właściwy kierunek zmian, służący realizacji prawa dziecka do wychowania w rodzinie i rozwijania systemu opieki opartego o prymat form rodzinnych.

Rzecznik popierał przekształcanie istniejących form opieki instytucjonalnej, tworzenie systemu opartego o rodzinne formy opieki i pracę na rzecz powrotu dzieci do rodzin naturalnych. Działanie to służy dobru dziecka i jest wywiązaniem się władz samorządowych z obowiązku realizacji prawa dzieci do wychowania w rodzinie i rozwijania systemu opieki opartego o prymat form rodzinnych. Jednocześnie Rzecznik, przestrzegając konstytucyjnej

zasady pomocniczości, nie wypowiadał się wprost o konkretnych możliwościach rozwiązania problemu.

Zgodnie z zasadą kierowania się w planowanych działaniach dobrem dziecka na kadrze pedagogicznej placówki, jak i na pracownikach opieki społecznej spoczywa obowiązek podjęcia wszelkich działań na rzecz przygotowania dzieci do oczekującej ich zmiany, uwzględnienia woli i opinii wychowanków, podjęcia ostatecznych decyzji, z jak najlepszym zabezpieczeniem interesów dziecka. Przy doborze właściwego typu placówki i formy opieki należy kierować się zasadnością umieszczenia dziecka w danej formie opieki⁴⁷.

Poszanowanie dobra i praw dziecka wiąże się z prawem dziecka do wysłuchania w toku podejmowania decyzji, które go dotyczą (art. 12 Konwencji o Prawach Dziecka; § 11 i 35 rozporządzenia Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych⁴⁸). Powyższa zasada powinna dotyczyć akceptacji przez dzieci zmiany placówki i zmiany formy opieki, np. z domu dziecka na rodzinny dom dziecka.

Efektem analizy działań podejmowanych na rzecz przekształcenia istniejącego systemu opieki nad dzieckiem stał się program *Przekształcanie instytucjonalnych placówek opiekuńczo-wychowawczych w rodzinne formy opieki nad dzieckiem* przekazany w zbiorczej publikacji⁴⁹ do komisji sejmowych, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, służb nadzoru wojewódzkiego, starostów powiatów, powiatowych centrów pomocy rodzinie oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych.

2.3.2. Wystąpienia generalne

- Rzecznik skierował wystąpienie do Wiceprezesa Rady Ministrów, Ministra Pracy i Polityki Społecznej⁵⁰, stwierdzając naruszenie zasad konstytucyjnych: równości obywateli wobec prawa oraz sprawiedliwości społecznej w przepisach ustawy o pomocy społecznej dotyczących udzielania pomocy na dzieci umieszczone

⁴⁷ Pod pojęciem zasadności należy uznać uwzględnienie orzeczenia, opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, zaświadczenia o stanie zdrowia, wywiadu środowiskowego, diagnozy sytuacji dziecka, opinię i wniosek placówki, opiekuna prawnego, dotychczasowe doświadczenia życiowe i wolę zainteresowanego zgodnie z przepisami cytowanego rozporządzenia.

⁴⁸ Dz.U. z 2000r. Nr 80, poz. 900.

⁴⁹ *Przekształcanie instytucjonalnych placówek opiekuńczo-wychowawczych w rodzinne formy opieki nad dzieckiem*, Warszawa 2001 r., s. 7-16.

⁵⁰ Pismo z dnia 20 lutego 2001 r. BRPD-170/01.

w rodzinach zastępczych. Rzecznik podkreślił, iż zróżnicowanie rodzin zastępczych w oparciu o nieprecyzyjne i dowolne kryterium prowadzi w konsekwencji do dyskryminacji, naruszenia konstytucyjnej zasady równości. Z zasady tej, zapisanej obecnie w art. 32 Konstytucji, wynika nakaz jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej klasy. Takie podmioty, które charakteryzują się posiadaniem w równym stopniu określonej cechy istotnej, powinny być traktowane według jednakowej miary, bez różnic, które zarówno dyskryminują, jak i faworyzują. Chodzi o cechę istotną, która jest wspólna dla tych podmiotów, co jednocześnie uzasadnia równe ich traktowanie, biorąc pod uwagę treść i cel danej regulacji prawnej. Rzecznik w swoim wystąpieniu zwrócił także uwagę, iż obowiązek alimentacyjny ma charakter ściśle osobisty. Stroną zobowiązaną do alimentacji mogą być wyłącznie osoby wymienione w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 128, 27,60-61, 125). Poza tymi przypadkami przepisy o obowiązku alimentacyjnym nie mają zastosowania do innych osób. Ponadto pomoc ze strony państwa w postaci świadczenia jest zupełnie czymś innym niż obowiązek alimentacji ustalony na podstawie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Z żadnych przepisów prawa rodzinnego i opiekuńczego nie da się wyprowadzić obowiązku łożenia na utrzymanie dziecka z własnych funduszy rodzica zastępczego i to nawet wówczas, gdy osoba ta sprawuje opiekę prawną.

Rzecznik został zaproszony do współpracy nad nowelizacją ustawy o pomocy społecznej. W konsekwencji wprowadzono zmiany do ustawy, wyrównując kryteria przyznawania świadczeń pomocy pieniężnej dla dzieci umieszczonych zarówno w rodzinach zastępczych spokrewnionych, jak i niespokrewnionych.

- Rzecznik skierował do Marszałka Sejmu RP⁵¹ wystąpienie w sprawie planowanych zmian w ustawie – Kodeks pracy dotyczących zmniejszenia wymiaru urlopu macierzyńskiego. Rzecznik zwrócił uwagę na fakt, że zmniejszenie wymiaru urlopu macierzyńskiego z 26 do 16 tygodni następowaloby w sytuacji rezygnacji kobiety-matki z wykorzystania pełnego wymiaru urlopu jej przysługującego. Jest to rozwiązanie niekorzystne dla dziecka. Obecność matki w pierwszych tygodniach życia dziecka ma ogromne znaczenie dla jego rozwoju psychicznego i zaspokojenia potrzeb. Rola kobiety w macierzyństwie jest niezastąpiona. Role obojga rodziców

⁵¹ Pismo z dnia 24 kwietnia 2001 r. RPD/ZI/373/01/DJ/518.

w procesie wychowania dziecka w okresie jego niemowlęctwa nie są zatem identyczne, choć równie ważne.

- Na prośbę Prezydenta RP⁵² Rzecznik wyraził opinię dotyczącą wniosku o uzupełnienie treści art. 95 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego podkreślającego, że godność jest własnością przyrodzoną każdemu człowiekowi, a dziecko jako słabsze winno mieć zapewnione szczególne warunki rozwoju. Rzecznik uznając, że godność dziecka domaga się poszanowania we wszystkich wymiarach jego życia, wskazał iż wprowadzenie proponowanego zapisu wychodzi naprzeciw oczekiwaniom, jakie stawia się przed dobrym prawem⁵³.
- Rzecznik wystąpił do Prezesa Rady Ministrów w sprawie uregulowania sytuacji prawnej małoletnich cudzoziemców przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Rzecznik zwrócił uwagę na poważne naruszenie praw „porzuconych” przez rodziców małoletnich cudzoziemców przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Wskazał na trudności w regulacji spraw meldunkowych, dostępu do ubezpieczeń zdrowotnych, do edukacji oraz przewlekłość postępowań w sprawach regulacji statusu dzieci cudzoziemskich⁵⁴.
- Rzecznik wystąpił do Prezesa Najwyższej Izby Kontroli w sprawie dokonania kompleksowej oceny stanu realizacji zadań samorządu powiatowego dotyczących pomocy dzieciom i młodzieży. W uzasadnieniu Rzecznik zwrócił uwagę na dużą skalę zaniechań, błędnych i niekompetentnych działań służb samorządowych, niezadawalający stan świadczeń przynależnych dzieciom w opiece zastępczej oraz niewystarczające wsparcie udzielane powiatom przez służby nadzoru wojewódzkiego. Podstawą do wystąpienia były materiały zebrane podczas wizyt w powiatach na terenie czterech województw oraz sygnały napływające do Biura Rzecznika⁵⁵.
- Rzecznik wystąpił do Marszałka Sejmu RP w sprawie skrócenia wymiaru urlopu macierzyńskiego w rządowym projekcie nowelizacji kodeksu pracy. Zwrócił uwagę, że skrócenie wymiaru urlopu macierzyńskiego z 26 tygodni jest rozwiązaniem

⁵² Pismo z dnia 22 sierpnia 2001 r.

⁵³ Pismo z dnia 5 września 2001 r.

⁵⁴ Pismo z dnia 30 października 2001 r. RPD/GR-1172/01/AJ.

⁵⁵ Pismo z dnia 22 listopada 2001 r. BRPD/ZBiA/1575/01/MK.

niekorzystnym zarówno dla matki, jak i dziecka⁵⁶. W opinii Rzecznika szczególna ochrona matki i dziecka w polskim systemie prawnym wymaga rozpatrzenia uprzednio wszelkich innych działań oszczędnościowych a w przypadku uzasadnionej konieczności podjęcia decyzji najmniej uciążliwych. Podkreślono, iż urlop macierzyński to nie tylko powrót kobiety do pełni wydolności fizycznej, umysłowej i kondycyjnej, ale także ważny okres ochronny dla dziecka, co stanowi realizację prawa matki do dziecka, ale także prawa dziecka do matki. Dziecko, szczególnie w pierwszych miesiącach swego życia, potrzebuje kontaktu i bezpośrednich relacji z matką. Zaspokojenie w wieku niemowlęcym potrzeb fizjologicznych (karmienie piersią), potrzeb emocjonalnych i potrzeby bezpieczeństwa, które w naturalny sposób zapewnia matka, jest gwarancją pełniejszego rozwoju osobowego dziecka, jego lepszego stanu zdrowia, „wyposażenia” go w niezbędne w dalszym życiu wartości w stopniu większym niż dzieci wychowujące się w pierwszych miesiącach życia bez stałego kontaktu z matką. Badania wielu specjalistów wykazały, że: dzieci dłużej karmione piersią lepiej się rozwijają intelektualnie, mniej chorują, a bliski kontakt z matką ma pozytywny wpływ na ich rozwój emocjonalny. Ponadto ograniczenie urlopów macierzyńskich może pogorszyć i tak niekorzystną tendencję demograficzną spadku dzietności polskich rodzin poniżej współczynnika gwarantującego tzw. prokreację prostą, który wynosi 2,1. Obecny współczynnik spadł poniżej 1,5.

⁵⁶ Pismo z dnia 13 grudnia 2001 r. BRPD/ZBiA/1683/01/MK.

3. Prawo do godziwych warunków socjalnych

3. 1. Podstawy prawne

Przepisy Konstytucji RP, szczególnie art. 71 ust. 1⁵⁷, nakładają na państwo obowiązek udzielania pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej, zwłaszcza rodzinom wielodzietnym i niepełnym. Zasada pomocniczości państwa i innych instytucji publicznych względem rodziny oznacza, że państwo wspiera wysiłki rodziny, nie wyręczając jej w staraniach o zapewnienie godziwego poziomu życia. Rozwinięcie i szczegółowe określenie znajdują one w zapisach ustawowych. Prawa socjalne znajdują rozwinięcie i szczegółowe określenie w przepisach ustawowych. Prawa socjalne jednostki wskazują cele działalności państwa, zobowiązując je do podjęcia działań prawnych, politycznych, gospodarczych, ekonomicznych i innych na rzecz realizacji tych praw.

Dyrektywy zawarte w przepisach Konwencji o Prawach Dziecka, szczególnie art. 27⁵⁸, art. 6 ust. 2⁵⁹ oraz art. 26 ust. 1 i 2⁶⁰, określają ogólne standardy realizacji praw socjalnych dziecka. Dotyczą one obowiązku uznania przez państwo prawa każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu i społecznemu. Obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków życia spoczywa, stosownie do ich możliwości, na rodzicach i innych osobach odpowiedzialnych za dziecko.

⁵⁷ „(...) Państwo w swej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza rodziny wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych (...)” tamże (Dz. U. z 1997r. Nr 78, poz. 483).

⁵⁸ Ust. 1 „(...) Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, moralnemu i społecznemu (...)”, ust. 2 „(...) Rodzice (rodzic) lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko ponoszą główną odpowiedzialność za zabezpieczenie w ramach swoich możliwości, także finansowych, warunków życia niezbędnych do rozwoju dziecka (...)”, ust. 3 „(...) Państwa-Strony, zgodnie z warunkami krajowymi oraz odpowiednio do swych środków będą podejmowały właściwe kroki dla wspomagania rodziców lub innych osób odpowiedzialnych za dziecko w realizacji tego prawa oraz będą udzielały, w razie potrzeby, pomocy materialnej oraz innych programów pomocy, szczególnie w zakresie żywności, odzieży i mieszkań (...)”, ust. 4 „(...) Państwa-Strony podejmą właściwe kroki dla zapewnienia łóżenia na utrzymanie dziecka ze strony rodziców lub innych osób ponoszących odpowiedzialność finansową za dziecko, zarówno na terenie Państwa-Strony, jak i zagranicą. W szczególnych przypadkach, gdy osoba ponosząca odpowiedzialność finansową za dziecko mieszka w państwie innym niż dziecko, Państwa-Strony będą dążyły do przystąpienia do umów międzynarodowych lub zawarcia takich umów, jak również do zawierania odpowiednich porozumień (...)” tamże (Dz.U. z 1991r. Nr 120, poz. 526 z późn. zm.).

⁵⁹ „(...)Państwa-Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki do życia i rozwoju dziecka (...)” tamże.

⁶⁰ Ust 1: „(...) Państwa-Strony będą uznawać prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych, oraz będą podejmowały niezbędne kroki dla osiągnięcia pełni realizacji tego prawa zgodnie z ich prawem wewnętrznym (...)”, ust. 2: „(...) Tam gdzie jest to możliwe, powyższe świadczenia powinny być zabezpieczone z uwzględnieniem zasobów i warunków życia dziecka oraz osób odpowiedzialnych za jego utrzymanie, jak również wszelkich innych okoliczności, odnoszących się do stosowania realizacji świadczeń wnioskowanych przez dziecko lub w jego imieniu (...)” tamże.

W sytuacji niemożności zaspokojenia odpowiednich warunków życia i rozwoju dziecka przez rodziców zagwarantowanie dzieciom godziwych warunków socjalnych jest obowiązkiem właściwych władz publicznych. Zapisy art. 70 ust. 4⁶¹, art. 72 ust. 2⁶² Konstytucji RP oraz zapisy ustawy o systemie oświaty raz ustawy o systemie pomocy społecznej⁶³ dotyczące pomocy dzieciom nakładają na właściwe organy władzy publicznej obowiązek niesienia pomocy potrzebującym jej dzieciom i młodzieży. Obowiązek ten wiąże się z prawem dziecka do otrzymania pomocy oraz zagwarantowania należnych dziecku świadczeń.

3.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

Wśród wszystkich spraw skierowanych do Rzecznika z zakresu prawa dzieci do godziwych warunków socjalnych (259) przeważały związane z uzyskaniem świadczeń z pomocy społecznej. Celem pomocy społecznej jest zaspokajanie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwianie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Pomoc społeczna powinna w miarę możliwości doprowadzić do życiowego usamodzielnienia się osób i rodzin oraz integracji ze środowiskiem. Świadczenia pomocy społecznej powinny również służyć umacnianiu rodziny.

Realizacja prawa dzieci do godziwych warunków socjalnych zagrożona jest szczególnie w rodzinach wielodzietnych, rodzinach dotkniętych bezrobociem, rodzinach niepełnych, w których obowiązki utrzymania spoczywają na jednym z rodziców, oraz w rodzinach dysfunkcyjnych.

Z korespondencji kierowanej do Rzecznika wynika, że przy obecnym stanie finansów państwa realizacja praw socjalnych dotyczy w szczególności rodzin wielodzietnych. Wśród osób kierujących pisma w sprawie świadczeń z pomocy społecznej przeważają rodzice wychowujący więcej niż troje dzieci, często są to dzieci w przedziale wieku od roku do kilkunastu lat. Rodziny te znajdują się w trudnej sytuacji materialnej, często nie pracują zawodowo, nie stać ich na zabezpieczenie wysokich kosztów utrzymania i wychowania dzieci. Wśród tej kategorii wnioskodawców są rodziny wychowujące jedno lub więcej dzieci niepełnosprawnych (często - dziecięce porażenie mózgowie) bądź dzieci przewlekłe chorych

⁶¹ „(...) Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określi ustawa (...)” (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

⁶² „(...) Dziecko pozbawione opieki ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych(...)” tamże.

⁶³ Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414 z późn. zm.).

(astma, alergię). Wychowanie tych dzieci wymaga dodatkowych środków finansowych na leki, środki opatrunkowe i dodatkową opiekę, często łączy się z niemożnością podjęcia pracy przez jednego z rodziców z uwagi na konieczność wykonywania stałej, bezpośredniej opieki nad dzieckiem. W listach należących do tej kategorii wnioskodawców dominuje rozgoryczenie, bezradność, niewiedza rodziców o przysługujących im świadczeniach i możliwościach ich uzyskania.

Prośby o pomoc finansową i materialną kierowały też matki samotne, wychowujące jedno lub kilkoro dzieci, w tym również dzieci niepełnosprawne. Najczęściej były to kobiety, które nie mogły liczyć na wsparcie rodziny, a pomoc ośrodków pomocy społecznej była niewystarczająca i ograniczona posiadanymi możliwościami finansowymi.

Wśród matek zwracających się do Rzecznika były też kobiety zmuszone opuścić swoje mieszkania z uwagi na zagrożenie życia i zdrowia dzieci, powodowane zaawansowaną chorobą alkoholową męża, konkubenta bądź innego członka rodziny.

Zdarzało się, że kobiety pragnące zabezpieczyć swoim dzieciom prawa socjalne są żonami bądź konkubinami mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności. Prośby o pomoc w zakresie zabezpieczenia swoich rodzin kierowali też ojcowie przebywający w zakładach karnych. Listy w tych sprawach kierowane były również przez dzieci.

Treścią pism była pomoc w uzyskaniu świadczeń z pomocy społecznej, warunków i zasad przyznawania różnego typu zasiłków stałych, celowych i okresowych, warunków starania się o pomoc na dofinansowanie kupna odzieży, materiałów szkolnych, podręczników, opału, dofinansowanie wyżywienia dziecka w szkole, dofinansowanie wyjazdów dzieci na tzw. „zieloną szkołę”, warunków starania się o przyznanie dodatku mieszkaniowego. Pytania i problemy dotyczyły również uzyskania pomocy materialnej, odzieży dla dzieci, pomocy w przeprowadzeniu remontu mieszkania.

Odrębną kategorię spraw związanych z uzyskaniem pomocy finansowej stanowiły problemy w uzyskaniu wsparcia w pokrywaniu kosztów leków i leczenia⁶⁴. Rodzice zwracający się do Rzecznika przedstawiali wątpliwości związane z uzyskiwaniem świadczeń z tytułu ubezpieczeń społecznych - zasiłków porodowych i macierzyńskich, urlopów macierzyńskich, świadczeń przysługujących kobietom w ciąży i matkom, w tym matkom wychowującym dzieci niepełnosprawne. Wątpliwości dotyczyły też zasiłków

⁶⁴ Patrz omówienie realizacji prawa do ochrony życia i zdrowia.

wychowawczych, niebędących świadczeniem ubezpieczeniowym, lecz socjalnym, finansowanym z budżetu państwa.

Szereg spraw zawierało prośbę o pomoc w uzyskaniu renty rodzinnej, decyzji podejmowanych przez Prezesa ZUS samodzielnie, w drodze wyjątku. Kierowane były też pytania o programy przyznawania pomocy dzieciom z terenów byłych Państwowych Gospodarstw Rolnych, jak również o warunki starania się o wcześniejszą emeryturę dla osoby opiekującej się dzieckiem niepełnosprawnym.

Wiele skarg kierowanych do Rzecznika dotyczyło orzekanej przez sądy eksmisji z lokali mieszkalnych bez wskazania eksmitowanym lokalu socjalnego. Zarzuty odnosiły się również do wskazywania eksmitowanym rodzinom nieistniejących lokali zastępczych. Szereg spraw z zakresu prawa dzieci do godziwych warunków socjalnych dotyczyło potrzeby przyznania mieszkania komunalnego z zasobów własnych gminy, zamiany dotychczas zajmowanego mieszkania na lokal o wyższym standardzie bądź zameldowania w mieszkaniu komunalnym po śmierci głównego najemcy (rodziny najuboższe, często wychowujące dziecko niepełnosprawne).

Wśród spraw znajdowały się listy z pytaniami o pomoc dla dzieci opuszczających placówki opiekuńczo – wychowawcze, rodziny zastępcze.

Wszystkie sprawy z omawianego zakresu zostały podjęte. W sprawach dotyczących świadczeń z pomocy społecznej podejmowano dwutorowe działania. Wskazywano wnioskodawcy przysługujące mu prawa dotyczące świadczeń, wskazywano warunki i zasady ich uzyskiwania, niezbędne dokumenty potwierdzające prawo do konkretnego świadczenia. Informowano o uprawnieniach poszczególnych grup oraz o instytucjach powołanych do rozpatrywania wniosków i przyznawania pomocy.

W sprawach z zakresu pomocy społecznej Rzecznik wykorzystywał swoje ustawowe uprawnienia pozwalające mu zwracać się do organów władzy publicznej, organizacji i instytucji o złożenie wyjaśnień i udzielenie niezbędnych informacji. Zwracał się do jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, ośrodków pomocy społecznej, powiatowych centrów pomocy rodzinie, ośrodków wsparcia, ośrodków interwencji kryzysowej o objęcie stosowną pomocą danej rodziny, udzielenie należnej jej pomocy i wsparcia. Rzecznik każdorazowo prosił o przesłanie informacji dotyczącej sytuacji życiowej i materialnej rodziny. Na podstawie uzyskiwanych informacji interweniował w sprawie przyznania dodatkowej pomocy. W ramach podjętych spraw Rzecznik przekazywał

zainteresowanym nazwy i adresy instytucji udzielających pomocy prawnej i pomocy rzeczowej na terenie zamieszkania danej rodziny. Interweniował w sprawach przydziału mieszkań komunalnych, szczególnie wobec rodzin wielodzietnych, rodzin niepełnych, gdy jeden z rodziców wychowywał dziecko, rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawne oraz rodzin dotkniętych przemocą jednego z jej członków. W sprawie przyznania eksmitowanym nieistniejących lokali socjalnych Rzecznik zwracał się do organów prokuratury i sądów.

3.3. Inicjatywy Rzecznika na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

3.3.1. Raport: *Pomoc dziecku w działaniach powiatu*⁶⁵

W pierwszych miesiącach działalności Rzecznik, podejmując działania oceny stanu realizacji i stopnia zaspokojenia praw dziecka do pomocy i opieki, wizytował kilkanaście powiatów na terenie województw: łódzkiego, kujawsko-pomorskiego, zachodniopomorskiego oraz warmińsko-mazurskiego.

W ramach wizytacji doszło do spotkań z przedstawicielami: władz samorządowych wszystkich szczebli, powiatowych centrów pomocy rodzinie, sądów, policji, szerokiego spektrum instytucji i organizacji pracujących na rzecz dziecka i rodziny. Tematyka spotkań dotyczyła m.in. działań samorządów, instytucji publicznych i organizacji pozarządowych na rzecz zmniejszenia obszarów ubóstwa, patologii, bezrobocia, niskiego poziomu aspiracji i wykształcenia młodzieży, diagnozy problemów, skali potrzeb i stopnia ich zaspokojenia. Rzecznik interesował się lokalnymi pomysłami i programami pomocy, zapoznał się z dokumentacją dotyczącą regionalnych i powiatowych strategii rozwiązywania problemów społecznych.

- **Uwarunkowania działalności powiatów**

Część wizytowanych powiatów aktywnie włączyła się w opracowywanie lokalnych strategii, widząc w tym szansę na aktywizację wszystkich lokalnych instytucji i osób profesjonalnie zaangażowanych w pracę na rzecz dziecka i rodziny, doceniając rolę wolontariuszy i planując działania w szerokiej koalicji z organizacjami niepublicznymi. System pomocy dziecku i rodzinie oparły one o lokalne pomysły, z wykorzystaniem potencjału placówek i instytucji już istniejących, powołując do życia nowe: ogniska wychowawcze, ośrodki interwencji

⁶⁵ Pełny tekst raportu zawarty w publikacji *Pomoc dziecku w działaniach powiatu*, Warszawa 2001 r., s. 7-16.

kryzysowej, centra pomocy dziecku i rodzinie, organizując system stypendialny dla uczniów, dofinansowując posiłki w szkołach, organizując wypoczynek wakacyjny oraz zajęcia sportowe dla dzieci.

Działania te powiaty dofinansowywały ze środków własnych, np. kosztem wydatków na drogi, oraz pozyskując środki z różnych programów rządowych i pozarządowych.

Większość powiatowych centrów pomocy rodzinie ograniczyła swoją rolę świadczenia pomocy i usług do ściśle określonych ustawą i przepisami wykonawczymi przypadków, np.: prowadzenia rodzin zastępczych, prowadzenia placówek opiekuńczych, udzielania pomocy wychowankom placówek. Często ich działalność ograniczała się do modelu sprawnego administratora podległych placówek i zadań indywidualnych (rodziny zastępcze, pomoc osobom niepełnosprawnym) zaangażowanego w realizację świadczeń pomocy społecznej. Rezygnując z roli kreatora lokalnej polityki społecznej ukierunkowanej na wspieranie wszystkich rodzin, powiaty koncentrowały się na udzielaniu pomocy rodzinom dysfunkcyjnym.

Taka polityka w kilkuletniej perspektywie nie sprzyja przekształcaniu placówek w prorodzinne formy opieki, utrwala struktury i może grozić protestami w przypadku prób ich zmiany.

Powiaty jako główną przyczynę takiego stanu rzeczy podają: brak wystarczających i gwarantowanych środków finansowych, niedostateczną ilość bądź brak profesjonalnie przygotowanej kadry fachowców (np. do terapii rodzin).

Zadania powiatów wymagają wsparcia i pomocy merytorycznej wojewódzkiej administracji rządowej i samorządowej. Zbyt często działania służb wojewody i marszałka samorządowego ograniczały się do „fazy wstępnego rozeznania problemów”, a nadzór sprowadzał się głównie do dystrybucji środków finansowych, kontroli ich wydatkowania oraz przestrzegania przepisów prawa.

Blisko trzyletni okres wprowadzania w życie zmian strukturalnych i ustrojowych, kształtowania relacji pomiędzy administracją rządową a jednostkami samorządu terytorialnego wszystkich szczebli pozwala na uogólniony wniosek, że zmiany te przebiegają w zbyt wolnym tempie, brak jest w relacjach wzajemnych określonych jednoznacznie

procedur i zasad współpracy, brak jest stałych zasad finansowania zadań na szczeblu powiatu⁶⁶.

- **Bariery edukacyjne**

W powiatach o dużej skali negatywnych zjawisk społecznych, dotkniętych strukturalnym bezrobociem, z dużą ilością terenów postpegeerowskich, z dużym odsetkiem środowisk o niskich aspiracjach życiowych uwarunkowanych niskim statusem ekonomicznym, dotkniętych patologią z negatywnym wzorcem życia powielanym często w przekazach międzypokoleniowych największą cenę płaci młodzież. Jest to często powodem migracji wykształconej młodzieży, która nie widzi dla siebie szans rozwoju w środowisku lokalnym.

Degradacja społeczna i ekonomiczna niektórych środowisk jest główną barierą edukacyjną. Ubóstwo i bezrobocie wielu rodzin ogranicza szanse edukacyjne młodzieży.

Analiza form i wielkości pomocy - w zestawieniu ze skalą potrzeb, szczególnie na terenach wiejskich, w środowiskach strukturalnego bezrobocia – wskazywała na zwiększające się dysproporcje w sytuacji materialnej rodzin jako głównej barierze edukacyjnej.

Działo się tak pomimo zwiększenia w ostatnich latach rządowych form pomocy dla dzieci i młodzieży szkolnej: stypendia Prezesa Rady Ministrów, stypendia Ministra Edukacji Narodowej, programy: „Ograniczania ubóstwa wśród dzieci i młodzieży”, „Zakupu podręczników dla dzieci najuboższych”, „Pomocy stypendialnej dla uczniów ze wsi kontynuujących naukę w szkołach średnich maturalnych”, programy animacji świetlic wiejskich, małych szkół, pomocy udzielanej przez Agencję Rolną Skarbu Państwa w postaci stypendiów szkolnych i innych form pomocy.

Stan prawny i organizacyjny wskazuje na brak spójnego, skoordynowanego systemu pomocy materialnej dla młodzieży szkolnej. Obowiązujące rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 4 sierpnia 1993 r. w *sprawie warunków, form i trybu przyznawania, wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów*,⁶⁷ jako akt wykonawczy do art. 91 *ustawy o systemie oświaty*, określając formy pomocy, do których uczeń ma prawo, nie określa i nie gwarantuje środków w budżecie szkoły na jego realizację. Braku rozwiązań systemowych w zakresie pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży nie zastąpiły programy celowe uruchamiane przez MEN i różne agendy rządowe.

⁶⁶ Por. prof. Józefina Hryniewicz, wystąpienie *Realizacja lokalnej polityki społecznej* opracowane na zlecenie Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa, 28 czerwca 2001r.

⁶⁷ Dz. U. 1993, Nr 74, poz. 350 z późn. zm.

- **Opieka nad dzieckiem**

W perspektywie finansowania zadań ze środków własnych (ustawa o dochodach powiatu), dochodzenia do określonych standardów opieki nad dzieckiem (małe placówki – do 30 wychowanków do 2006 r.) powiaty winny podejmować działania na rzecz ograniczenia wielkości placówek, rozwoju prorodzinnych form opieki, a w niektórych przypadkach wygaszania i likwidacji placówek.

Przekształcanie istniejących placówek, stworzenie systemu opartego o rodzinne formy opieki, praca na rzecz powrotu dzieci do rodzin naturalnych jest działaniem służącym dobru dziecka. Stanowi to wywiązanie się samorządów z obowiązku podjęcia realizacji prawa dzieci do wychowania w rodzinie i rozwijania systemu opieki opartego o prymat form prorodzinnych.

- **Inne formy pomocy**

W ramach zintegrowanego systemu pomocy rodzinie powiaty zostały zobowiązane do powołania wielu nowych instytucji, np. ośrodka interwencji kryzysowej, ośrodka wsparcia, poradni rodzinnych i specjalistycznych, mieszkań chronionych, kwalifikowanych rodzin zastępczych. W wielu powiatach brakowało tych form pomocy, a w niektórych rozmówcy wskazywali na nieznaną im ich przeznaczenia.

Powiaty zbyt wolno budowały programy i struktury pomocy. W trzecim roku wdrażania reformy samorządowej powiaty, borykając się z wieloma problemami natury organizacyjnej, brakiem środków finansowych, brakiem wykwalifikowanych specjalistów, nie zbudowały pełnych struktur powiatowych centrów pomocy rodzinie. Ośrodki interwencji kryzysowej działały w ok. 20% powiatów, powiatowe strategie rozwiązywania problemów społecznych były w większości powiatów na etapie projektów.

- **Współpraca z organizacjami pozarządowymi**

Praktyka wielu samorządów świadczy o niedocenianiu tych organizacji jako partnerów do realizacji zadań. Skrajnymi postawami w tym zakresie są: powoływanie własnych placówek i instytucji obok dobrze działających placówek niepublicznych, traktowanie niepublicznych placówek i organizacji je prowadzących jako prywatnych przedsięwzięć, przeciwstawiając im placówki publiczne.

Współpraca samorządów z organizacjami pozarządowymi nie powinna ograniczać się do zlecenia odpłatnej realizacji zadań w formie przetargów na usługi. Organizacje

pozarządowe dysponują wieloma walorami pozafinansowymi, takimi jak: profesjonalnie wyszkolona kadra, duże doświadczenie w realizacji wielu programów pomocy dziecku i rodzinie, bliskie i bezpośrednie kontakty ze środowiskami osób potrzebujących pomocy i wsparcia – dobre rozeznanie potrzeb.

Zasada pomocniczości, która jest jedną z podstaw reformy ustrojowej państwa, wskazuje na potrzebę włączenia organizacji pozarządowych w realizację działań publicznych w dziedzinie polityki społecznej.

Obraz sytuacji uzyskany podczas wizyt oraz wynikły z analizy dokumentacji powiatowych centrów pomocy rodzinie budzi poważne obawy i niepokój. Analiza materiałów zawartych w raporcie Najwyższej Izby Kontroli „Udzielanie pomocy na usamodzielnienie wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych, resocjalizacyjnych, zakładów dla nieletnich oraz rodzin zastępczych”⁶⁸ potwierdza większość dokonanych przez nas uwag i spostrzeżeń. Z uwagi na ograniczone możliwości działania Rzecznik sygnalizuje niekorzystne zjawiska i obszary zagrożeń w realizacji zadań powiatu na rzecz dzieci. Planowana przez NIK systemowa kontrola realizacji zadań powiatów za okres 2001 r. do 30 czerwca 2002 r. z udziałem przedstawicieli Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka pozwoli na określenie stanu realizacji zadań pomocy dziecku i rodzinie na szczeblu samorządu powiatowego.

Material „Pomoc dziecku w działaniach powiatu” został zaprezentowany zainteresowanym środowiskom podczas konferencji poświęconej tej problematyce. Publikacja zawierająca stanowisko Rzecznika oraz opinie ekspertów i praktyków przekazana została służbom wojewódzkim, marszałków i wojewodów, starostom powiatowym, powiatowym centrom pomocy rodzinie oraz przedstawicielom organizacji pozarządowych pracujących na rzecz dziecka i rodziny.

3.3.2. Wystąpienia generalne

- Rzecznik wystąpił do Prezesa Urzędu Mieszkalnictwa w sprawie skutków wprowadzenia ustawy o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych⁶⁹. W wystąpieniu Rzecznik zwrócił uwagę na możliwość eksmisji

⁶⁸ Informacja NIK o wynikach kontroli, LBI-41/09 – 2001.

⁶⁹ Pismo z dnia 1 marca 2001 r. BRPD – 243/2001.

tych obywateli, w sprawach których sąd orzekł przed wejściem w życie nowej ustawy – prawomocne eksmisje bez prawa do lokalu socjalnego - a którzy w świetle obowiązujących przepisów mieliby prawo do otrzymania lokalu socjalnego. Rzecznik wniósł o zawieszanie postępowania egzekucyjnego i objęcie tych osób korzystnymi rozstrzygnięciami ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r.⁷⁰

- Rzecznik skierował do Podkomisji Nadzwyczajnej Komisji Rodziny Sejmu RP **opinię dotyczącą projektu ustawy o pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży**⁷¹. Rzecznik uznał, że działania na rzecz zmniejszenia obszarów ubóstwa, patologii, bezrobocia i niskiego statusu edukacyjnego, w tym udzielania pomocy materialnej dzieciom i młodzieży, winny być wyrazem stałej troski właściwych organów władzy publicznej. Uregulowania prawne w tym zakresie nakładają na organy władzy państwowej i samorządowej obowiązek niesienia pomocy potrzebującym jej dzieciom i młodzieży. Obowiązek ten wiązał się z prawami dziecka do otrzymania pomocy. Rzecznik zwrócił uwagę, że istniejący stan prawny i organizacyjny wskazuje na brak spójnego, skoordynowanego systemu pomocy materialnej dla młodzieży szkolnej. Obowiązujące rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 4 sierpnia 1993 r. w sprawie warunków, form i trybu przyznawania, wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów, określając formy pomocy, do których uczeń ma prawo, nie określało i nie gwarantowało środków w budżecie szkoły na jego realizację. Braku rozwiązań systemowych w zakresie pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży nie zastąpiły programy celowe uruchamiane przez MEN i różne agendy rządowe. Pomoc udzielana rodzinie w oparciu o ustawę o pomocy społecznej nie obejmowała pomocy materialnej dla uczniów.

Zabezpieczenie interesów dziecka, w tym realizacja jego praw do pomocy i równych szans edukacyjnych, wymaga nowych rozwiązań systemowych dostosowanych do gwarancji konstytucyjnych i zapisów ustawowych. Rozwiązania te powinny uwzględnić, że:

- ubóstwo dotykające dzieci i młodzież w środowisku rodzinnym nie może być barierą ograniczającą dostęp do edukacji;

⁷⁰ Ustawa z 15 grudnia 2000 r. o zmianie ustawy o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach (Dz.U. z 2000 r. Nr 112, poz. 1317.

⁷¹ Pismo z dnia 1 sierpnia 2001 r. BPD/ZBiA-953/01/MK.

- system pomocy powinien być powszechny, tzn. każde dziecko, które tego wymaga, powinno otrzymać pomoc materialną gwarantującą mu rozwój i edukację na miarę jego możliwości;
- system pomocy nie powinien zwalniać rodziców z dokładania wszelkich starań w wychowaniu i edukacji dzieci;
- W myśl zasad pomocniczości i subsydiarności system pomocy materialnej gwarantowanej przez państwo powinien wspierać zadania samorządów lokalnych i być otwarty na pozyskiwanie środków z innych źródeł.

Z uwagi na skalę potrzeb w zakresie pomocy materialnej dla dzieci, szczególnie na terenach wiejskich, w środowiskach strukturalnego bezrobocia i enklawach biedy, nie czekając na nowe rozwiązania, należy podejmować wszelkie działania na rzecz zwiększenia form pomocy w ramach dotychczas istniejących przepisów i uruchomionych programów pomocy.

- Rzecznik skierował wystąpienie do Prezesa Urzędu Kultury Fizycznej i Sportu **w sprawie podjęcia wspólnych działań na rzecz aktywizacji dzieci i młodzieży funkcjonujących w środowiskach dotkniętych strukturalnym bezrobociem, środowiskach postpegeerowskich**⁷². Uznając, że organizacja zajęć sportowych jest realizacją prawa każdego dziecka do wypoczynku i aktywnych form spędzania czasu wolnego, a w przypadku tej grupy młodzieży jest to zarazem forma aktywizacji, wsparcia i ochrony dzieci i młodzieży przed degradacją społeczną oraz działanie na rzecz zwiększenia szans edukacyjnych, Rzecznik zaproponował realizację programu: „Wspieranie lokalnych inicjatyw sportowych w ramach strategii zapobiegania marginalizacji społecznej dzieci i młodzieży na terenach objętych strukturalnym bezrobociem”. Program został opracowany w Biurze Rzecznika i przedłożony do wspólnej realizacji przedstawicielom Urzędu Kultury Fizycznej i Sportu.
- Rzecznik wystąpił do Prezydenta RP **w sprawie ustawy o jednorazowym dodatku rodzinnym dla rodzin wielodzietnych**⁷³, zwracając się o podpisanie tego aktu prawnego. W uzasadnieniu wskazał na obowiązek szczególnej troski państwa o grupę rodzin zagrożonych ubóstwem, podkreślając, że celem przyjętych przez Sejm rozwiązań jest materialne wsparcie rodzin wielodzietnych w okresie nasilonych

⁷² Pismo z dnia 16 sierpnia 2001 r. RPD/ZBiA/1034/01/MK.

⁷³ Pismo z dnia 22 sierpnia 2001 r. RPD/sek./2389/01/DJ.

wydatków związanych z rozpoczęciem roku szkolnego. Rzecznik zwrócił też uwagę na szczególnie trudną sytuację rodzin wielodzietnych na terenach postpegeerowskich i objętych strukturalnym bezrobociem. W działaniach podejmowanych przez władze publiczne dzieci powinny być stawiane na pierwszym miejscu – to ubóstwo stanowi największą przeszkodę utrudniającą zaspakajanie potrzeb i realizację praw dzieci. Zdaniem Rzecznika ustawa, wspierając rodziny wielodzietne, mogłaby ograniczyć skalę niezaspokojonych, a uzasadnionych potrzeb dzieci.

4. Prawo do nauki

4.1. Podstawy prawne

W myśl art. 70 Konstytucji RP:

- każdy ma prawo do nauki, która do 18 roku życia jest obowiązkowa;
- nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna;
- rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne; obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych i ponadpodstawowych;
- władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia; w tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów.

Umowy międzynarodowe przyjęte w ramach systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych /Konwencja o Prawach Dziecka, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty/ uznają prawo dziecka do nauki.

Konwencja o Prawach Dziecka w art. 28 i 29 stanowi, iż Państwa w celu stopniowego realizowania prawa dziecka do nauki na zasadzie równych szans, w szczególności:

- uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowym i bezpłatnym dla wszystkich;
- będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego, uczynią je dostępnymi dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej;
- za pomocą wszelkich właściwych środków uczynią szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności;
- udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe;
- podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

Państwa zobowiązały się, że będą podejmowały wszelkie właściwe środki zapewniające, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z godnością dziecka, a także, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

- rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka;
- rozwijanie szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód oraz dla zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych;
- rozwijanie szacunku dla rodziców dziecka, jego tożsamości kulturowej, języka i wartości, dla wartości narodowych kraju, w którym mieszka dziecko, kraju, z którego dziecko pochodzi, jak i dla innych kultur;
- przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia;
- rozwijanie poszanowania środowiska naturalnego.

Zaakcentowania wymaga uznanie w Konwencji wolności osób fizycznych lub ciał zbiorowych do zakładania i prowadzenia instytucji oświatowych, z zastrzeżeniem przestrzegania wyżej wymienionych zasad dotyczących ukierunkowania nauki dziecka oraz wymogów, aby kształcenie w tego typu instytucjach odpowiadało minimalnym standardom, które określi dane państwo.

Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. i rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół⁷⁴ zawierają między innymi następujące prawa ucznia:

- prawo do zapoznawania się z programem nauczania, z jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami;
- prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu;
- prawo do organizacji życia szkolnego, umożliwiające zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i zaspokajania własnych zainteresowań;
- prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej;
- prawo organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz rozrywkowej zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi, w porozumieniu z dyrektorem;
- prawo wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu;

⁷⁴ Dz. U.2001.Nr 61. poz. 624.

- prawo do pomocy materialnej ze środków przeznaczonych na ten cel w budżecie państwa lub budżecie właściwej jednostki samorządu terytorialnego;
- prawo do bezpiecznego pobytu w szkole.

W zakresie stosowanych w praktyce w szkołach procedur ochrony i reagowania na naruszenia praw uczniów szczególne znaczenie mają statuty szkół. Statut powinien określać prawa i obowiązki uczniów, rodzaje nagród i kar stosowanych wobec uczniów, tryb odwoływania się od kary oraz tryb składania skarg w przypadku naruszenia praw ucznia⁷⁵.

4.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

W roku 2001 do Rzecznika wpłynęło 135 spraw dotyczących realizacji prawa do nauki oraz praw dzieci w szkołach i placówkach oświatowych. Duża liczba spraw była pochodną zmian wprowadzanych w systemie oświaty w związku z wdrażaniem reformy.

- **Likwidacja szkół i przedszkoli**

Największa grupa spraw dotyczyła likwidacji szkół podstawowych, przedszkoli i placówek oświatowych oraz zjawisk towarzyszących likwidacji (przeniesienie dzieci do innej szkoły, zapewnienie dojazdu dla dzieci ze zlikwidowanej szkoły, wprowadzenie systemu dwuzmianowego, pogorszenie warunków kształcenia, problemy finansowe związane z utrzymaniem placówek). Najczęściej sprawy te wpływały z małych miejscowości i wsi, a zgłaszane były przez rady rodziców, nauczycieli, uczniów, rodziców oraz mieszkańców miejscowości. Sprawy te były także często podejmowane przez środki masowego przekazu (np. likwidacja szkoły podstawowej w Hartowcu). Do tej grupy zakwalifikowano sprawy związane z ograniczaniem środków finansowych (subwencji, dotacji) na utrzymanie szkół i placówek.

W sprawach dotyczących likwidacji szkół Rzecznik dokonywał szczegółowej analizy prawnej podjętych uchwał o likwidacji. W sytuacji podjęcia ich z naruszeniem

⁷⁵ Tryb składania skarg w przypadku naruszenia praw ucznia został wprowadzony rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2002 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół, Dz. .U. z 2002 r. Nr 10, poz. 96.

przepisów prawa wskazywał możliwość zaskarżenia uchwał do Naczelnego Sądu Administracyjnego. W sytuacji, gdy uchwała była podjęta z zachowaniem przepisów prawa – Rzecznik wskazywał wnioskującym możliwość skorzystania z programu „Mała Szkoła” proponowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Duża liczba spraw wiązała się z konfliktami pomiędzy rodzicami dzieci uczęszczających do likwidowanych szkół a przedstawicielami władzy samorządowej. W dwóch skierowanych do Rzecznika sprawach doszło do strajków okupacyjnych rodziców.

Pierwsza z takich spraw⁷⁶ została skierowana do Rzecznika w maju 2001 r. przez radę rodziców działającą przy szkole podstawowej, w związku z podjęciem uchwały przez radę gminy o likwidacji szkoły. Rodzice byli niezadowoleni z faktu przeniesienia ich dzieci do szkoły, w której panują zdecydowanie gorsze warunki nauki. W „nowej” szkole brakowało centralnego ogrzewania, nie było świetlicy, pracowni komputerowej, sali gimnastycznej, stołówki, szatni, a także lokalowych możliwości zapewnienia atrakcyjnego zagospodarowania czasu dzieciom oczekującym na autobus. Wszystkie wymienione cechy posiadała stara szkoła. Istotnym argumentem podnoszonym przez rodziców był fakt partycypowania mieszkańców miejscowości w kosztach związanych z pracami remontowymi oraz poprawą wyposażenia szkoły (sprzęt audiowizualny). Rodzice mieli także poczucie krzywdy i nieliczenia się z ich zdaniem przez władze gminy. Podkreślali integrującą społeczność lokalną rolę szkoły, twierdząc, iż jest ona jedynym ośrodkiem kultury. Rodzice zawiązali Komitet Obrony Szkoły Podstawowej i rozpoczęli strajk okupacyjny w budynku szkoły. Dzieci przestały uczęszczać na zajęcia dydaktyczne. Ponadto rodzice powołali Stowarzyszenie „Nasza Szkoła”, którego celem było sprywatyzowanie szkoły. Władze gminy nie chciały podjąć rozmów z rodzicami.

Rzecznik wystąpił dwukrotnie w powyższej sprawie do Wojewody z propozycją rozwiązania konfliktu. W dniu 28 maja 2001 r. konflikt został zakończony porozumieniem, w myśl którego powstała szkoła (klasy I-VI) prowadzona przez Stowarzyszenie „Nasza Szkoła”.

Sprawy dotyczące konfliktów wokół likwidacji szkół często wskazywały na arbitralne decyzje władz samorządowych podejmowane bez uwzględnienia opinii

⁷⁶ RPD/ZI- 469/01/DJ.

środowiska lokalnego, gdyż najważniejszym argumentem stawały się koszty utrzymania i remontów szkół, a nie poprawa warunków nauki dzieci⁷⁷.

Inna kategoria spraw związana z likwidacją szkół dotyczyła dowozu dzieci. Wnioskodawcami w tych sprawach byli rodzice mający problemy z dowozem dzieci do szkół lub z odpłatnością za dojazdy. W korespondencji rodzice skarżyli się np. że odległość od miejsca zamieszkania dziecka do szkoły została źle zmierzona, co stało się powodem do pełnej odpłatności za dojazd. Wnioskujący uważali również, że w zły sposób zorganizowano miejsca postojowe dla autobusów dowożących dzieci - brak wiat i mała częstotliwość kursów autobusów szkolnych. We wszystkich tych sprawach Rzecznik występował do gmin o informacje, a następnie przedstawiał wnioski o wyeliminowanie nieprawidłowości. W większości przypadków samorządy uwzględniły wnioski Rzecznika.

- **Problemy wychowawcze – przemoc rówieśnicza, zapewnienie uczniom bezpieczeństwa w szkole**

Sprawy dotyczyły ustawowego obowiązku zapewnienia uczniom bezpiecznych warunków nauki. Skargi i wnioski zgłaszali zazwyczaj rodzice dzieci poszkodowanych na terenie szkoły, oburzeni brakiem reakcji na występującą agresję oraz brakiem pomocy dzieciom, które tej agresji doznały (udzielanie pierwszej pomocy dzieciom poszkodowanym). Przekazywane w sprawach materiały wskazują na zróżnicowane zainteresowanie zarówno kuratorów oświaty, jak i dyrektorów szkół problemami agresji rówieśniczej. W wyjaśnianiu części spraw nie stosowano procedur przewidzianych w odpowiednich przepisach (nie przeprowadzono postępowania wyjaśniającego, formułowania wniosków i zaleceń) lub nie podejmowano działań mających na celu wyeliminowanie tego typu zachowań w przyszłości. Wielokrotnie stanowisko kuratora opracowywane było na podstawie relacji dyrektora szkoły lub nauczyciela uczestniczącego w incydencie, nie uwzględniano natomiast wypowiedzi uczniów. Jest to niezgodne z Konwencją o Prawach Dziecka.

W sprawach tych Rzecznik każdorazowo podejmował postępowanie wyjaśniające. Zwracał się o informacje, wyjaśnienia i wnioskował o działania w zakresie kompetencji; do dyrektorów szkół i placówek oświatowych oraz kuratorów oświaty. Postulował opracowanie programu pomocowego dla dziecka poszkodowanego oraz zbadanie przyczyn agresji i podjęcie pracy z dzieckiem – sprawcą przemocy. Rzecznik po analizie zgromadzonego materiału informował rodziców o przysługujących im uprawnieniach

⁷⁷ RPD/ZI – 1015/01/DJ.

ubiegania się o odszkodowanie oraz wskazywał możliwość wniesienia sprawy do sądu dla nieletnich. Rzecznik kilkakrotnie informował sąd rodzinny o popełnieniu czynu karalnego.

Prowadzone przez Rzecznika sprawy dotyczące agresji rówieśniczej wskazywały, że mimo nagłaśniania problemu w mediach szkoły nie podejmowały systematycznych działań zmierzających do ograniczania zjawiska przemocy. W szkołach brakowało procedur, które winny być stosowane w sytuacjach pobicia ucznia, brakowało reakcji pracowników szkoły, powiadamiania o tym fakcie rodziców, udzielania pierwszej pomocy oraz zastosowania odpowiednich metod postępowania ze sprawcami incydentów. Brakowało również działań profilaktycznych przeciwdziałających przemocy rówieśniczej.

Kolejna kategoria spraw wpływających do Rzecznika to sprawy dotyczące wypadków uczniów na terenie szkół. Informacje zawarte w korespondencji wskazywały na niesporządzanie protokołów powypadkowych przez dyrektorów szkół, co skutkowało niemożnością uzyskania odszkodowania przez dzieci ulegające wypadkom, oraz nieprzestrzeganie przepisów bhp i higieny pracy w szkołach. W sygnalizowanych sprawach Rzecznik zwracał się o wyjaśnienia do dyrektorów szkół oraz policji, informował zainteresowanych o przysługujących im prawach oraz występował do organów prowadzących szkoły z wnioskami o zapewnienie obowiązujących standardów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy. W kwestii tej Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji i Sportu oraz Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji o podjęcie działań na rzecz należytego uwzględnienia w pracy szkół problematyki przygotowania dzieci i młodzieży do samodzielnego przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożeń⁷⁸.

- **Podmiotowość ucznia w relacjach nauczyciel - uczeń**

Wnoszone sprawy dotyczyły niewłaściwego traktowania uczniów na terenie szkoły, w tym relacji nauczyciel – uczeń, np. ośmieszania uczniów, poniżania, stawiania zbyt wysokich wymagań, ubliżania, poszturchiwania, rzucania nieprawdziwych oskarżeń (pomówienia o kradzież), ujawniania informacji osobistych o uczniu (np. jego zaburzeniach, poziomie intelektualnym) i jego rodzicach, narażania na choroby lub wypadki, namawianie do spożywania alkoholu, bicia itp.

W kategorii tej prowadzone były postępowania wyjaśniające polegające na występowaniu o informacje i wyjaśnienie do dyrektorów szkół, kuratorów oświaty, prokuratur rejonowych lub sądów (w przypadku występowania przemocy fizycznej Rzecznik

⁷⁸ Pismo z dnia 4 października 2001 r. RPD/1294/01/PK.

podejmował decyzje o wyjazdach interwencyjnych). W sytuacjach podjęcia sprawy przez wskazane podmioty Rzecznik monitorował jej przebieg, zwracając uwagę na przestrzeganie procedur, szybkość postępowania i należyte zabezpieczenie przyszłości dziecka jako ucznia.

Do powyższej grupy zaliczono także sprawy dotyczące skarg na brak kwalifikacji nauczycieli, mających wpływ na poziom realizowanego procesu nauczania, sprawy związane z odpowiedzialnością dyscyplinarną nauczycieli, które wiązały się z uchybieniami godności zawodu nauczyciela, oraz sprawy dotyczące niewywiązywania się z obowiązków.

Inna grupa spraw wpływających do Rzecznika dotyczyła oceniania i klasyfikowania uczniów. Problemy podnoszone w pismach dotyczyły nieprawidłowości w zakresie oceniania wiedzy uczniów oraz ocen z egzaminu maturalnego. Wyjaśnianie ww. spraw było trudne ze względu na subiektywizm relacji osób zwracających się o pomoc, na ogół twierdzących, że wystawiona przez nauczyciela ocena była nieadekwatna do poziomu wiadomości ucznia. W sprawach tych Rzecznik występował o wyjaśnienia oraz o udostępnienie wewnątrzszkolnego systemu oceniania uczniów.

Inna kategoria spraw to skargi rodziców na niezgodne z prawem lub niesprawiedliwe skreślenie ich dziecka z listy uczniów oraz przeniesienie do innej klasy lub szkoły. Skreślenie dzieci z listy uczniów dotyczyło wszystkich rodzajów szkół w tym szkół prywatnych. W dwóch badanych przypadkach Rzecznik zwrócił się do kuratora oświaty o anulowanie decyzji, gdyż podjęte zostały z naruszeniem przepisów prawa, bez uwzględnienia możliwości kontynuacji nauki. Kuratorzy oświaty podzielili argumentację Rzecznika, uchylając podjęte decyzje.

Omawiane problemy ujawniły, że opracowywanie statutów szkół, a w szczególności regulowanie w nich zasad lub przypadków, kiedy można przenieść ucznia lub skreślić go z listy, posiadało luki w tym zakresie. Szkoły nie regulowały spraw w statutach, a w sytuacji problematycznej podejmowały decyzje nieznajdujące oparcia w statucie. Niekiedy szkoły, które uregulowały sygnalizowane kwestie w statutach, stosowały kary wobec uczniów, nie stopniując ich. np. w pierwszej kolejności przenosząc ucznia do innej klasy, choć jest to jedna z dotkliwszych kar.

Problem pojawiający się w korespondencji do Rzecznika polegał na tzw. przenoszeniu ucznia „dla jego dobra” do innej klasy w sytuacji, gdy dane dziecko było np. ofiarą przemocy kolegów. Pośród omawianych spraw – trzy dotyczyły podobnych przypadków. We wszystkich omawianych powyżej sprawach prowadzone były

postępowania wyjaśniające, Rzecznik występował do kuratorów oświaty, dyrektorów szkół o informacje, wyjaśnienia oraz podjęcie działań z zakresu kompetencji tych organów. Rzecznik wystąpił również do Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu o stanowisko w sprawie, czy przeniesienie z klasy do klasy wymaga zgody rodziców. W odpowiedzi stwierdzono, że „(...) wymóg uzyskania zgody rodziców na przeniesienie ucznia do klasy równoległej winien regulować statut szkoły. W statucie szkoły określone są zasady i normy obowiązujące w szkole, konsekwencje ich nieprzestrzegania, system kar i nagród oraz procedury odwoływania się od nich. Jest to także dokument, który należy przedstawić do akceptacji rodzicom i uczniom (...)”⁷⁹. W związku z powyższą odpowiedzią Rzecznik, uznając konieczność regulacji prawnej problemu, zamierza ponownie wystąpić do MENiS.

- **Prawo do nauki osób niepełnosprawnych**

W wystąpieniach do Rzecznika wskazywano na ograniczanie środków finansowych na funkcjonowanie szkół i placówek specjalnych, a także na nieuzasadnione, zdaniem rodziców, ich likwidowanie⁸⁰.

- **Realizacja obowiązku szkolnego w formie nauczania indywidualnego i pozaszkolnego**

Problemy poruszane w korespondencji dotyczyły głównie realizacji zapisów ustawowych dotyczących nauczania pozaszkolnego. Rodzice zwracali uwagę, że ich dzieci nie mają zapewnionej żadnej pomocy (m.in. finansowej) i twierdzili, że szkoła nie pomaga im w wywiązywaniu się z obowiązku szkolnego. Rzecznik informował, że przepis art. 16 ust.8 ustawy o systemie oświaty obok spełniania obowiązku szkolnego przez uczęszczanie do szkoły podstawowej i gimnazjum dopuszcza szczególną formę spełniania obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki – poza szkołą. Zezwolenie na spełnianie obowiązku szkolnego poza szkołą podejmowane jest na wniosek rodziców, a obecne rozwiązania prawne nie przewidują możliwości dofinansowania takiego kształcenia przez gminę czy pomocy szkoły.

Odmianą formą spełniania obowiązku szkolnego poza szkołą jest realizowanie indywidualnego programu lub toku nauki, na podstawie art. 66 ust. 1 ustawy o systemie oświaty. Zezwolenie na indywidualny program lub tok nauki wydaje dyrektor szkoły na wniosek lub za zgodą rodziców lub pełnoletniego ucznia. Rodzice występowali w tym wypadku z pytaniami o organizację nauki, liczbę godzin, odpłatność za kształcenie w tej

⁷⁹ RPD/ZI-440/01/DJ.

⁸⁰ Patrz szerzej rozdział: prawa dzieci niepełnosprawnych.

formie, tryb odwoławczy. Odmowa udzielenia zezwolenia następuje w drodze decyzji administracyjnej, od której przysługuje odwołanie do kuratora oświaty oraz skarga do NSA.

Pozostałe sprawy, mieszczące się w obszarze realizacji prawa do nauki i praw uczniów, dotyczyły wypoczynku dzieci i młodzieży oraz jego finansowania, zapewnienia odpowiednich warunków nauki dzieciom uzdolnionym, zmiany wychowawcy klasy, wyboru patrona szkoły, zorganizowania egzaminów – program DELF.

4.3. Inicjatywy Rzecznika na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

- Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji i Sportu oraz Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji **o podjęcie działań na rzecz należytego uwzględnienia w pracy szkół problematyki przygotowania dzieci i młodzieży do samodzielnego przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożeń oraz o wyrażenie opinii na temat poziomu bezpieczeństwa budynków oświatowych**⁸¹. Rzecznik powołał się na wyniki kontroli budynków oświatowych przeprowadzonej na zlecenie Komendy Głównej Straży Pożarnej, stwierdzającej istnienie szeregu nieprawidłowości i zaniedbań. Wymienione uchybienia budziły poważne wątpliwości co do należytego nadzoru nad bezpieczeństwem przebywających tam dzieci i młodzieży. Rzecznik wskazał na konieczność nowelizacji rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie bezpieczeństwa pożarowego budynków, innych obiektów budowlanych i terenów, na podstawie której w obiektach oświatowo-wychowawczych wprowadzono by obowiązek przeprowadzania przynajmniej raz w roku praktycznych sprawdzianów ewakuacji. Zobowiązanie dyrektorów szkół do przeprowadzania ćwiczeń ewakuacyjnych stanowiłoby jeden z czynników zwiększających bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w obiektach oświatowych. W ocenie Rzecznika, poza spełnieniem wymogów bezpieczeństwa technicznego, szczególnie ważne jest prowadzenie działań informacyjnych i szkoleniowych poszerzających wiedzę na temat możliwych zagrożeń oraz przygotowujących dzieci i młodzież do samodzielnego im przeciwdziałania.

W odpowiedzi Minister Edukacji Narodowej i Sportu⁸² stwierdził, że rozporządzenie Ministra Edukacji z 1992 r. w sprawie szczególnych przepisów

⁸¹ Pismo z dnia 4 października 2001 r. RPD/1294/01/PK.

⁸² Pismo z dnia 5 listopada 2001 r. BA/O/87/2001.

bezpieczeństwa i higieny w szkołach i placówkach publicznych⁸³ nakłada na dyrektora szkoły czy placówki obowiązek zapewnienia uczniom oraz pracownikom bezpiecznych warunków pracy i nauki w czasie ich pobytu w szkole. Dyrektor jest także zobowiązany do przeprowadzania różnorodnych form szkolenia w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy (ćwiczebne alarmy przeciwpożarowe). Ministerstwo w 1997 r. wydało „Wytoczne w zakresie ochrony przeciwpożarowej oraz wzór instrukcji bezpieczeństwa pożarowego dla obiektów szkół”. Od 2000 r. MEN prowadzi w internecie witrynę „Bezpieczna szkoła”, zawierającą aktualne przepisy dotyczące ochrony przeciwpożarowej i bezpieczeństwa technicznego obiektów. Minister przyznał, że sytuacja w placówkach nie jest zadowalająca i wprowadzenie w przepisach dotyczących ochrony pożarowej wydawanych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji obowiązku przeprowadzania praktycznego sprawdzianu przebiegu ewakuacji jest uzasadnione.

Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji stwierdził, że Departament Bezpieczeństwa Powszechnego MSWiA we współpracy z MEN prowadzi działania zmierzające do wprowadzenia do szkół zagadnień z zakresu szeroko pojętej Edukacji dla Bezpieczeństwa (EdB). Projekt ma na celu nauczenie uczniów stosownych zachowań w najróżniejszych sytuacjach zagrożenia⁸⁴.

- Rzecznik zwrócił się do Prezesa Najwyższej Izby Kontroli o **podjęcie kontroli w sprawie bezpieczeństwa przeciwpożarowego i budowlanego obiektów oświatowych**⁸⁵. Uzasadniając swoje wystąpienie, Rzecznik wskazał, że otrzymał od Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej informację dotyczącą bezpieczeństwa obiektów oświatowych (szkoły podstawowe i średnie, żłobki, przedszkola oraz obiekty dla wypoczynku dzieci i młodzieży) za lata 1999, 2000 i pierwsze półrocze 2001 roku. Z informacji tej wynikało, że w 14169 szkół stwierdzono 29714 nieprawidłowości. W skontrolowanych 3112 żłobkach i przedszkolach - 6933 nieprawidłowości, a w 12283 obiektach wypoczynku dzieci wykryto 11226 uchybień. Z otrzymanych przez Rzecznika informacji wynikało, że w skontrolowanych placówkach nie zapewniono odpowiednich warunków ewakuacji w wypadku niebezpieczeństwa, co mogło spowodować zagrożenie życia. W budynkach znajdowały się łatwo zapalne wykładziny podłogowe, a także okładziny ścienne i sufitowe. Brakowało oświetlenia awaryjnego. W wielu placówkach personel był nieprzygotowany organizacyjnie. W szkołach i przedszkolach nie

⁸³ Dz. U. Nr 65, poz.331.

⁸⁴ Pismo z dnia 29 października 2001 r. DB-861/831/2001.

⁸⁵ Pismo z dnia 7 listopada 2001 r. RPD/Sek-1742/01/MK.

zapewniono odpowiednich warunków do ewakuacji, nie ustalono sposobu ogłaszania alarmów oraz nie wyznaczono miejsc ewakuacyjnych. W złym stanie był podręczny sprzęt gaśniczy.

- Rzecznik zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej o **zbadanie przez nadzór pedagogiczny zjawiska niewłaściwego doboru podręczników do szkolnych zestawów programów nauczania**⁸⁶. Reforma systemu edukacji jako jeden z głównych celów zakłada poprawę jakości kształcenia, czemu służyć miały nowe zasady tworzenia szkolnego zestawu programów nauczania oparte o autonomię szkoły w doborze szkolnych programów nauczania, wyborze podręczników i środków dydaktycznych. Sygnały napływające od rodziców i uczniów oraz artykuły prasowe poruszały problem doboru przez część nauczycieli podręczników pod wpływem różnego typu „nacisków” i „bonusów” wydawców oraz sprzedawców podręczników. Było to zjawisko niepokojące, które naruszało fundamentalne zasady leżące u podstaw reformy edukacji: zasadę autonomii, zasadę współdziałania i integracji, zasadę trzyletniej perspektywy.

Rzecznik argumentował, że podmiotowość ucznia i rodziców w procesie edukacji wymaga, by szkoła była miejscem, gdzie szkolny zestaw programów nauczania wynika z celów kształcenia i wychowania przyjętych przez całą społeczność szkoły: nauczycieli, dyrektora, radę pedagogiczną, radę szkoły, radę rodziców i społeczność uczniowską. Z zasad powyższych wynika prawo ucznia i rodziców do udziału w podejmowanych decyzjach. Decyzje dotyczące wyboru zestawów programów nauczania powinny być podejmowane przez Radę Pedagogiczną z wyprzedzeniem (czerwiec roku poprzedzającego), z poinformowaniem uczniów i rodziców. Propozycje doboru zestawu podręczników dla poszczególnych oddziałów klasowych powinny być uzgadniane przez zespół nauczycieli uczących w danym oddziale. Zmiana nauczyciela jednego z przedmiotów nie powinna pociągać za sobą zmiany podręczników, gdyż godzi to w koncepcję jakościową doboru programu, narusza prawa uczniów i rodziców, naraża ich na nieuzasadnione koszty. Prawo każdej szkoły i każdego nauczyciela do doboru podręczników zgodnych z autorską koncepcją kształcenia nie może naruszać innych zasad wynikających z reformy edukacji. Zbyt częste zmiany podręczników w trakcie cyklu nauczania oraz nieprzewidywalność zmian uniemożliwiają racjonalne wykorzystanie podręczników, tracą rację bytu giełdy uczniowskie, przekazywanie

⁸⁶ Pismo z dnia 27 sierpnia 2001 r. RPD/ZBiA/10-75/01/MK.

podręczników młodszemu rodzeństwu, ztraca się wartość podręcznika jako dobra służącego kilku rocznikom uczniów.

W odpowiedzi na wystąpienie Minister Edukacji Narodowej⁸⁷ stwierdził, że kuratorom oświaty zwrócono uwagę na fakt, iż nauczyciel powinien dokonywać wyboru podręcznika kierując się jedynie przesłankami merytorycznymi. Ponadto w czasie spotkań z nauczycielami dyrektorzy placówek doskonalenia zostali zobowiązani do przekazywania wyczerpującej i obiektywnej informacji o dopuszczonych do użytku szkolnego programach nauczania i podręcznikach.

- Rzecznik w oparciu o wystąpienia uczniów i konsultacje, jakie przeprowadził w środowisku szkolnym oraz akademickim, zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o **wprowadzenie możliwości zdawania pisemnego egzaminu dojrzałości z przedmiotu geografia** w związku z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2001 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych⁸⁸. Nieuwzględnienie geografii, należącej do kanonu nauczania, jako drugiego przedmiotu w części pisemnej egzaminu dojrzałości do wyboru przez ucznia chociażby w klasie o profilu ogólnym wywołało zaniepokojenie w środowisku, nie tylko szkolnym⁸⁹. Rozwiązanie to miało charakter dyskryminacyjny, ograniczając części młodzieży możliwość wyboru tegoż przedmiotu na egzaminie dojrzałości.
- Rzecznik zwrócił się także do Ministra Edukacji w **sprawie tworzenia tzw. elitarnych klas**⁹⁰, z czym wiąże się specyficzna selekcja (połączona niejednokrotnie z nieuzasadnionymi przenosinami z oddziału do oddziału), w wyniku której powstają klasy dzieci słabiej się uczących, trudniejszych wychowawczo, o gorszym statusie społecznym oraz ekonomicznym, czy klasy gimnazjalne skupiające dzieci z „wiejskich podstawówek”. Praktyka ta stanowi naruszenie art. 32 ust. 2 Konstytucji, zakazującego dyskryminacji w życiu społecznym, jak i art. 2 Konwencji o Prawach Dziecka mówiącego, że proces wychowania w szkole powinien być tak zorganizowany, aby wszystkie dzieci miały zapewnione równe szanse. Zatem proces nauczania i wychowania

⁸⁷ Pismo z dnia 5 października 2001 r. DKW-073-34/01/JD.

⁸⁸ Pismo z dnia 27 listopada 2001 r. RPD/ZbiA/1601/01/MK.

⁸⁹ Tygodniowa liczba godzin geografii w ramowym planie nauczania dla liceum ogólnokształcącego była taka sama jak przedmiotów, które można było zdawać pisemnie - chemia, fizyka z astronomią.

⁹⁰ Pismo z dnia 8 października 2001 r. RPD/Sek-1320/01/AW.

nie powinien dokonywać się w klimacie sztucznych podziałów, których kryteria są często niezależne od samych uczniów. Rzecznik zwrócił się o podjęcie przez nadzór pedagogiczny stosownych kroków przeciwdziałania praktykom mogącym naruszać interesy uczniów, ich poczucia równości szans i wartości.

W odpowiedzi Minister Edukacji i Sportu⁹¹ stwierdził, że tworzenie warunków dla wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży należy do priorytetów Ministerstwa Edukacji i zapewnił o podjęciu działań zmierzających do wyeliminowania naruszeń przepisów.

Kwestie statutów i praw ucznia Rzecznik podnosił ponadto m.in. na konferencji „Wychowanie w polskim systemie prawnym” organizowanej w Sejmie RP. W wystąpieniu kierowanym do parlamentarzystów i Ministerstwa Edukacji Narodowej stwierdził, że Konwencja o Prawach Dziecka nie jest wystarczająco wykorzystywana w prawie oświatowym - brakuje odpowiednich regulacji ochrony praw dziecka-ucznia, a zwłaszcza trybu ich egzekwowania. Wskazywał również, że statuty szkolne ujmują te sprawy zbyt ogólnikowo i deklaratorywnie niespełniając swej roli szkolnej konstytucji. Dodatkowo zbyt słabo jest zarysowana pozycja samorządów szkolnych oraz rad szkolnych.

⁹¹ Pismo z dnia 31 października 2001r. DKW-054-243/01/KB.

5. Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem

5.1. Podstawy prawne

Ochrona dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją jest wartością konstytucyjną. Zgodnie z art. 72 ust 1 Konstytucji RP „(...)Rzeczypospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją(...)”.

Art. 19 Konwencji o Prawach Dziecka nakazuje chronić dziecko przed wszelkimi formami: przemocy fizycznej i psychicznej, krzywdy, zaniedbania, złego traktowania, wyzysku, w tym wykorzystywania dla celów seksualnych.

W ustawodawstwie polskim znajdują się przepisy prawne, które chronią osoby niepełnoletnie przed wszelkimi formami przemocy. Kodeks rodzinny i opiekuńczy zawiera ogólne przepisy nakazujące sprawować władzę rodzicielską i inne postaci pieczy nad dzieckiem zgodnie z jego dobrem. Kodeks nie określa szczegółowo przypadków złego traktowania, użyte są w nim jedynie określenia syntetyczne: „zagrożenie dobra dziecka”, „nadużycie władzy rodzicielskiej”, „rażące zaniedbanie obowiązków względem dziecka”. W razie stwierdzenia naruszenia dobra dziecka, nadużycia władzy rodzicielskiej sąd podejmuje odpowiednie działania z urzędu.

Ochronie dziecka przed złym traktowaniem służą określone przepisy Kodeksu karnego. Zachowania polegające na stosowaniu przemocy mogą stanowić przestępstwo lub wykroczenie. Przemoc wobec osób niepełnoletnich sprowadza się zazwyczaj do następujących przestępstw: wykorzystanie seksualne osoby małoletniej (art. 200 k.k.), kazirodztwo (art. 201 k.k.), znęcanie się (art. 207 k.k.).

Do cywilnoprawnych instrumentów ochrony dziecka przed złym traktowaniem należą normy o ochronie dóbr osobistych dzieci (art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego⁹², dalej: k.c.) oraz normy zapobiegające wykorzystywaniu braku doświadczenia dzieci w prowadzeniu spraw majątkowych (art. 12-22 k.c.).

5.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

W 2001 r. do Rzecznika wpłynęły 64 sprawy związane z przemocą i zaniedbaniem. Dotyczyły one następujących form przemocy: przemoc psychiczna (zastraszanie, obwinianie, wyśmiewanie, poniżanie, zawstydzanie), przemoc fizyczna (naruszanie nietykalności cielesnej, bicie), przemoc seksualna (rówieśnicza i ze strony dorosłych i in.), zaniedbanie fizyczne (niewystarczająca ochrona, złe odżywianie, nieadekwatna higiena, brak opieki medycznej i in.), zaniedbanie emocjonalno-intelektualne (braki w wyrażaniu: uczuć, wsparcia emocjonalnego, zrozumienia; brak stymulacji umysłowej i in.).

Do Rzecznika sprawy wpływały najczęściej z inicjatywy matek oraz innych osób z rodziny (dziadkowie). W sytuacji przemocy wobec dziecka w placówkach oświatowych wnioskodawcami byli rodzice. Rzecznik otrzymywał również informacje z instytucji (Ogólnopolskie Pogotowie „Niebieska Linia”), stowarzyszeń; zakładów pracy oraz od radnych. Rzecznik podejmował również sprawy na podstawie informacji pochodzących z mediów.

Poszczególne rodzaje przemocy i zaniedbania niemal we wszystkich przypadkach (95%) współwystępowały, z czego najwięcej (63%) dotyczyło przypadków równoczesnego zaniedbania emocjonalnego, intelektualnego i fizycznego. Pozostała część odnosiła się do przemocy seksualnej współwystępującej z inną formą przemocy i zaniedbania (24%) lub dotyczyła przypadków przemocy fizycznej, słownej i zaniedbania fizycznego (13%).

- **Sprawy dotyczące stosunków między rodzicami a dziećmi**

Doświadczenie przemocy i zaniedbania wobec dziecka związane było niejednokrotnie ze sprawami dotyczącymi relacji między rodzicami a dziećmi⁹³. Wiązały się one z takimi problemami jak: ustalanie kontaktów rodziców z dzieckiem w związku z rozwodem lub separacją, ograniczeniem lub pozbawieniem władzy rodzicielskiej oraz z przysposobieniem dziecka. Szczególnie w sytuacji sporów związanych z przejęciem opieki nad dzieckiem

⁹² Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93, ost. zm.. Dz. U. z 2001 r Nr 145, poz. 1638.

⁹³ Patrz rozdział prawo do wychowania w rodzinie.

lub przyznania dogodniejszych warunków kontaktowania się z nim występowały złożone formy przemocy i zaniedbania.

Przemoc psychiczna, zaniedbanie emocjonalne, intelektualne i fizyczne występowało często w przypadku uprowadzenia dziecka za granicę. W kilku przypadkach porwania związane były z przynależnością jednego z rodziców do sekty religijnej⁹⁴ lub pochodzeniem rodzica z kraju o odmiennym wzorcu kulturowym⁹⁵. Porwania były najczęściej wynikiem konfliktu między rodzicami. Dzieci stawały się ofiarami przemocy psychicznej, fizycznej, a także zaniedbania w kraju, do którego zostały uprowadzone, gdzie były ukrywane lub porzucane. Z uprowadzeniem dziecka za granicę związane były także inne formy przemocy, np. przemoc seksualna⁹⁶. Z sytuacją zaniedbania i przemocy wiązał się niejasny status prawny dzieci cudzoziemców w Polsce (nakaz deportacji, brak karty stałego pobytu lub obywatelstwa, brak aktu urodzenia). W sprawie tej Rzecznik wystąpił do Prezesa Rady Ministrów o uregulowanie sytuacji prawnej małoletnich cudzoziemców przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych⁹⁷.

Poza wymienionymi wyżej Rzecznik otrzymał 20 spraw informujących o zjawisku przemocy lub zaniedbania w rodzinie, wniesionych przez jednego z rodziców, dalszą rodzinę lub sąsiadów. Jeżeli analiza dokumentów na to pozwalała, zainteresowanych informowano, że na mocy art. 572 § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. k.p.c., istnieje obowiązek zawiadomienia sądu opiekuńczego przez każdego, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu. Informowano również, że sprawy dotyczące dzieci rozpatruje sąd rejonowy właściwy ze względu na miejsce zamieszkania małoletniego, oraz że zawiadomienie sądu opiekuńczego o nienależyтым wykonywaniu władzy rodzicielskiej nie wiąże się z ponoszeniem kosztów sądowych. Rzecznik informował zainteresowanych o możliwości zawiadomienia policji, prokuratury, sądu opiekuńczego w sprawie przemocy lub zaniedbania dziecka. W wielu przypadkach Rzecznik zgłaszał sprawy do odpowiednich organów.

W uzasadnionych przypadkach Rzecznik zwracał się do urzędów i instytucji odpowiedzialnych za rozwiązanie problemów wnioskodawców, kierując pisma do samorządów lokalnych, prezesów spółdzielni mieszkaniowych (np. z prośbą o informacje na temat możliwości wymeldowania sprawcy przemocy z mieszkania), ośrodków opieki

⁹⁴ RPD/ZI-885/01/AW-EB.

⁹⁵ RPD/ZI-520/01/AJ (Egipt); RPD/ZI-471/01/AJ (Algieria).

⁹⁶ RPD/ZI-725/01/AJ.

⁹⁷ Pismo z dnia 14 września 2001 r. RPD/GR-1172/01/AJ.

społecznej (w celu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, udzielenia informacji o rodzinie), centrów pomocy rodzinie, komisariatów policji (z prośbą o przeprowadzenie wywiadu, przekazania informacji lub wyjaśnienia). Powyższe działania Rzecznika przyczyniły się do udzielenia konkretnej pomocy osobom zainteresowanym.

W sytuacji, gdy w danej sprawie toczyło się postępowanie sądowe, Rzecznik prosił o informacje i wyjaśnienia prokuraturę lub sąd, jak również komisariat policji, ośrodek pomocy społecznej i centrum pomocy rodzinie. W sytuacji toczącego się postępowania Rzecznik informował zainteresowanych o przysługujących im możliwościach prawnych.

Powstrzymując się od działań mogących wpłynąć na treść orzeczeń, Rzecznik powoływał się na zawartą w art. 178 Konstytucji RP zasadę niezawisłości sędziów. Interwencyjne działania Rzecznika odnosiły się do sfery działalności sądów, która nie była związana z orzecznictwem.

Rzecznik zwracał się o objęcie toczącego się postępowania nadzorem służbowym, o udostępnienie posiadanej przez sąd dokumentacji, wyjaśnienie przyczyn odmowy wszczęcia postępowania, przesłanie kopii postanowienia wraz z uzasadnieniem, stając się niejako niezależnym organem doradczym dla zainteresowanego, a w pewnym zakresie również dla sądu. W sytuacji zakończenia postępowania, wydania przez sąd wyroku lub orzeczenia, np. w kwestii ograniczenia władzy rodzicielskiej, ustalenia kontaktów z dzieckiem itp. informowano zainteresowanych o dalszych możliwościach odwoławczych lub w przypadku ich wyczerpania, o ile zaszły nowe okoliczności w sprawie, wszczęciu nowego postępowania.

Niektóre ze spraw dotyczących zaniedbania fizycznego i emocjonalno-intelektualnego oraz innych rodzajów przemocy wiązały się z sytuacją socjalną rodziny⁹⁸. Brak odpowiednich warunków mieszkaniowych, zamieszkiwanie wspólnie z uzależnionym dorosłym członkiem rodziny, wyrok eksmisji, brak stałego zameldowania lub groźba wymeldowania z mieszkania stanowiły uraz dla dziecka. Brak jedzenia, odpowiednich pomocy szkolnych, możliwości zakupu leków, sprzętu rehabilitacyjnego, dostępu do opieki medycznej, brak środków na zakup biletów PKP w związku z dowożeniem dzieci niepełnosprawnych do placówek leczniczych i rehabilitacyjnych stanowiły sytuacje sprzyjające zaniedbaniu fizycznemu.

⁹⁸ Patrz rozdział prawo do godziwych warunków socjalnych.

- Przemoc w szkołach, placówkach opiekuńczo –wychowawczych i resocjalizacyjnych. Problemy wychowawcze, organizacyjne i finansowe w placówkach oświatowych, opiekuńczo-wychowawczych, rodzinach zastępczych związane były często z przemocą i zaniedbaniem. Z analizy spraw dotyczących oświaty, wpływających do Rzecznika, wynikało, że placówki te nie były w pełni przygotowane do prewencji i profilaktyki wobec problemów przemocy i zaniedbania. Dyrekcje szkół miały trudności w zaradzeniu sytuacji przemocy w szkole, zarówno rówieśniczej, jak, ze strony nauczycieli czy wychowawców. Zdarzały się przypadki braku adekwatnej reakcji na zaistniałą przemoc rówieśniczą, kiedy dyrekcja szkoły oraz grono pedagogiczne nie udzieliło odpowiedniego wsparcia ofierze przemocy, przyczyniając się raczej do zjawiska wtórnej wiktymizacji (powtórnego zranienia ofiary), co powodowało pogłębianie się problemu i rozszerzanie się go poza szkołę (w skrajnych przypadkach na całą społeczność lokalną - gminę, kościół). Wtórna wiktymizacja ofiar związana była z brakiem wiedzy i doświadczenia w postępowaniu z ofiarami przemocy. Obserwatorzy zjawiska lub odpowiedzialni za jego wystąpienie (nauczyciele) stawali się osobami emocjonalnie zaangażowanymi w wydarzenie przemocy, co pociągało za sobą brak reakcji i pomocy ofiarom, obwinianie ofiar za zaistnienie wydarzenia, marginalizowanie problemu lub niedowierzanie jego istnieniu. W skrajnych przypadkach wbrew oczywistym dowodom (badania biegłych lekarzy) zaprzeczano zaistniałemu wydarzeniu, w wyniku którego ucierpiało dziecko. Nieudzielenie adekwatnej pomocy skutkowało zwielokrotnionym cierpieniem ofiary.

W sytuacji przemocy, w związku z naruszeniem dóbr osobistych dziecka, z powodu ujawnienia przez nauczyciela poufnych informacji Rzecznik wskazywał na możliwość złożenia skargi do Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych lub do sądu rejonowego z powództwa cywilnego o naruszenie dóbr osobistych (art. 24, k.c.).

W innych sprawach dotyczących przemocy w szkole Rzecznik współpracował z kuratorami oświaty, wnioskując o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego lub przesłanie informacji o postępowaniu. O ile analiza dokumentów wykazała brak adekwatnej reakcji ze strony Dyrekcji Szkoły lub kuratora oświaty (bagatelizowanie problemu, unikanie odpowiedzialności, nieudzielenie pomocy ofierze), Rzecznik informował o zdarzeniu Ministra Edukacji Narodowej, który przeprowadzał niezależną analizę i kontrolę w kuratorium i placówkach oświatowych. Rzecznik informował również Prezesa Sądu Rejonowego, który przekazywał sprawę do Wydziału Rodzinnego i Nieletnich podległego mu sądu.

W sytuacji przemocy w placówkach opiekuńczych Rzecznik zwracał się do organów nadrzędnych, sprawujących nadzór nad placówkami, np. starosty powiatu, prosząc o przekazanie informacji, podjęcie działań zmierzających do rozwiązania problemu wychowanków, zbadanie standardów opiekuńczo-wychowawczych w ramach sprawowanego nadzoru pedagogicznego (w przypadku, kiedy sprawy były przedmiotem postępowania wyjaśniającego lub sądowego, Rzecznik zwracał się do Prokuratury lub Prezesa Sądu o informacje dotyczące przebiegu postępowania). Organy nadrzędne informowały Rzecznika o przeprowadzonych kontrolach, zaleceniach pokontrolnych, planach postępowania względem wychowanków, jak również wychowawców. W niektórych przypadkach, szczególnie dotyczących aktualnych konfliktów pomiędzy wychowankami a wychowawcami lub dyrekcją, pracownicy Biura Rzecznika wizytowali placówki, a wnioski przekazywano organom nadrzędnym oraz dyrekcjom placówek.

W odpowiedzi na wystąpienie Rzecznika dotyczące nasilenia i rozszerzania się zjawiska przemocy rówieśniczej w szkole Minister Edukacji Narodowej wskazał, że od 1998 r. podejmowane były działania mające na celu ograniczenie ich zasięgu i nasilenia. Stanowiły one priorytet w profilaktyczno-wychowawczych działaniach Ministerstwa w latach 1999, 2000, 2001. Analiza zjawiska oraz pilotaż metod rozwiązywania problemu realizowane były przez m.in. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Część zadań powierzono kompetentnym organizacjom pozarządowym. Ministerstwo Edukacji Narodowej dofinansowywało i organizowało szkolenia w zakresie profilaktyki przemocy rówieśniczej.

- **Przemoc w mediach**

Rzecznik otrzymywał szereg wystąpień od organizacji społecznych oraz osób indywidualnych dotyczących szkodliwego oddziaływania treści eksponujących przemoc w środkach masowego przekazu. Przemoc w mediach była tematem wielokrotnych wystąpień Rzecznika na konferencjach, w debatach oraz programach radiowych i telewizyjnych a także publikacjach.

Rzecznik wielokrotnie podkreślał, że zjawisko przemocy przekazywanej przez media ma duży wpływ na zachowanie dzieci, u których występuje znieczulenie na okrucieństwo i agresję w otoczeniu. Uczy ich podobnych zachowań i zachęca do sięgania po przemoc w sytuacjach konfliktowych. Rzecznik zwracał uwagę, że polskie ustawodawstwo umożliwia skuteczną ochronę dzieci przed audycjami zawierającymi przemoc i okrucieństwo. Zgodnie z art. 18 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji zabronione są audycje lub inne przekazy zagrażające fizycznemu, psychicznemu lub

moralnemu rozwojowi niepełnych, w szczególności zawierające treści pornograficzne lub w sposób nieuzasadniony i nadmierny eksponujące przemoc (ust. 4). Audycje lub inne przekazy, które mogą zagrażać fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi niepełnych, inne niż te, o których mowa w ust. 4, nie mogą być rozpowszechniane między godz. 6 a godz. 23. (ust. 5)⁹⁹. W sprawie tej Rzecznik skierował wystąpienie do Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji oraz Przewodniczącego Sejmowej Komisji Kultury oraz Środków Przekazu¹⁰⁰.

Rzecznik wystąpił również do Prezesa Telewizji Polskiej S.A. w sprawie emisji filmu dokumentalnego „Jestem zły” z prośbą o przedstawienie argumentów, które zdecydowały o jego publicznej emisji¹⁰¹. Wystąpienie stanowiło reakcję na skargi rodziców i opiekunów dzieci ukazanych w filmie, którzy zarzucili jego autorom przedmiotowe potraktowanie dzieci oraz manipulację mającą na celu ukazanie najgorszych cech bohaterów paradokumentu. Dodatkowo emisja filmu spowodowała negatywne nastawienie lokalnej społeczności do dzieci w nim ukazanych.

W odpowiedzi Dyrektor Programu 1 TVP S.A. poinformował, że Telewizja Polska S.A. uzgodniła następujące zmiany na kopii emisyjnej filmu: zgodnie z życzeniem zdecydowała wycofać z napisów końcowych nazwiska wszystkich dzieci występujących w filmie, których udział odnotowany został przez podanie pseudonimów, a w stosunku do chłopca w scenie sfingowanego napadu zamaskowano jego twarz¹⁰².

Jednocześnie Rzecznik zwrócił się do Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji o podjęcie działań, które w ramach istniejącego prawa skutecznie wyeliminują niebezpieczne dla dziecka programy, jak również o podjęcie działań zmierzających do zmiany aktualnych zapisów ustawy o radiofonii i telewizji¹⁰³.

⁹⁹ Art. 17 Konwencji o Prawach Dziecka określa obowiązek ochrony małoletnich widzów poprzez zachęcanie środków masowego przekazu m.in. do rozpowszechniania informacji i materiałów, które będą dla dziecka korzystne w wymiarze społecznym oraz kulturalnym, do rozwijania odpowiednich kierunków działalności dla ochrony dzieci przed informacjami i materiałami szkodliwymi z punktu widzenia ich dobra. Polska ratyfikowała Europejską Konwencję o Telewizji Ponadgranicznej zgodnie art. 7 zobowiązała się, iż nadawany program powinien szanować godność człowieka, a w szczególności programy nie mogą nadmiernie eksponować przemocy lub stwarzać prawdopodobieństwa wzbudzania nienawiści rasowej, a audycje i inne części składowe programu, które mogą zagrażać fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi dzieci i młodzieży nie mogą być rozpowszechniane wówczas, gdy z uwagi na czas nadawania i odbioru dzieci i młodzieży mogą je oglądać.

¹⁰⁰ Patrz wystąpienia generalne.

¹⁰¹ Pismo z dnia 12 czerwca 2001 r. BRPD-752/01/PK.

¹⁰² Pismo z dnia 20 lipca 2001 r. T1D-W/S2-1576/2001.

¹⁰³ Patrz wystąpienia generalne.

5.3. Inicjatywy Rzecznika na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

5.3.1. Przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci

Diagnoza oparta o analizę stanu prawnego, napływające do Rzecznika informacje oraz przeprowadzone wizytacje wskazały, że:

- w systemie przeciwdziałania przemocy dominują formy represyjne; policja usytuowana została w centrum rozwiązywania problemu (Niebieskie Karty); większość interwencji w rodzinie i wynikających z nich form pomocy związana była z działaniami policji;
- brak jest dostatecznej ilości form pomocy opartych o metody mediacyjne, terapię ofiary i sprawcy;
- powiatowe centra pomocy rodzinie zbyt wolno budowały programy i struktury pomocy. W trzecim roku wdrażania reformy samorządowej powiaty borykały się z problemami natury organizacyjnej, brakiem dostatecznych środków finansowych, brakiem wykwalifikowanych specjalistów, programów działania, nie zbudowały pełnych struktur powiatowych centrów pomocy rodzinie: ośrodki interwencji kryzysowej działały w ok. 20% powiatów, powiatowe strategie rozwiązywania problemów społecznych były w większości powiatów na etapie projektów;
- w sytuacjach wymagających interwencji i pomocy istniała duża bezradność ofiar i świadków przemocy oraz nikła znajomość innych poza policją form pomocy;
- brak koordynacji i współpracy wszystkich instytucji i organizacji zajmujących się problemem. Współpraca występowała najczęściej jako wynik indywidualnych inicjatyw osób, a nie instytucji. Działania służby zdrowia, oświaty, pomocy społecznej, policji, sądów, kuratorów sądowych, organizacji pozarządowych miały często charakter działań równoległych i niezależnych od siebie. Podejmowane próby rozwiązań systemowych, z budową lokalnych koalicji i programów przeciwdziałania przemocy, nie zmieniły całościowego obrazu sytuacji.

Przemoc wobec dzieci Rzecznik uznał za problem społeczny wymagający rozwiązań systemowych z zapewnieniem powszechnego dostępu dla każdego poszukującego pomocy, jak i interweniującego. Po analizie koncepcji krajowych doświadczeń i rozwiązań przyjętych w innych krajach zaproponował stworzenie rozwiązania systemowego w skali kraju opartego o strukturę samorządową powiatu (na poziomie gmin rozwiązanie to byłoby zbyt kosztowne przy braku specjalistów, dostatecznej struktury placówek specjalistycznych - na poziomie województwa zbyt odległe od problemu).

Jako instytucję odpowiedzialną za integrację i koordynację działań wszystkich służb zajmujących się problemem Rzecznik wskazał powiatowe centra pomocy rodzinie. Postulował odejście od dominacji form represyjnych i penalizujących na rzecz form pomocy opartych o oddziaływania mediacyjne, profilaktyczne i prewencyjne (odwrócenie dotychczasowych proporcji z 70% interwencji represyjnych z udziałem policji na rzecz oddziaływań „miękkich” z przewagą metod mediacyjno-terapeutycznych).

Rzecznik wystąpił do Prezydenta RP o podjęcie inicjatywy ustawodawczej zmierzającej do stworzenia rozwiązania systemowego w skali kraju opartego o struktury samorządowe powiatu, przedkładając kierunkowy plan przeciwdziałania przemocy¹⁰⁴.

- **Plan ochrony dziecka przed przemocą**

- A) System pomocy i wsparcia**

System winien być oparty o powiatowe centra pomocy rodzinie, jako koordynatora i zarządzającego systemem. Do standardów systemu na szczeblu powiatowych centrów pomocy rodzinie powinny należeć:

- komisja-zespół ds. określenia charakteru i formy pomocy, z kierownikiem podejmującym decyzje co do formy i kierunku pomocy oraz zakresu interwencji (w skład zespołu powinni bezwzględnie wchodzić profesjonaliści);
- wielozakresowa pomoc z wykorzystaniem wszystkich specjalistów i placówek pomocy istniejących na danym terenie;
- koordynacja działań wszystkich instytucji i służb zajmujących się problemem przemocy, z uwzględnieniem powierzania zadań organizacjom pozarządowym;
- telefon interwencyjny (jeden bezpłatny, krótki numer w całym kraju łączący rozmówcę z danym powiatem);
- dostęp do informacji zawartych w rejestrze sprawców przemocy (dostęp do informacji należy określić z uwzględnieniem ustawy o ochronie danych osobowych).

- B) Zaostrzenie prawa karnego za przestępstwa wobec dzieci, z wyodrębnieniem przestępstwa znęcania się nad małoletnim.**

Wprowadzenie zasady, że odpowiedzialność za przestępstwo wobec dzieci traktowana jest tak, jak za takie samo przestępstwo wobec dorosłych dokonane ze szczególnym okrucieństwem¹⁰⁵.

C) Podjęcie pracy ze sprawcą przemocy

- w zakładzie karnym praca resocjalizacyjna i psychoterapeutyczna, z uwzględnieniem dotychczas wypracowanych programów;
- po opuszczeniu zakładu – terapia, monitorowanie zachowań (wykorzystanie możliwości warunkowego zwolnienia i dobrowolnego poddania się terapii oraz zgody sprawcy na stały monitoring i kontrolę jego zachowań – wymaga to przygotowania i przeszkolenia właściwych służb i specjalistów).

D) Rozszerzenie form pracy z ofiarami przemocy

- ograniczenie procedur sądowych – ograniczenie przesłuchań /„najlepiej raz”/;
- przesłuchanie dziecka w odpowiednio przygotowanych pomieszczeniach, z możliwością przesłuchań poza siedzibą sądu i prokuratury;
- przyjęcie zasady izolacji sprawcy, nie ofiary /w uzasadnionych przypadkach/;
- rozbudowa form pomocy: psychoterapeutycznej, socjalnej, medycznej i innych.

Plan wzmocnienia rozwiązań systemowych przeciwdziałania przemocy wobec dzieci wymaga respektowania podmiotowości dziecka w działalności organów władzy publicznej oraz w postępowaniu sądowym poprzez m.in.:

- obowiązek wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka przez organa władzy publicznej;
- przestrzeganie prawa dziecka do wyrażania opinii, występowania w sądzie we własnych sprawach;
- informowanie dziecka i jego przedstawiciela prawnego o przysługujących dziecku prawach;
- ochronę interesów dziecka w postępowaniu sądowym poprzez m.in.:
 - wnioskowanie o uchylenie jawności rozprawy, zwłaszcza gdy sprawa dotyczy przestępstw przeciwko obyczajowości oraz przeciwko rodzinie i piece; wnioskowanie o przesłuchanie pokrzywdzonych w pierwszej kolejności, przed przeprowadzeniem innych dowodów;

¹⁰⁴ Pismo z 8 listopada 2001 r. BRPD/ZBiA/1473/01/MK.

¹⁰⁵ W dniu 24 maja 2001 r. Rzecznik skierował do Przewodniczącego Nadzwyczajnej Komisji ds. Zmian w Kodyfikacjach wystąpienie w sprawie potrzeby wprowadzenia do Kodeksu Karnego nowego typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się nad osobą małoletnią oraz nieporadną i podwyższenia progów odpowiedzialności karnej. 27 grudnia 2001 r. propozycję dotyczącą nowelizacji Kodeksu karnego przedstawił Prezydentowi RP, RPD/GR-1735/01/MD, omówienie wystąpień patrz niżej.

- wnioskowanie o przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego, ofiar gwałtu oraz znęcania się bez obecności oskarżonego, o ile są przesłanki wskazujące, że obecność ta mogłaby oddziaływać krępująco;
- kierowanie do sądu wniosków o uchylenie niewłaściwych pytań naruszających godność osobistą lub sferę prywatną pokrzywdzonego, a nie mających znaczenia dla istoty sprawy.

Powyższe wskazania stanowią wyzwanie do zmian w praktyce funkcjonowania instytucji publicznych oraz w obszarach prawa, dla realizacji zasady kierowania się najlepiej pojętym interesem dziecka.

Propozycję rozwiązań systemowych Rzecznik zaprezentował środowiskom: sędziów i prokuratorów, kuratorów sądowych, nauczycieli i wychowawców, pracowników socjalnych, działaczom organizacji pozarządowych w województwach: kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim i pomorskim. Koncepcja prezentowana była podczas ogólnopolskich konferencji poświęconych problematyce przemocy. O opinie Rzecznik zwrócił się do specjalistów: praktyków i teoretyków problemu.

Program spotkał się z akceptacją. Podkreślono, że jego realizacja wymaga wzmocnienia etatowego i finansowego powiatowych centrów pomocy rodzinie, zmian w zapisach ustawowych. Propozycja nie wymaga tworzenia nowych instytucji, a wzmocnianie uprawnień i kompetencji instytucji już istniejących. Minimalizuje koszty, wymaga nadto działań prawnych i organizacyjnych.

5.3.2. Przemoc seksualna

Rzecznik zwracał szczególną uwagę na problematykę wykorzystywania seksualnego dzieci. W związku z tym Rzecznik zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów o przedstawienie stanu realizacji postanowień Deklaracji Sztokholmskiej¹⁰⁶.

Rzecznik oraz pracownicy Biura uczestniczyli w wielu debatach i konferencjach dotyczących problemu. Rzecznik przewodniczył polskiej delegacji na II Światowym Kongresie przeciw Skusalnemu Wkorzystywaniu Dzieci w Clach Handlowych, który w

¹⁰⁶ Patrz wystąpienia generalne.

dniach 17-20 grudnia 2001 r. odbył się w Jokohamie (Second World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children in Yokohama). W przedstawionym stanowisku zaznaczył, że udział Polski w Kongresie podobnie jak przed pięciu laty w I Kongresie w Sztokholmie, jest wyrazem solidaryzowania się z tą częścią opinii publicznej, która zdecydowanie potępia praktyki seksualnego wykorzystywania dzieci w celach handlowych jako niedopuszczalne naruszenie praw dziecka. Rzecznik wskazał, że Polska, która była inicjatorem przygotowania w ramach ONZ Konwencji o Prawach Dziecka, opowiada się za ścisłym przestrzeganiem wszystkich jej postanowień. Odnotował, że w ostatnich latach nastąpił w Polsce wyraźny wzrost zainteresowania mediów i opinii publicznej tematyką wykorzystywania seksualnego dzieci. Nastąpił rozwój organizacji pozarządowych podejmujących działalność wśród dzieci zagrożonych seksualnym wykorzystaniem. Organizacje te współpracują z policją i realizują wspólnie z agendami rządowymi programy antyprzemocowe. Organizowane są szkolenia i konferencje naukowe, krajowe i międzynarodowe, z udziałem m.in. przedstawicieli UNICEF-u i ECPAT-u. Przygotowywane są kampanie przeciw przemocy wobec dzieci finansowane m.in. przez agendy rządowe, prowadzone są szkolenia dla policji pod kątem przeciwdziałania seksualnemu wykorzystywaniu dzieci i innym formom przemocy.

Rzecznik wskazał również, że w najbliższym czasie Polska podpisze dwa dodatkowe protokoły z 2000 r. do Konwencji o Prawach Dziecka, dotyczące zakazu angażowania dzieci w konfliktach zbrojnych oraz handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii. Zapowiedział wsparcie przez Polskę uzyskania konsensusu w sprawie deklaracji Kongresu („The Yokohama Global Commitment 2001 final version”). Dokument ten, podobnie jak Deklaracja Sztokholmska z 1996 r., stanowi ważny akt międzynarodowy, mobilizujący czynniki rządowe oraz instytucje pozarządowe do działań mających na celu podnoszenie świadomości szerokich kręgów opinii publicznej sprzyjającej skutecznej eliminacji przejawów seksualnego wykorzystywania dzieci. W stanowisku RP Rzecznik zaznaczył, iż w miarę możliwości i we współpracy z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi Polska wdrażać będzie zalecenia deklaracji z Jokohamy, wykorzystując m.in. podane w ww. dokumencie ECPAT-u doświadczenia organizacji pozarządowych oraz prerogatywy i działalność urzędu Rzecznika.

W czasie trwania Kongresu doszło do rozmów Rzecznika z delegacją niemiecką, podczas których poruszono problem współpracy w zwalczaniu seks-turystyki na północnych i zachodnich terenach Polski. Zwracano uwagę na korzyści, jakie może odnieść Polska, popierając Nordycki Projekt Children Center w ramach współpracy Państw Basenu Morza

Bałtyckiego. Informacje i uwagi dotyczące przebiegu kongresu oraz przeprowadzonych rozmów Rzecznik przekazał Ministerstwu Spraw Zagranicznych.

5.3.4. Wystąpienia generalne

- Rzecznik skierował do Przewodniczącego Nadzwyczajnej Komisji ds. Zmian w Kodyfikacjach wystąpienie **w sprawie potrzeby wprowadzenia do Kodeksu karnego nowego typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się nad osobą małoletnią oraz nieporadną i podwyższenia progów odpowiedzialności karnej, zarówno dolnego, jak i górnego**¹⁰⁷. Rzecznik podkreślił, iż dane Komendy Głównej Policji wykazują kilkunastoprocentowy wzrost przestępstw z użyciem przemocy skierowanych przeciwko dzieciom. W sposób szczególny dotyczy to przestępstwa znęcania się. Jako szczególne groźne należy uznać te dokonywane za „zamkniętymi drzwiami domu”. Godzą one w podstawowe zasady współżycia w rodzinie w sensie ścisłym, tj. małżonków, dzieci, rodziców, osób pozostających w stosunku przysposobienia, a także osób połączonych więzami faktycznego pożycia i pochodzące z takiego związku dzieci. Powyższe dane, ale także liczne sygnały napływające od organizacji społecznych oraz obserwacje Rzecznika potwierdzają ogólnie dostrzegany fakt nasilającej się brutalizacji i okrucieństwa w metodach działania sprawców. W opinii Rzecznika na szczególne potępienie zasługują ci spośród nich, którzy znęcają się nad dziećmi. Dotyczy to przede wszystkim najmłodszych dzieci, które z uwagi na swój wiek, a co za tym idzie stopień rozwoju psychofizycznego nie są w stanie obronić się ani też w żaden inny sposób przeciwdziałać grożącemu im niebezpieczeństwu. Wręcz przeciwnie, są często pełne naturalnego zaufania do osoby najbliższej i nie rozumiejąc aktu dokonywanej wobec nich przemocy, winę za to przypisują same sobie. Bardzo często tego typu przestępstwa skutkują uszkodzeniami ciała, różnego rodzaju okaleczeniami, utratą zdrowia fizycznego i psychicznego, również o charakterze trwałym, a niejednokrotnie śmiercią. W wielu wypadkach przestępstwa tego typu skutkują uszkodzeniami ciała, różnego rodzaju okaleczeniami, utratą zdrowia fizycznego i psychicznego, również o charakterze trwałym, a niejednokrotnie śmiercią. Dotychczasowa regulacja prawna w niedostecznym stopniu chroni dziecko przed przemocą i okrucieństwem. Dolny próg ustawowego zagrożenia (6 miesięcy) nie

¹⁰⁷ Pismo z dnia 24 maja 2001 r.

pozwała na takie odseparowanie sprawcy od jego ofiar, by mogły one zabezpieczyć sobie spokojną przyszłość. Nie daje odpowiedniego czasu na skuteczne przeprowadzenie związanych z aktem przemocy innych procedur prawnych, np. pozbawienia lub ograniczenia władzy rodzicielskiej, uregulowania wzajemnych stosunków, w tym także majątkowych. Niejednokrotnie istnieje potrzeba terapii medycznej i psychologicznej, zmiany miejsca zamieszkania, szkoły. Ponadto dłuższy czas jest potrzebny instytucjom i organizacjom społecznym świadczącym pomoc rodzinie. W wielu wypadkach wiąże się to z koniecznością znalezienia odpowiedniej rodziny zastępczej, a prawie zawsze udzieleniem długotrwałego wsparcia psychologicznego. Bardzo często troska i wysiłki wielu osób ukierunkowane na pomoc ofiarom tego rodzaju przestępstw są marnotrawione przez szybkie pojawienie się sprawcy. Nie bez znaczenia pozostają argumenty dotyczące profilaktycznej roli wyższego zagrożenia karnego oraz odpowiednio długiego czasu na prawidłowy przebieg resocjalizacji i uświadomienia sprawcy przestępstwa negatywnych skutków jego postępowania. Rzecznik propozycję dotyczącą nowelizacji Kodeksu karnego przesłał Prezydentowi RP¹⁰⁸ w związku z podjęciem przez Prezydenta RP działań zmierzających do wprowadzenia zmian w ustawach regulujących procesowe i materialne prawo karne.

- Rzecznik zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów o **przedstawienie stanu realizacji postanowień Deklaracji Sztokholmskiej**¹⁰⁹. Dokument ten zobowiązał Rząd RP do wszelkich działań mających na celu zwalczanie seksualnego wykorzystania dzieci, w tym między innymi do:
 - wprowadzenia przepisów prawnych, strategii i programów chroniących dzieci oraz usprawnienia wymiaru sprawiedliwości;
 - opracowania i wdrożenia planów i programów zorientowanych na problemy płci, mających na celu zapobieganie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci;
 - -wdrażania i upowszechniania przepisów prawnych, strategii i programów prowadzonych przez właściwe regiony, kraje i lokalne ośrodki zwalczające wykorzystywanie seksualne dzieci.

W odpowiedzi Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny wymienił inicjatywy, jakie zostały podjęte na przestrzeni ostatnich lat w związku z przeciwdziałaniem przemocy, stwierdzając, że „(...) *system pomocy rodzinie i dziecku w pierwszej kolejności jest*

¹⁰⁸ Pismo z dnia 27 grudnia 2001 r. RPD/GR-1735/01/MD.

¹⁰⁹ Pismo z dnia 15 maja 2001 r.

*nastawiony na pomoc w rozwiązywaniu życiowych problemów rodziny zanim nastąpi rozkład więzi rodzinnych oraz zaistnieją okoliczności zmuszające do rozłączenia rodziny. Silna zdrowa rodzina jest najlepszą ochroną dzieci i młodzieży przed wszelkimi patologiami, również prostytutką i pornografią (...)*¹¹⁰.

- Rzecznik zwrócił się do Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji¹¹¹ **o podjęcie działań, które w ramach istniejącego prawa skutecznie wyeliminują niebezpieczne dla dziecka programy, jak również o podjęcie działań zmierzających do zmiany aktualnych przepisów ustawy o radiofonii i telewizji.** W swoim piśmie Rzecznik wskazał, że nadawcy telewizyjni nie wypełniają treści porozumienia „Przyjazne Media”, swobodnie przyjmując kryteria doboru oznakowań programów, ponadto łamane są przede wszystkim zakazy ustawowe, do przestrzegania których zobowiązani są nie tylko sygnatariusze porozumienia, ale wszyscy nadawcy. Prawo polskie zawiera odpowiednie przepisy, które umożliwiają egzekwowanie ochrony dzieci. Jednak sytuacja, jaka już od dłuższego czasu ma miejsce w polskich mediach elektronicznych, sprawia, iż ochrona dzieci i młodzieży przed przemocą, okrucieństwem i demoralizacją jest poważnie zagrożona. Rzecznik wskazał, iż w ciągu ostatnich lat następuje wzrost liczby popełnionych przestępstw. Jako jedną z przyczyn zaistniałego wzrostu wymieniana jest przemoc i agresja w mediach.

Odpowiadając na wystąpienie Rzecznika, Przewodniczący Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji stwierdził¹¹², iż Rada systematycznie podejmuje działania zmierzające w kierunku zaostżenia odnośnych przepisów prawa medialnego. Rzecznik został również powiadomiony, iż w przygotowaniu jest rozporządzenie KRRiT określające szczegółowe zasady kwalifikowania, rozpowszechniania i sposób zapowiadania audycji lub innych przekazów, które mogą zagrażać fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi niepełnoletnich. Z treścią wystąpienia Rzecznika zostali również zaznajomieni członkowie zespołu, opracowującego dalsze dostosowanie przepisów ustawy o radiofonii i telewizji do nowych potrzeb, w tym także bardziej skutecznego przeciwdziałania przypadkom nieprzestrzegania przez nadawców zasad obowiązujących wobec niepełnoletnich odbiorców programów.

¹¹⁰ Pismo z dnia 16 lipca 2001 r. DSR-443-64(8/LU).

¹¹¹ Pismo z dnia 2 lipca 2001 r. RPD-Sek-850/01.

¹¹² Pismo z dnia 20 lipca 2001 r.

6. Prawa dzieci niepełnosprawnych

6.1. Podstawy prawne

W Polsce respektowanie praw dzieci niepełnosprawnych znalazło swoje odzwierciedlenie w Konstytucji RP. Art. 32. ust. 2 głosi, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny, natomiast art. 68 ust. 3 nakłada na władze publiczne zobowiązanie do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym, zaś art. 69 gwarantuje wprost pomoc władz publicznych dla osób niepełnosprawnych, odsyłając do szczegółowych uregulowań ustawowych dotyczących pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy (nauki) oraz komunikacji społecznej.

Prawa dzieci niepełnosprawnych są gwarantowane w aktach prawa międzynarodowego. Konwencja o Prawach Dziecka w art. 23 uznaje prawa dziecka niepełnosprawnego do pełni normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo w życiu społeczeństwa. Zobowiązuje Państwa-Strony do szczególnej troski oraz zapewnienia pomocy udzielanej uprawnionym do niej dzieciom oraz osobom odpowiedzialnym za opiekę nad nimi. Pomoc ta ma być udzielana bezpłatnie lub stosownie do posiadanych środków z zagwarantowaniem dostępu do oświaty, nauki, opieki zdrowotnej, opieki rehabilitacyjnej, przygotowania zawodowego oraz możliwości rekreacyjnych, realizowana w sposób prowadzący do osiągnięcia przez dziecko jak najwyższego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem oraz osobistego rozwoju¹¹³.

Sejm RP w dniu 1 sierpnia 1997 r. uchwalił Kartę Praw Osób Niepełnosprawnych, w świetle której niepełnosprawni mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Przysługuje im prawo do pełnego dostępu do dóbr i usług oraz wszechstronnej rehabilitacji, prawo do nauki, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i innych gwarancji i zabezpieczeń społecznych.

¹¹³ Prawa dzieci niepełnosprawnych znajdują się między innymi również w Deklaracji Praw Dziecka z 1959 r. oraz Deklaracji Praw Osób Niepełnosprawnych (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 9 grudnia 1985 r.). Obowiązki państwa wobec osób niepełnosprawnych zostały wskazane w Podstawowych zasadach dotyczących wyrównania możliwości rozwojowych dla osób niepełnosprawnych przyjętych przez ONZ w dniu 20 XII 1993 r.

Szczegółowe uregulowania prawa do nauki osób niepełnosprawnych zawiera ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r.¹¹⁴, prawo do zabezpieczenia socjalnego ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej¹¹⁵, prawo do rehabilitacji zawodowej i społecznej ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r.¹¹⁶.

Za osobę niepełnosprawną uznaje się osobę, której stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie funkcji społecznych. W Polsce jest 288 tysięcy niepełnosprawnych dzieci w wieku od 0 do 14 lat (z czego 217,4 tys. posiada prawne potwierdzenie faktu niepełnosprawności) i ponad 4,5 mln. osób powyżej 15 roku życia¹¹⁷. Osoby niepełnosprawne są gorzej wykształcone od ogółu ludności w Polsce, w tej grupie występuje niski poziom aktywności zawodowej i wysoki procent bezrobocia.

Działania na rzecz dzieci niepełnosprawnych winny opierać się o zasady:

- personalizacji (osoba niepełnosprawna jest zawsze podmiotem);
- wczesnej diagnozy i tworzenia optymalnych warunków rozwoju;
- odpowiedzialności (przywilej samodzielnej decyzji);
- pomocniczości/subsydiarności/ (partnerskie współdziałanie z otoczeniem);
- poszerzania autonomii osób wychowywanych (kierowania się ich własnym interesem życiowym);
- indywidualności (dostosowanie działań terapeutycznych do kategorii upośledzeń i charakteru osób wychowywanych);
- wielospecjalistycznego podejścia i współpracy z rodziną.

6.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

Do Rzecznika wpłynęły 49 spraw indywidualnych. Zakwalifikowane zostały do następujących kategorii:

¹¹⁴ Szczegółowe uregulowania ustawy znajdują się w: Rozporządzeniu MEN z dnia 31 marca 2001 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów, słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych, Dz. U. 2001. nr 29, poz. 323; Rozporządzeniu MEN z dnia 12 lutego 2001 r. w sprawie orzekania o potrzebie kształcenia specjalnego lub indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży oraz szczególnych zasad kierowania do kształcenia specjalnego lub indywidualnego nauczania, Dz. U. 2001. Nr 13, poz. 114; Rozporządzeniu MEN z 15 stycznia 2001 r. o pomocy psychologiczno-pedagogicznej, Dz. U. 2001 Nr 13, poz. 110.

¹¹⁵ Dz. U. 1998.Nr 64, poz. 414, z późn. zm.

¹¹⁶ Dz. U. Nr 123, poz. 776, z późn. zm.

¹¹⁷ Za: Anna Iwanek *Rozmiar zjawiska niepełnosprawności i aktywność ekonomiczna osób niepełnosprawnych w Polsce* w: „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, nr 1, 2001, s. 41-42.

- **ochrona zdrowia** - sprawy dotyczyły wskazania możliwości uzyskania dofinansowywania na leki i leczenie, zakupu sprzętu rehabilitacyjnego, turnusów rehabilitacyjnych, dostępu do przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych do rehabilitacji niepełnosprawnych dzieci. Zagadnienia te stanowiły istotny problem szczególnie dla rodzin wielodzietnych, bezrobotnych i matek samotnie wychowujących dzieci niepełnosprawne. Trudności wynikały ze zbyt wysokiego udziału ubezpieczonego w cenie sprzętu do rehabilitacji, wózków inwalidzkich itp.

Rzecznik informował zainteresowanych o zasadach ubiegania się o zaopatrzenie ortopedyczne, zasadach refundacji środków ortopedycznych, limitach cenowych, możliwościach ubiegania się o dofinansowanie z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych informował o uprawnieniach korzystania z pomocy, o sposobie jej realizacji, przekazywał na prośbę zainteresowanych przydatne adresy organizacji wspierających rodziny osób niepełnosprawnych. Podjął również sprawę pobierania opłat za świadczenie dodatkowej opieki pielęgnacyjnej wykonywanej przez rodzica lub opiekuna dziecka niepełnosprawnego umieszczonego w szpitalu¹¹⁸.

- **pomoc społeczna** - kierowano pytania dotyczące przysługujących niepełnosprawnym praw do zasiłków (przede wszystkim zasiłku stałego i opiekuńczego). Niepełnosprawność jest jednym z tytułów ubiegania się o świadczenia z opieki społecznej. Z napływających do Rzecznika spraw wynikało, że wsparcia wymaga zwłaszcza sytuacja dzieci niepełnosprawnych w rodzinach ubogich, bez zabezpieczenia socjalnego, rodzinach patologicznych, niepełnych oraz w środowisku wiejskim. Zwracano się także o poparcie starań o przydział mieszkania komunalnego bądź mieszkania komunalnego o wyższym standardzie. Rzecznik w uzasadnionych przypadkach po wcześniejszym zbadaniu sytuacji zainteresowanych występował do kompetentnych władz lub instytucji z prośbą o konkretną pomoc.
- **ulgi na przejazdy środkami publicznego transportu zbiorowego przysługujące dzieciom i ich opiekunom.** Z chwilą ogłoszenia zamiaru likwidacji i ograniczenia ulg na przejazdy dzieci niepełnosprawnych i ich opiekunów do Rzecznika napłynęło szereg pism od rodziców oraz organizacji pozarządowych zajmujących się pomocą osobom niepełnosprawnym z prośbą o interwencję. Zgłaszający sygnalizowali, że zmiana ustawy może ograniczyć możliwości realizacji obowiązku szkolnego przez dzieci niepełnosprawne oraz korzystania przez nie z zajęć rehabilitacyjnych i rewalidacyjnych. Pozbawienie

opiekunów uprawnień do bezpłatnego przejazdu mogło narazić dziecko na szereg niedogodności. Rzecznik, podziеляjąc podnoszone argumenty, wnioskował o utrzymanie korzystnej dla dzieci niepełnosprawnych i ich opiekunów rozwiązań ustawy z dnia 22 czerwca 1992 r. o uprawnieniach do bezpłatnych i ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego¹¹⁹.

- **prawo do nauki** - sprawy dotyczyły szkolnictwa specjalnego oraz traktowania dzieci niepełnosprawnych i upośledzonych umysłowo na terenie szkół masowych (10).

W sprawach tych poruszano następujące problemy;

- trudności w znalezieniu specjalnej szkoły zawodowej, kształcącej w zawodzie wybranym przez ucznia;
- likwidacji zespołu placówek specjalnych dla dzieci przewlekle chorych;
- dowozu dziecka niepełnosprawnego do szkoły podstawowej;
- złych warunków panujących w szkole specjalnej;
- likwidacji klas przysposabiających do zawodu dla uczniów upośledzonych w stopniu umiarkowanym;
- braku przygotowania nauczycieli do nauczania dzieci autystycznych;
- zmiany skierowań i przeniesienia do innej szkoły specjalnej.

W korespondencji wskazywano również na ograniczanie środków finansowych na funkcjonowanie szkół i placówek specjalnych, a także na nieuzasadnione ich likwidowanie. Zdaniem rodziców reformowanie szkolnictwa specjalnego (w tym likwidacja placówek) nie może odbywać się metodą ograniczania środków na funkcjonowanie tych placówek. Metody takie budziły niepokój o przyszłość ich dzieci.

W sprawach poruszających wymienione problemy Rzecznik występował do organów prowadzących szkoły (starostwa powiatowe) o wyjaśnienie poruszonych kwestii i uwzględnienie w podejmowanych działaniach interesów dzieci niepełnosprawnych.

Do Rzecznika zwróciło się Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Nadpobudliwym „PoNad” reprezentujące rodziców dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej. Rodzice zwracali uwagę na problemy dotyczące ich dzieci związane z:

- egzekwowaniem zapisów rozporządzeń wykonawczych Ministra Edukacji Narodowej w sprawie pomocy psychologiczno-pedagogicznej, jak również

¹¹⁸ Patrz rozdział prawo do ochrony zdrowia, wystąpienia generalne.

¹¹⁹ Dz. U. Nr 54, poz. 254 z późn .zm.

uwzględnianiem specyfiki dysfunkcji rozwojowej dzieci nadpobudliwych w procesie edukacji i podczas egzaminów zewnętrznych;

- właściwym przygotowaniem kadry pedagogicznej do pracy z tymi dziećmi
- oddziaływaniami terapeutycznymi i stworzeniem warunków do nauczania i wychowania z uwzględnieniem potrzeb tych dzieci.

Rzecznik po zbadaniu zgromadzonego materiału wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej o podjęcie działań w sprawie (patrz wystąpienia).

Do Rzecznika zwróciło się Polskie Towarzystwo Psychologiczne (PTP) z prośbą o pomoc dotyczącą zmian przepisów w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych oraz w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno - pedagogicznych i innych publicznych poradni specjalistycznych oraz ramowego statutu tych poradni, w zakresie honorowania opinii poradni niepublicznych na temat specyficznych trudności w uczeniu się czytania i pisania.

Rzecznik, uznając zasadność argumentacji PTP, zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej o podanie uzasadnienia dla obowiązującego kształtu prawnego przywołanych rozporządzeń oraz zapytał o możliwość niezbędnych zmian w tym zakresie.

6.3. Inicjatywy na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

- Rzecznik skierował pismo do Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych **w sprawie pouczenia dotyczącego możliwości odwołania się od orzeczenia ośrodka ds. orzekania o niepełnosprawności**, w którym zwrócił uwagę na nieprawidłowo sformułowane pouczenie dotyczące możliwości i trybu odwołania się od orzeczenia powiatowego ośrodka do spraw orzekania o niepełnosprawności. Treść pouczenia nie wskazywała na możliwość złożenia odwołania do jednostki nadrzędnej¹²⁰. Wystąpienie Rzecznika przyczyniło się do uporządkowania przepisów w tym zakresie.
- Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej **w sprawie objęcia szczególną troską i nadzorem realizacją zadań edukacyjnych na rzecz dzieci z zaburzeniami rozwojowymi wymagającymi specjalistycznych form pomocy i metod pracy**¹²¹.

¹²⁰ Pismo z dnia 20 lutego 2001 r. RPD/ZBiA/173/PK(1).

¹²¹ Pismo z dnia 26 lipca 2001 r. RPD/ZBiA/957/01/MK.

Rzecznik stwierdził, że w dobie intensywnych zmian przepisów i przekształceń strukturalnych w dziedzinie edukacji szczególną troską i nadzorem powinna być objęta realizacja zadań edukacyjnych na rzecz dzieci z zaburzeniami rozwojowymi wymagającymi specjalistycznych form pomocy i metod pracy. Rzecznik wyraził obawę o poziom i jakość udzielanej pomocy w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w sytuacji przekazania kompetencji do przyznawania specjalistycznych form pomocy dzieciom na szczebel władz samorządowych. Rzecznik wskazał na konieczność monitorowania tych zagadnień przez nadzór pedagogiczny.

- Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej **w sprawie rozszerzenia uprawnień do wydawania opinii o uczniach ze specyficznymi trudnościami w nauce na niepubliczne poradnie psychologiczne**¹²². Zdaniem Rzecznika istniejący stan prawny ograniczający wydawanie opinii do publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych i poradni specjalistycznych resortu oświaty utrudnia dostępność dzieci do usług psychologicznych i dyskryminuje placówki niepubliczne.

Odpowiadając, Minister Edukacji Narodowej zapowiedział, że w planowanych zmianach legislacyjnych resort uwzględni prawo poradni niepublicznych do wydawania ww. opinii¹²³.

- Rzecznik zwrócił się do Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych **o wprowadzenie typu domu pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej ruchowo**¹²⁴. Uzasadniając wniosek, wyraził zaniepokojenie, że przekazanie domów pomocy społecznej na szczebel samorządów powiatowych zagroziło istnieniu specjalistycznych placówek o charakterze ponadregionalnym oraz że placówki te, zaspakajając potrzeby lokalne, nie realizują zadań specjalistycznych placówek ponadregionalnych. Rzecznik wyraził stanowisko, że w dobie zmian przepisów i przekształceń strukturalnych szczególną troską i nadzorem powinna być objęta realizacja zadań na rzecz dzieci i młodzieży wymagającej specjalistycznych form pomocy i metod pracy.

W odpowiedzi Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych poinformował o aktualnej strukturze domów pomocy społecznej i wyraził gotowość dostosowania warunków do potrzeb przebywającej tam młodzieży. Wskazał na istnienie możliwości

¹²² Pismo z dnia 18 kwietnia 2001 r. BRPD-498/2001.

¹²³ Pismo z dnia 2 maja 2001 r. DPS-sekr. 56/2001.

¹²⁴ Pismo z dnia 26 lipca 2001 r. RPD/ZBiA/956/01/MK.

wniesienia poprawek do regulaminu organizacyjnego. Nie podzielił stanowiska o potrzebie wyodrębniania tego typu placówki¹²⁵.

- Rzecznik wystąpił do Ministra Zdrowia, zwracając się **o wpisanie rdzeniowego zaniku mięśni do wykazu chorób, ze względu na które leki, preparaty diagnostyczne, sprzęt jednorazowego użytku mogą być przepisane bezpłatnie bądź za częściową odpłatnością**¹²⁶. Podstawą wystąpienia była sprawa dotyczą dziecka cierpiącego, na ww. chorobę. W związku z wystąpieniem Rzecznika Minister Zdrowia poinformował, że został opracowany i wdrożony w życie program profilaktyki zdrowotnej dla dzieci dotkniętych chorobą rdzeniowego zaniku mięśni. Założenia programu przewidują podział kosztów opieki nad dziećmi wymagającymi długotrwałej wentylacji i zakwalifikowania do leczenia w domu pomiędzy Ministerstwo Zdrowia, kasy chorych, powiatowe centra pomocy rodzinie oraz organizacje pozarządowe. Ponadto na podstawie ustawy z dnia 20 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym minister właściwy do spraw zdrowia został zobowiązany do określenia w drodze rozporządzenia nowego szczegółowego wykazu przedmiotów ortopedycznych, środków pomocniczych i leczniczych środków technicznych.

¹²⁵ Pismo z dnia 20 sierpnia 2001 r. DPS.I.074/2850/ZG-26/01.

¹²⁶ Pismo z dnia 16 lipca 2001 r. (RPD/ZI-441(1)/01/AJ).

7. Prawa dziecka przed organami wymiaru sprawiedliwości

Dziecko w ramach swojej aktywności życiowej znajduje się czasami w sytuacjach, które doprowadzają do jego bezpośredniej styczności z sądem, organami pomocniczymi wymiaru sprawiedliwości (kuratorzy, pracownicy ośrodków diagnostycznych, pracownicy schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych) oraz organami wykonującymi polecenia sądu (funkcjonariusze policji). Bezpośrednie kontakty dzieci z osobami dorosłymi, wykonującymi działania na rzecz wymiaru sprawiedliwości, uświadamiają potrzebę analizy regulacji prawnych oraz sposobu ich realizacji w zakresie przestrzegania praw dzieci w tym obszarze.

Dziecko przed organami wymiaru sprawiedliwości może występować w roli świadka zdarzenia, składającego wyjaśnienia lub zeznania przed funkcjonariuszem policji, prokuratorem, sądem, lub w roli pokrzywdzonego (ofiary), świadka, sprawcy czynu karalnego, nadzorowanego przez kuratora, badanego przez pracownika ośrodka wychowawczego, wychowanka zakładu poprawczego, poddanego oddziaływaniom wychowawczym i resocjalizacyjnym.

7.1. Podstawy prawne

Konstytucja RP (art. 72) zapewnia ochronę praw dziecka, także tego, które jest świadkiem w procesie sądowym, sprawcą czynu karalnego czy wychowankiem placówki. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

Konwencja o Prawach Dziecka (art. 3) nakłada na instytucje publiczne lub prywatne, opiekę społeczną, sądy, władze administracyjne i także ciała ustawodawcze obowiązek kierowania się w podejmowanych działaniach zasadą nadrzędności w najlepszym zabezpieczeniu interesów dziecka.

Traktowanie dziecka w kontakcie z organami wymiaru sprawiedliwości, uregulowane zostało w art. 37 Konwencji, gdzie zobowiązuje się Państwa – Strony do szczególnej ochrony dziecka przed torturowaniem, nieludzkim czy poniżającym traktowaniem lub karaniem. Żadne dziecko nie może być pozbawiane wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka winno być zgodne z prawem i zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na właściwy, możliwie jak najkrótszy czas.

Każde dziecko pozbawione wolności (np. umieszczone w zakładzie poprawczym) winno być traktowane humanitarnie i z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający jego potrzeby, charakterystyczne dla jego wieku. W szczególności każde dziecko pozbawione wolności odseparowane od osób dorosłych powinno mieć możliwość utrzymywania kontaktów ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty. Dziecko takie winno także mieć prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej pomocy, zakwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem oraz domagania się decyzji w tej sprawie.

Szereg gwarancji dotyczących traktowania dziecka przez organy wymiaru sprawiedliwości zawiera art. 40 Konwencji, który uznaje prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości, umacnianiu w nim poszanowania podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia jego wiek, co sprzyja jego reintegracji ze społeczeństwem.

Konwencja zobowiązuje do respektowania następujących gwarancji:

- domniemania niewinności do chwili udowodnienia winy zgodnie z prawem;
- poinformowania o stawianych mu zarzutach;
- zapewnienia prawnej lub innej pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu swojej obrony;
- rozpatrzenia sprawy bez zwłoki przez organ sądowy w uczciwym procesie, przeprowadzonym zgodnie z prawem;
- zapewnienia obecności rodziców lub opiekunów prawnych;
- nie stosowania przymusu do składania zeznań lub przyznania się do winy,
- posiadania prawa odwołania się od orzeczenia oraz innych związanych z nim środków do wyższej, kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organu sądowego;
- poszanowania spraw z zakresu życia osobistego we wszystkich etapach procesowych.

Konwencja zobowiązuje do tworzenia praw, procedur, organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogwałcenia prawa karnego. Różnorodność przedsięwzięć, takich jak opieka, probacja, umieszczenie w rodzinie zastępczej, programy edukacyjne i szkolenia zawodowego oraz inne rozwiązania alternatywne w stosunku do opieki instytucjonalnej – winny być tworzone i dostępne w celu zapewnienia właściwego postępowania z dziećmi, zgodnie z ich dobrem, a także proporcjonalnie do okoliczności i charakteru popełnionego wykroczenia.

Wskazania powyższe na gruncie prawa polskiego reguluje i uszczegóławia ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (upn)¹²⁷. Celem ustawy jest przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich, stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub zasadami współżycia, oraz dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodziny i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie. Ustawa w zakresie procedur rozpoznawania spraw dzieci odsyła do przepisów k.p.c. oraz, szczególnie w sprawach o popełnienie czynu karalnego przez nieletniego, do przepisów k.p.k.

7.2. Sprawy kierowane do Rzecznika

Do Rzecznika wpłynęło 51 spraw poruszających następujące problemy:

- **Dziecko jako świadek w postępowaniu sądowym**

Grupę spraw wnoszonych do Rzecznika przez rodziców dzieci stanowiły skargi na sposób prowadzenia przesłuchań małoletnich przez funkcjonariuszy policji, prokuratorów i sędziów. Sprawy powyższe dotyczyły sytuacji przesłuchiwanie dziecka w toku postępowania karnego lub cywilnego. Szczególną grupę stanowiły sprawy, w których świadek przestępstwa był jego ofiarą. Dziecko, będące świadkiem, a zarazem pokrzywdzonym, może być poddawane oględzinom oraz badaniom psychologicznym i medycznym. W sprawach dotyczących znęcania się nad dzieckiem lub nadużyć seksualnych – zeznanie dziecka może być jedynym dowodem winy sprawcy.

Z przesłanej do Rzecznika korespondencji wynikało, że opinie biegłych psychologów, rodziców lub pełnomocników rodziny nie zawsze były uwzględniane przez sąd w sprawach, w których wnioskowano, aby pokrzywdzone dziecko nie zeznawało w obecności sprawcy (umożliwia to art. 192 § 2 k.p.k. oraz art. 316 § 3 k.p.k.).

Sprawy z zakresu złego traktowania dziecka przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości dotyczyły skarg rodziców na:

- urazowy sposób przesłuchiwanie dzieci – świadków, polegający na stosowaniu gróźb, wymuszaniu zeznań, poszturchiwaniu, prowadzeniu przesłuchań bez udziału psychologa lub pedagoga;

¹²⁷ Dz. U. 02. Nr 11 poz. 109.

- nie wyrażanie zgody przez sądy na składanie zeznań przez dziecko z wyłączeniem obecności osoby oskarżonej, na składanie zeznań przez dziecko w innym miejscu niż budynek sądu oraz na powtarzające się kilkakrotne przesłuchiwanie dziecka.

W sprawach powyższych rodzice byli zaniepokojeni reakcją dzieci na przesłuchanie, wskazywali na występujący u dziecka silny lęk, niepokój, zaburzenia snu, niechęć do nauki, kontaktów z rówieśnikami, wymioty oraz inne objawy nerwicowe. Rodzice, obawiając się o zdrowie dzieci, zwracali się do Rzecznika z pytaniami o możliwość rezygnacji z obowiązku składania zeznań przez dziecko.

Rzecznik każdorazowo informował zainteresowanych o przysługujących im uprawnieniach. W sprawach zawierających skargi na funkcjonariuszy policji – występował do organu nadrzędnego lub sądu o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających oraz o poinformowanie o zasadności podnoszonych w korespondencji zarzutów i decyzjach podjętych wobec odpowiedzialnych pracowników.

Z analizy wpływającej do Rzecznika korespondencji w powyższych sprawach wynikało, że istniały prawne gwarancje zabezpieczające dzieci przed łamaniem ich praw w toku prowadzonych postępowań. Istniejące procedury w praktyce nie były stosowane. W sprawach powyższych Rzecznik wystąpił do Ministra Sprawiedliwości¹²⁸

- Dzieci w jednostkach penitencjarnych

Rzecznik podjął działania zmierzające do oceny stanu przestrzegania praw dzieci przebywających wraz z matkami w Domach Matki i Dziecka w zakładach karnych. W toku przeprowadzonych wizyt badano warunki do wychowywania dziecka w zakładach karnych, przygotowanie kobiet do pełnienia obowiązków macierzyńskich, pomoc uzyskiwaną przez kobiety ze strony zakładu karnego itp¹²⁹.

¹²⁸ Patrz niżej – wystąpienia generalne.

¹²⁹ Artykuł 71 Konstytucji RP określa prawo każdej matki przed i po urodzeniu dziecka do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. Uzupełnienie tego zapisu stanowi art. 68 § 3 mówiący o tym, że władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku. Konstytucja wskazuje na szczególną pozycję kobiety ciężarnej oraz wychowującej dzieci, zobowiązując organy władzy publicznej do szczególnego jej traktowania oraz udzielenia jej wszechstronnej pomocy w sytuacji, w jakiej się znalazła. Kobietami, których dotyczą wymienione gwarancje ustawowe, są także kobiety pozbawione wolności, umieszczone w jednostkach penitencjarnych. Stosownie do art. 87 § 4 k.k.w. w celu umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem organizuje się przy zakładach karnych domy dla matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo

Pracownicy Biura Rzecznika przeprowadzili wizyty we wszystkich zakładach karnych dla kobiet prowadzących domy matki i dziecka. W wyniku przeprowadzonych wizyt stwierdzono m.in.:

- zakłady karne dysponowały odpowiednimi warunkami socjalno – bytowymi, zapewniającymi opiekę medyczną i specjalistyczną pozwalającymi na odbywanie kary pozbawienia wolności kobietom z nowonarodzonymi dziećmi;
- atmosfera panująca w zakładach sprzyjała pozytywnemu oddziaływaniu zarówno na kobiety, jak i na dzieci. Na podkreślenie zasługuje fakt dużego zaangażowania funkcjonariuszek w pracę z osadzonymi kobietami oraz podejmowane przez nie różnorodne formy działalności wychowawczej, mające na celu pomoc i przygotowanie kobiet pozbawionych wolności do jak najlepszego wypełniania obowiązków macierzyńskich;
- poważnym problemem był brak uregulowań prawnych dotyczących organizowania i działania domów matki i dziecka oraz określenia trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do tych domów. Mimo delegacji zawartej w art. 87 § 5 k.k.w. do wydania przez Ministra Sprawiedliwości rozporządzenia regulującego powyżej wymienione zagadnienie – nie zostało ono do tej pory wydane;
- w zakresie uregulowań prawnych, niejasne były rozwiązania dotyczące orzekania przez sądy opiekuńcze umieszczania dzieci w placówce opiekuńczo-wychowawczej, w tym wypadku w domu matki i dziecka. Niespójność prawna polegała na tym, iż domy matki i dziecka nie są wymieniane jako typ placówki opiekuńczo-wychowawczej w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Tym samym nie do końca jasny był status prawny istniejących przy zakładach karnych placówek oraz sposób ich prowadzenia i nadzorowania.

Przeprowadzone wizyty w zakładach karnych dla kobiet uświadomiły potrzebę pogłębionej analizy i badań dotyczących wpływu pobytu w ww. domach na macierzyństwo kobiet oraz na rozwój psychiczny ich dzieci. Pilną potrzebą jest uregulowanie prawne organizacji i zasad działania domów małego dziecka oraz trybu kierowania do nich kobiet pozbawionych wolności, co postulował Rzecznik.

- **Prawa nieletnich sprawców czynów karalnych w postępowaniu sądowym**

przedłużeniem lub skróceniem tego okresu. W takiej sytuacji obowiązek zapewnienia odpowiednich warunków opieki i wychowania oraz przestrzegania praw dzieci spoczywa na zakładzie karnym.

Sprawy dotyczyły naruszania praw nieletnich w postępowaniu sądowym (w tym sprawy dotyczące czynności wykonywanych przez funkcjonariuszy policji w postępowaniu wyjaśniającym) oraz w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i zakładach poprawczych, w których znaleźli się w wyniku zastosowania sądowych środków wychowawczych i poprawczych¹³⁰. Dotyczyły one między innymi:

- uprawnień nieletnich i ich rodziców w postępowaniu przed sądem (składanie wniosków, wyrażenie zgody na badanie psychologiczne nieletniego, przesyłanie korespondencji na nazwisko nieletniego, składanie wyjaśnień przez nieletnich, tryb odwołania od postanowień sądu, środki wychowawcze orzekane w postępowaniu sądowym oraz ich zmiana);
- zakresu uprawnień funkcjonariuszy policji do podejmowania czynności w postępowaniu wyjaśniającym wobec nieletnich (zatrzymanie nieletniego, przesłuchanie na komendzie policji, sposób zatrzymania). Sprawy te składane były w formie skarg na funkcjonariuszy policji na podjęcie przez nich czynności bez zgody rodziców dziecka oraz ich zachowanie towarzyszące zatrzymaniu czy przesłuchaniu;
- postępowania wykonawczego, tj. podejmowania oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych w ramach orzeczonych środków wychowawczych i poprawczych z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich;

¹³⁰ Zakres ochrony praw nieletnich zabezpieczają standardy prawa międzynarodowego zawarte w szczególności w Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz w Regułach Narodów Zjednoczonych dotyczących ochrony nieletnich pozbawionych wolności, przyjęte rezolucją 45/113 przez Zgromadzenie Ogólne w grudniu 1990 r. Ponadto, standardy postępowania wobec nieletnich przed organami wymiaru sprawiedliwości oraz prawa nieletnich pozbawionych wolności w instytucjach podejmujących oddziaływania wychowawcze określają: Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły Bijińskie). Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 40/33, Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości Nieletnich wskazania Rijadskie). Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/112. Wskazania Rijadskie proponują przyjęcie orientacji skoncentrowanej na dziecku, w której winno ono odgrywać czynną i partnerską rolę w społeczeństwie i nie powinno się go traktować tak, jakby stanowiło tylko przedmiot socjalizacji i kontroli. Reguły Bijińskie m.in. wskazują na zadania wychowawcze, jakie winny być podejmowane z nieletnim umieszczonym w zakładzie, wymieniając zapewnienie nieletniemu opieki, ochrony i kształcenia oraz umożliwienie nabycia umiejętności zawodowych. Podstawowe prawa nieletniego w postępowaniu sądowym ujęte w polskim prawie to: 1. Prawo do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, 2. Prawo do poinformowania o zarzutach, 3. Zasada domniemania niewinności, prawo do milczenia, 4. Prawo do obecności rodziców i opiekuna, 5. Prawo do odwołania się do wyższej instancji, 6. Prawo do ochrony prywatności.

- nieprzestrzegania praw dzieci przebywających w placówkach. Zarzuty rodziców dotyczyły złego traktowania nieletnich przez pracowników, polegającego na ośmieszaniu, poszturchiwaniu, niesprawiedliwym karaniu, biciu, utrudnianiu kontaktów z najbliższą rodziną itd. Ponadto w kierowanej korespondencji zwracano uwagę na warunki socjalno-bytowe panujące w placówkach, wykorzystywanie nieletnich do prac remontowych, nieodpowiednią opiekę medyczną. W tej grupie spraw wpłynęły także listy od samych nieletnich skarżących się na znęcanie się nad nimi kolegów oraz brak reakcji w takich sytuacjach pracowników placówki.

W powyższych sprawach Rzecznik informował wnioskodawców: o uprawnieniach funkcjonariuszy policji w postępowaniu wyjaśniającym, o trybie postępowania sądowego w sprawach nieletnich, środkach wychowawczych i poprawczych orzekanych przez sąd oraz możliwościach ich zmiany oraz trybie odwołania się od nich, o prawach nieletnich w postępowaniu sądowym, o prawach rodziców w postępowaniu przed sądem, o prawach nieletnich przysługujących im w placówkach resocjalizacyjnych.

Ponadto Rzecznik prowadził postępowania wyjaśniające w sprawach, które wymagały dokładnego ustalenia okoliczności zdarzeń, zwracał się także o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających do Komend Wojewódzkich i Komendy Głównej w celu wyjaśnienia zarzutów formułowanych pod adresem funkcjonariuszy policji.

Biorąc pod uwagę skargi rodziców i nieletnich na nieprzestrzeganie praw w placówkach resocjalizacyjnych - w tym w zakładach dla nieletnich – zadecydowano o wizytacjach w tych instytucjach w zakresie stanu przestrzegania praw nieletnich.

W dniu 21 października 2001 r. Rzecznik poinformował Ministra Sprawiedliwości o zamiarze podjęcia działań w celu oceny stanu przestrzegania praw nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich.

7.3. Inicjatywy Rzecznika na rzecz rozwiązań systemowych - wystąpienia generalne

7.3.1. Raport - Sytuacja nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich

Pracownicy Biura Rzecznika wizytowali zakłady dla nieletnich (6 schronisk i 6 zakładów poprawczych). Celem wizytacji była ocena stanu przestrzegania praw nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich ze szczególnym zwróceniem uwagi na poziom

realizowanego procesu resocjalizacji oraz stosowane w jego ramach środki wychowawcze. Istotnym elementem dokonywanej diagnozy było zapoznanie się z bieżącymi problemami występującymi w wizytowanych placówkach.

Na podstawie uzyskanych wyników i przeprowadzonych wizyt sformułowano następujące wnioski:

- Wychowankowie w niedostatecznym stopniu znali przysługujące im prawa (98% ankietowanych). W aktach osobowych znajdowały się oświadczenia wychowanków, poświadczane własnoręcznymi podpisami, że zgodnie z ustawowymi wymaganiami zostali zapoznani z przysługującymi im prawami, ale wymóg ten spełniony był jedynie od strony formalnej - nie praktycznej¹³¹.
- Pracownicy wizytowanych schronisk i zakładów często nie znali praw nieletnich oraz przepisów regulujących funkcjonowanie placówek. Prawa wychowanków i przepisy prawne znali jedynie dyrektorzy placówek.
- W jednym zakładzie oddziaływania dyscyplinujące wobec wychowanków wykraczały poza działania zgodne z przepisami prawnymi i wewnętrznymi systemami kar i nagród.
- W szkołach funkcjonujących w schroniskach i zakładach poprawczych nie przestrzegano przepisów dotyczących liczebności wychowanków w oddziałach szkolnych¹³². Ze względu na przepełnienie w placówkach i dokonywane oszczędności faktyczne liczby nieletnich uczących się w oddziałach szkolnych przekraczały przewidziane przepisami normy.
- Kształcenie zawodowe dla wychowanków realizowane było w sposób mało atrakcyjny. Praca oraz kształcenie zawodowe było wykorzystywane w małym stopniu jako element procesu wychowania i resocjalizacji. Niewystarczające wyposażenie warsztatów, brak zleceń, środków finansowych na otwieranie nowych kierunków kształcenia zawodowego oraz na kształcenie kursowe – prowadziło do obniżenia poziomu nauczania, braku zainteresowania, niemożności znalezienia pracy po opuszczeniu zakładu.
- Nieletni zatrudniani byli z naruszeniem przepisów prawa pracy o zatrudnianiu młodocianych. Nieletnich, którzy ukończyli naukę, zatrudniano bez umów o pracę,

¹³¹ W myśl rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich obowiązek zapoznania wychowanka z przysługującymi mu w placówce prawami i obowiązkami spoczywa na dyrektorze i pracownikach pedagogicznych. Dz. U. 2001 Nr 124 poz. 1359

¹³² Tamże.

pozbawiając ich uprawnień wynikających ze stosunku pracy (sytuacja ta wystąpiła w 3 placówkach).

- W części placówek (3) nie respektowano prawa wychowanka do kontaktów z rodziną. Istotny wpływ na realizację tego prawa miały problemy związane z umieszczaniem nieletnich w zakładach oddalonych od stałego miejsca zamieszkania rodziny nieletniego. Problem ten był szczególnie odczuwany przez nieletnich przebywających w placówkach wyspecjalizowanych.
- W niektórych placówkach występowały przypadki nierealizowania prawa do opieki medycznej, szczególnie w zakresie leczenia specjalistycznego (2).
- Wychowankowie skarżyli się na kontrolowanie korespondencji z sądami, co stanowi naruszenie art. 66 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Skargi wychowanków dotyczyły również ujawniania przez pracowników treści prywatnej korespondencji nieletnich innym nieletnim (3).
- Ilość wychowanków przebywających w niektórych schroniskach i zakładach nieletnich przekraczała przyjęte normy¹³³, co powodowało pogorszenie sytuacji wychowawczej oraz warunków bytowych. W związku z brakiem miejsc w zakładach poprawczych występowały problemy w bezzwłocznym kierowaniu do nich nieletnich ze schronisk. Okres oczekiwania na skierowanie do zakładu często wynosi ponad 6 miesięcy.
- Występowały problemy w organizowaniu opieki następczej po opuszczeniu placówki przez nieletnich. Dotyczyły one w szczególności współpracy placówek z powiatowymi centrami pomocy rodzinie oraz realnych możliwości usamodzielniania nieletnich (mieszkanie, praca). Brak rozwiązania problemu prowadził do wydłużania pobytów nieletnich w zakładach poprawczych, ograniczając liczbę miejsc, i przyczyniał się do zmniejszenia liczby nieletnich umieszczanych poza zakładem i zwalnianych warunkowo.
- Stwierdzono nadużycia w karnym stosowaniu izby przejściowej¹³⁴.
- Występowały przypadki bicia oraz poniżania wychowanków przez pracowników (informacje uzyskane w rozmowach indywidualnych w 3 placówkach).
- W niektórych schroniskach i zakładach występowały sytuacje niereagowania pracowników na skargi nieletnich dotyczące nieprzestrzegania ich praw.

¹³³ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 czerwca 2001r. w sprawie utworzenia schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych oraz określenia ich rodzajów i limitów miejsc, określa dopuszczalne limity miejsc dla nieletnich w każdej placówce.

¹³⁴ Przepis zawarty w § 44 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, dopuszcza możliwość stosowania izolacji wychowanka w izbie przejściowej w „przypadkach utrzymania bezpieczeństwa i porządku w zakładzie” oraz „zapobiegania agresji lub dezorganizacji życia w zakładzie”.

Wychowankowie skarżyli się na brak możliwości dochodzenia swoich praw w sytuacjach ich naruszania.

- Nie podejmowano działań zmierzających do przeciwdziałania (ochrony) nieletnich przed przemocą.
- W dwóch placówkach łączących funkcje schroniska dla nieletnich i zakładu poprawczego nie podejmowano działań ograniczających kontakty wychowanków schroniska z wychowankami zakładu poprawczego (2).
- W schroniskach i zakładach nie realizowano prawa do codziennego pobytu nieletnich na świeżym powietrzu. W placówkach nie organizowano zajęć na świeżym powietrzu, wychowankowie nie wychodzili z budynków.
- W jednej z placówek nie reagowano na ewidentne przejawy „drugiego życia”.
- W zbyt małym stopniu wykorzystywano programy wychowawcze i terapeutyczne w pracy wychowawczej i resocjalizacyjnej. W dwóch placówkach nie realizowano żadnego programu z wychowankami.
- Dokumentacji dotyczącej decyzji i działań podejmowanych wobec wychowanków nie prowadzono w sposób zgodny z obowiązującymi w tym zakresie przepisami (dotyczyło to w szczególności dokumentowania pobytu wychowanków w izbach przejściowych i stosowania kar regulaminowych).
- Stwierdzono nieprawidłowości związane z dystrybucją i przechowywaniem leków psychotropowych (2).
- Szczególnie w przypadku placówek specjalistycznych odnotowano niedostateczną ilość kadry pedagogicznej o wysokich kwalifikacjach.

Przygotowany raport stanowił podstawę do wystąpienia Rzecznika do Ministra Sprawiedliwości¹³⁵.

7.3.1. Wystąpienia generalne

¹³⁵ 21 marca 2002 r. informacja Rzecznika na temat przestrzegania praw wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich została przekazana Ministrowi Sprawiedliwości. W załączonym wystąpieniu Rzecznik wnosił o podjęcie działań zmierzających do zapewnienia skutecznej ochrony praw wychowanków w placówkach podległych Ministrowi Sprawiedliwości, wprowadzenie rozwiązań służących lepszemu zabezpieczeniu praw oraz wyeliminowanie nieprawidłowości stwierdzonych w toku przeprowadzonych wizyt. Jednocześnie Rzecznik zwrócił się o informację, jakie działania zostały podjęte przez resort sprawiedliwości w zakresie zasygnalizowanych problemów, RPD/GR 30-4/02/DJ.

- Rzecznik zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości z **propozycją dokonania diagnozy zjawiska przemocy wśród dzieci i młodzieży oraz podjęcia działań ograniczających to zjawisko także przez organy wymiaru sprawiedliwości**¹³⁶. Działania te miałyby dotyczyć dostosowywania ustawodawstwa wewnętrznego do obowiązujących Polskę międzynarodowych uregulowań i standardów, jak i nadzoru Ministerstwa Sprawiedliwości nad praktycznym stosowaniem tych reguł przez organy wymiaru sprawiedliwości oraz stymulowania organów państwowych do możliwie najpełniejszego przestrzegania praw dzieci znajdujących się w ich gestii.

Rzecznik otrzymał odpowiedź z Ministerstwa Sprawiedliwości z zapewnieniem, że problematyka przemocy wobec dzieci, a przede wszystkim ta, której źródłem mogą być organy wymiaru sprawiedliwości, oraz przemocy, którą organy te mogą ograniczać – jest stałym przedmiotem troski i działań podejmowanych przez podległy mu resort. Jako przykłady podejmowanych działań Minister Sprawiedliwości wskazał:

- przepisy prawa rodzinnego stwarzające w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w wykonywaniu władzy rodzicielskiej, a w szczególności przybierające formę przemocy możliwość ingerowania wymiaru sprawiedliwości we władzę rodzicielską;
- działalność profilaktyczną kuratorów sądowych, podejmujących bezpośrednio w środowisku podopiecznych i współpracujących z organami samorządu terytorialnego, instytucjami i organizacjami pozarządowymi w tym zakresie;
- w zakresie spraw o charakterze karnym, ujednoczenie praktyki prokuratorskiej prowadzonej w toku postępowań przygotowawczych o takie przestępstwa, gdzie pokrzywdzonym jest dziecko¹³⁷.

Minister Sprawiedliwości zadeklarował czynny udział w pracach zmierzających do skoordynowania działań wszystkich instytucji państwowych i społecznych zajmujących się tym zagadnieniem.

¹³⁶ Pismo z dnia 9 lipca 2001 r.

¹³⁷ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 9 kwietnia 2001 r. w tym zakresie zostały przekazane do Prokuratur Apelacyjnych, Okręgowych i Rejonowych. Jednocześnie na wszystkich prokuratorów wykonujących nadzór służbowy i instancyjny nałożono obowiązek kontrolowania stosowania powyższych wytycznych.

8. Popularyzacja praw dziecka

Od momentu powołania Rzecznik prowadził szeroką popularyzację praw dziecka oraz akcję informacyjną na temat działalności i realizowanych celów instytucji. Działania te polegały na kolportażu materiałów własnych (informator, ulotki, inne publikacje), przekazie informacji za pośrednictwem mediów oraz organizowaniu spotkań i udziale w konferencjach krajowych i zagranicznych.

W Biurze Rzecznika zostały przygotowane materiały w formie ulotki (400 tys. egz.) oraz informatora (12 tys. egz.), które są rozsyłane do szkół i najważniejszych instytucji zajmujących się problematyką dziecka oraz do redakcji prasowych w Polsce. Zawierały one podstawowe informacje dotyczące działalności Rzecznika oraz szczegółowe wskazania co do sposobu kontaktowania się z nim. Informator Rzecznika Praw Dziecka obejmował ponadto charakterystykę pracy instytucji (omówienie kierowanych spraw i wystąpień generalnych) oraz zestawienie najważniejszych aktów prawnych dotyczących praw dziecka (Konwencja o Prawach Dziecka oraz Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka). Publikacja zawierała również propozycję rozwiązań systemowych przeciwdziałania przemocy wobec dzieci oraz program „Przekształcanie instytucjonalnych placówek opiekuńczo-wychowawczych w rodzinne formy opieki nad dzieckiem”. Ponadto w Biurze Rzecznika opracowano raport *Dziecko w zadaniach powiatu*¹³⁸, który został przesłany do komisji sejmowych, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, wojewodów, marszałków wojewódzkich oraz starostów powiatów.

Rzecznik posiada własną stronę internetową (www.brpd.gov.pl) informującą o bieżących działaniach oraz zawierającą podstawowe materiały dotyczące jego pracy.

Przez cały okres swojej działalności w roku 2001 Rzecznik utrzymywał kontakt z prasą, radiem i telewizją. Serwisy prasowe (PAP i KAI) otrzymywały z Biura Rzecznika bieżące informacje o działaniach Rzecznika. Zarówno Rzecznik, jak i pracownicy Biura wielokrotnie uczestniczyli w informacyjnych i tematycznych programach telewizyjnych¹³⁹ i radiowych¹⁴⁰.

¹³⁸ *Dziecko w zadaniach powiatu*, Warszawa 2001.

¹³⁹ „Monitor Wiadomości”, „Wiadomości”, „Telekurier”, „Ziarno”, „Babiniec” w TVP; „Fakty” TVN; „Wydarzenia” TV PULS; „Informacje” Polsat. 20 marca 2001 r. Rzecznik spotkał się z Prezesem TVP w celu

Na temat działalności Rzecznika ukazało się wiele wywiadów w prasie centralnej¹⁴¹, lokalnej i specjalistycznej¹⁴². Na łamach dziennika „Rzeczpospolita” w dziale „Prawo na co dzień” pojawiały się sukcesywnie informacje dotyczące wystąpień o charakterze generalnym do urzędów centralnych oraz raz w miesiącu publikowany był felieton autorstwa Rzecznika podejmujący aktualną problematykę¹⁴³. Rzecznik oraz pracownicy Biura Rzecznika Praw Dziecka udzielali wywiadów oraz dawali aktualne komentarze w prasie, radiu i telewizji (zarówno ogólnopolskiej, jak i lokalnej), a także w pismach specjalistycznych.

W Biurze Rzecznika wielokrotnie organizowano konferencje prasowe. Między innymi w dniu 31 maja 2001 r. z okazji otwarcia Biura Rzecznika Praw Dziecka w spotkaniu uczestniczyło 22 przedstawiciele prasy, radia i telewizji. W listopadzie 2001 r. zorganizowano „śniadanie prasowe” poświęcone przedstawieniu najważniejszych dokonań Rzecznika. 15 października 2001 r. w Brukseli odbyła się konferencja prasowa zorganizowana przez Misję Polską przy Unii Europejskiej poświęcona działalności polskiego Rzecznika Praw Dziecka, gdzie w czasie spotkania z dziennikarzami zaprezentowano prawne umocowanie instytucji (na tle innych krajów europejskich), sposób funkcjonowania Biura Rzecznika oraz najważniejsze osiągnięcia w jego dotychczasowej działalności.

Rzecznik spotykał się z Prezesem Zarządu Telewizji Polskiej, Prezesem Zarządu Polskiego Radia oraz dyrektorem programowym TVN omawiając kwestie ochrony praw dziecka oraz ich upowszechniania.

Rzecznik lub jego przedstawiciele brali czynny udział we wszystkich znaczących krajowych i międzynarodowych konferencjach dotyczących problematyki praw dziecka¹⁴⁴.

nawiązania współpracy w zakresie form udziału w programach telewizyjnych oraz informowania o pracy urzędu oraz upowszechnianiu problematyki praw dziecka..

¹⁴⁰ Między innymi w Programie I PR: „Sygnały Dnia”, „Studio Dokumentu”, podejmując rozmowy na żywo ze słuchaczami. Przeprowadzał wielokrotnie rozmowy „na żywo” ze słuchaczami między innymi w Programach II i III PR, „Radiu dla Ciebie”, „Radiu Plus”.

¹⁴¹ Między innymi w „Rzeczpospolitej”, „Życiu”, „Nowym Państwie”, „Wspólnocie” i inn.

¹⁴² „Wychowawca”, „Przyjaciel Dziecka”, „Remedium”, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawczych”, „Niebieska Linia”.

¹⁴³ *Wrażliwe i nieobojętne?* 30.07.01; *Przy łóżku chorego potomka*, 03.09.01; *Dobre wzorce*, 08.10.01; *Bezpieczne miejsce*, 12.11.01; *Wybrali właśnie mnie*, 17.12.01.

¹⁴⁴ Patrz zestawienia statystyczne.

Rzecznik podjął również działania mające na celu ułatwienie kontaktu dziecka z Biurem Rzecznika. W sprawie tej wystąpił do Dyrektora Generalnego Poczty Polskiej, zwracając się z prośbą o decyzję umożliwiającą zwolnienie z opłat pocztowych korespondencji przesyłanej przez dzieci do Biura Rzecznika. Inicjatywa nie została uwzględniona.

W czerwcu 2001 r. Rzecznik złożył akces i został przyjęty do międzynarodowej organizacji zrzeszającej niezależne państwowe instytucje działające na rzecz praw dzieci w Europie - ENOC (The European Network of Ombudsmen for Children).

W ramach ENOC podejmowane są wspólne działania na rzecz promocji praw dziecka, czemu służyć ma między innymi troska, z jaką organizacja ta zabiega o powstanie w każdym europejskim kraju niezależnej państwowej instytucji Rzecznika wraz z przysługującymi mu kompetencjami ustawowymi.

Członkostwo w ENOC otwarte jest dla urzędów funkcjonujących w krajach członkowskich Rady Europy, które posiadają niezależne urzędy Rzecznika ustanowione na mocy ustawy lub w których funkcjonuje niezależna instytucja praw człowieka uwzględniająca specyficzną orientację na prawa dziecka.

Rzecznik uczestniczył w pracach ENOC nad opracowaniem standardów funkcjonowania niezależnych instytucji ochrony praw dziecka. ENOC powierzył polskiemu Rzecznikowi organizację I Konferencji Rzeczników Praw Dziecka z Europy Środkowej i Wschodniej.

II. Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka

1. **Powszechny system przeciwdziałania przemocy.** Przemoc wobec dzieci jest problemem społecznym wymagającym rozwiązań systemowych z zapewnieniem powszechnego dostępu dla każdego poszukującego pomocy jak i interweniującego. System wymaga oparcia o struktury samorządowe powiatu - powiatowe centra pomocy rodzinie (na szczeblu gminy rozwiązanie zbyt kosztowne, brak specjalistów, na poziomie wojewódzkim zbyt daleko od problemów). System przeciwdziałania przemocy powinien spowodować odejście od dominacji form represyjnych i penalizacyjnych na rzecz form pomocy opartych o oddziaływania mediacyjne i terapeutyczne, socjalne i inne. Wymaga to zintegrowanych działań wszystkich służb publicznych i niepublicznych zajmujących się problemem. Po szerokich konsultacjach Rzecznik złożył wniosek do Prezydenta RP o podjęcie inicjatywy ustawodawczej zmierzającej do stworzenia rozwiązania systemowego przeciwdziałania przemocy opartego o struktury samorządowe powiatu.
2. **Równość szans edukacyjnych.** Degradacja społeczna i ekonomiczna niektórych środowisk jest główną barierą edukacyjną. Ubóstwo i bezrobocie wielu rodzin ogranicza szanse edukacyjne młodzieży. Dotyczy to przede wszystkim środowisk wiejskich na terenach postpegeerowskich oraz regionów dotkniętych strukturalnym bezrobociem. Zabezpieczenie interesów dziecka, w tym realizacja jego praw do rozwoju i równych szans edukacyjnych wymaga nowych rozwiązań systemowych dostosowanych do gwarancji konstytucyjnych i zapisów ustawowych. Rozwiązania te powinny uwzględnić, że ubóstwo dotyczące dzieci w środowisku rodzinnym nie może być barierą edukacyjną, system pomocy powinien być powszechny – każde dziecko, które tego wymaga powinno otrzymać pomoc gwarantującą mu rozwój i edukację na miarę jego możliwości. W myśl zasad pomocniczości i subsydiarności system pomocy gwarantowany przez państwo powinien wspierać działania samorządów i być otwarty na inicjatywy organizacji pozarządowych.

Jednym z podstawowych działań na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży może być **obniżenie wieku obowiązku** szkolnego do rocznika

sześcioletków i objęcie obowiązkowym wychowaniem przedszkolnym pięcioletków. Z uwagi na duże dysproporcje społeczne i ekonomiczne rzutujące na możliwości edukacyjne dzieci z wielu środowisk, działania te należy uznać za priorytet w polityce edukacyjnej państwa.

3. **Pomoc materialna.** Stan prawny i organizacyjny wskazuje na brak spójnego, skoordynowanego systemu pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży szkolnej. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 4 sierpnia 1993 r. w *sprawie warunków, form i trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów*, będące aktem wykonawczym do art. 91 ustawy o systemie oświaty (prawo ucznia do pomocy materialnej), określając formy pomocy, do których uczeń ma prawo, nie określa i nie gwarantuje środków budżetowych na jego realizację. Braku rozwiązań systemowych w zakresie pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży nie zastąpiły programy celowe uruchamiane przez MEN i inne instytucje publiczne.
4. **Wspieranie rozwoju dziecka.** Reforma edukacji wymaga wprowadzenia nowych rozwiązań prawnych dotyczących wczesnego wspierania rozwoju dziecka. Związane jest to ze zintegrowanym systemem pomocy i współdziałania resortów edukacji, służby zdrowia i pomocy społecznej. Również w interesie władz lokalnych jest wspomaganie rozwoju małych dzieci, które potrzebują wsparcia, żeby się rozwijać, uczyć i żyć. Podjęte wcześniej działania mogą wiele zmienić w ich rozwoju - często mogą umożliwić rozpoczęcie nauki w szkole masowej i dużo lepsze funkcjonowanie w społeczeństwie.
5. **Przeciwdziałanie przemocy w szkole.** Wobec nasilającego się zjawiska przemocy, w tym przemocy rówieśniczej, należy stwierdzić brak przygotowania i umiejętności udzielenia pomocy ofiarom przemocy w przypadku osób odpowiedzialnych za opiekę i bezpieczeństwo dzieci, np. nauczycieli, pedagogów, dyrektorów szkół, wizytatorów kuratoriów oświaty, pracowników pomocy społecznej i innych.
6. **Przemoc w mediach.** Brak jest skutecznego systemu ochrony dziecka przed audycjami dla niego niewłaściwymi lub szkodliwymi. Dotychczasowe rozwiązania nie pomagają ustrzec najmłodszych widzów przed przekazami pełnymi agresji i przemocy. Przekaz medialny coraz częściej charakteryzuje się wzrostem przemocy

i agresji ukazywanej jako sposób rozwiązywania problemów. Treści takie pojawiają się w programach adresowanych do dzieci i młodzieży.

7. **Pomoc niepełnosprawnym.** Szczególnej pomocy ze strony właściwych władz publicznych wymagają dzieci niepełnosprawne. Niepokoi duża liczba dzieci niepełnosprawnych nierealizujących obowiązku szkolnego. Konieczne jest podjęcie działań z zakresu wczesnej rewalidacji oraz pomoc dla całego środowiska rodzinnego dziecka. Wymaga to opracowania programu wsparcia rodziny oraz programów wspomagających rozwój dziecka niepełnosprawnego.
8. **Przewlekłość postępowania sądowego.** Związane z tym są negatywne skutki dla dziecka, zwłaszcza w sprawach dotyczących sytuacji dziecka uprowadzonego za granicę; przewlekłość postępowania była często spowodowana licznymi składanymi przez zainteresowanych wnioskami dowodowymi i środkami zaskarżenia. Sprawy wydłużały wnioski o wyłączenie sędziego oraz o zmianę zarządzeń tymczasowych.
9. **Wysłuchiwanie dziecka w postępowaniu sądowym.** Praktyka wskazuje na zbyt częste niewysłuchiwanie przez sądy zdania dziecka w sytuacjach, gdy osiągnęło wiek i stopień dojrzałości uzasadniający uwzględnienie jego opinii (np. w sprawach o uprowadzenie za granicę, sprawach rozwodowych, określania kontaktu z dzieckiem).
10. **Prawo do informacji.** Nierespektowanie prawa do informacji przez przedstawicieli urzędów i instytucji publicznych w sprawach dotyczących udzielania pomocy dziecku i rodzinie. Dotyczy to braku wyczerpujących informacji o przysługujących dziecku i rodzinie formach pomocy, świadczeniach, sposobach rozpatrywania wniosków, obowiązujących procedurach i drukach potrzebnych do załatwiania spraw, kryteriach ubiegania się o świadczenia, sprzęt rehabilitacyjny itp. Częstym przypadkiem było nieinformowanie zainteresowanych o możliwościach odwołania się od decyzji, brak wskazania instytucji odwoławczej i trybu postępowania. Obwieszczenia i informacje umieszczane w urzędach, informatory i ulotki o charakterze ogólnym nie pomagały w indywidualnych sprawach, szczególnie gdy dotyczyło to osób niezaradnych, znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych.

11. **Prawo do kontaktów z dzieckiem** (prawo dziecka do kontaktu z obojgiem rodziców) naruszane było najczęściej przez jednego z rodziców, który nie przestrzegał postanowień sądu, uniemożliwiając kontakty drugiego rodzica z dzieckiem. W sprawy te strony angażowały emocjonalnie dzieci, wywierając na nie presję psychiczną i ukierunkowując wychowanie w duchu wyparcia się drugiego rodzica, a niekiedy nienawiści do niego. W sprawach tych prawo i jego egzekucja są zbyt często nieskuteczne, długotrwałość i przewlekłość postępowań naraża dzieci na urazy emocjonalne.

12. **Status dzieci cudzoziemskich.** W sytuacji porzuconych dzieci cudzoziemskich przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, przy braku reakcji ze strony władz krajów pochodzenia (gdy podpisana jest dwustronna umowa o fakultatywnej jurysdykcji sądów miejsca zamieszkania i pobytu dziecka) istnieje możliwość regulacji statusu dziecka na terenie Polski, stosując prawo danego kraju (np. dotyczy to dzieci ukraińskich i rumuńskich). Sądy polskie w zasadzie nie korzystają z tej możliwości. Dzieci te narażone są na wieloletni pobyt w placówkach opiekuńczych bez szansy na adopcję lub powrót do rodziców.

13. **Badania profilaktyczne.** Zasadne jest wydzielenie w ramach działu ochrona zdrowia odpowiednich środków finansowych przeznaczonych na utworzenie i bieżące finansowanie powszechnie obowiązującego Narodowego Programu Badań Profilaktycznych Dzieci do lat 18.

14. **Medycyna szkolna.** W ramach zmian dokonywanych w służbie zdrowia powinien nastąpić powrót do medycyny szkolnej i reaktywowanie bezpośrednich kontaktów lekarzy szkolnych, lekarzy-stomatologów i higienistek (pielęgniarek szkolnych) z dziećmi w placówkach. Aby przywrócić medycynie szkolnej należną rangę stworzyć należy odpowiednie podstawy organizacyjno-prawne ogólnopolskiego systemu opieki zdrowotnej nad uczniami.

15. **Brak przepisów wykonawczych.** Brak aktów wykonawczych do art. 31b. ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym. Wydane zatem winno być rozporządzenie, które uregulowałoby wynikające z art. 31b ust. 1 powołanej ustawy uprawnienia dzieci do świadczeń na rzecz zachowania zdrowia, zapobiegania

chorobom i wczesnego wykrywania chorób. Rozporządzenie to, zgodnie z ustawową delegacją, unormować winno kwestie dotyczące:

- propagowania zachowań prozdrowotnych, zachęcanie do indywidualnej odpowiedzialności za własne zdrowie;
- zapewnienia ubezpieczonym profilaktycznych badań lekarskich w celu wczesnego rozpoznania chorób układu krążenia, chorób nowotworowych oraz innych chorób;
- prowadzenia badań profilaktycznych, w tym promocji zdrowia oraz profilaktyki stomatologicznej dzieci i młodzieży do ukończenia 18 roku życia,
- wykonywania szczepień ochronnych;
- wykonywania badań z zakresu medycyny sportowej u dzieci i młodzieży do ukończenia 21 roku życia, uprawiających sport amatorski.

16. Nadzór nad placówkami i rodzinnymi formami opieki. W sytuacji przekształceń w systemie opieki nad dzieckiem (likwidacja placówek, tworzenie rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka) ważne jest nadzorowanie przez służby wojewodów procesu przekształceń placówek oraz działania na rzecz przygotowania dzieci do zmian w ramach sprawowania nadzoru pedagogicznego oraz odpowiedzialności za przestrzeganie praw dziecka – likwidacja placówki powinna być poprzedzona działaniami kadry na rzecz przygotowania wychowanków do zmian. Dotychczasowe działania nadzoru pedagogicznego należy uznać za niewystarczające.

17. Brak procedur przekształcania i likwidacji placówek opiekuńczo-wychowawczych. W obowiązujących przepisach dotyczących przekształcania i likwidacji placówek opiekuńczo-wychowawczych nie zostały określone procedury zabezpieczające dobro dzieci - placówka opiekuńcza likwidowana jest tak, jak każda samorządowa jednostka budżetowa.

18. Niestabilność przepisów prawa. Zbyt częste zmiany przepisów prawa dotyczących opieki nad dzieckiem, czego przykładem jest kilkakrotnie zmieniana ustawa o pomocy społecznej w części dotyczącej rodzin zastępczych oraz rozporządzenia wykonawcze Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie rodzin zastępczych. Zmiany dotyczyły podstawowych zasad określania wysokości świadczeń pomocy pieniężnej na dziecko umieszczane w rodzinie zastępczej spokrewnionej i

niespokrewnionej oraz wysokości pomocy pieniężnej na dzieci niepełnosprawne. W sytuacji częstej zmiany przepisów ważna jest rola nadzoru, jednoznaczne interpretacje i komentarze do kwestii spornych.

19. **Przestrzeganie praw dziecka w placówkach.** Wizytacja dokonana w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych wskazała na częste stosowanie jako kary umieszczania wychowanków w izbie przejściowej. Nadużywanie tego „środka wychowawczego” wynika często z niechęci kadry do stosowania procedur i środków przymusu bezpośredniego (izba izolacyjna). Sytuację tę umożliwia przepis zawarty w § 44 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, zezwalający na stosowanie izby przejściowej w przypadkach konieczności „utrzymania bezpieczeństwa i porządku w zakładzie” oraz „zapobiegania agresji lub dezorganizacji życia w zakładzie”. Zdaniem Rzecznika umieszczanie wychowanków w izbie przejściowej zamiennie ze stosowaniem środków przymusu bezpośredniego sprzyja nadużywaniu tej możliwości i wymaga zmian ww. rozporządzenia w celu jednoznacznego oddzielenia środków wychowawczych od izolacyjnych.

20. **Brak przepisów wykonawczych dotyczących organizowania i działania domów matki i dziecka na terenie zakładów karnych oraz określenia trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do tych domów.** Mimo delegacji zawartej w art. 87 § 5 kodeksu karnego wykonawczego do wydania przez Ministra Sprawiedliwości rozporządzenia regulującego powyżej wymienione zagadnienie – nie zostało ono do tej pory wydane.

21. **Sprawozdawczość i statystyka.** Statystyki sprawozdawcze poszczególnych resortów stosują różne cezurę wieku dotyczące dzieci oraz zakresu udzielanej im pomocy. Koniecznym jest ujednoczenie sprawozdawczości GUS oraz poszczególnych resortów dotyczących dzieci i młodzieży.

22. **Zadania powiatów.** Powiaty zbyt wolno budują programy i struktury pomocy dziecku i rodzinie, do których zostały ustawowo zobowiązane: ośrodki interwencji kryzysowej, poradnie rodzinne, mieszkania chronione, kwalifikowane rodziny zastępcze i inne. Mając szereg problemów natury organizacyjnej, finansowej, borykając się z brakiem wykwalifikowanej kadry, powiaty nie stworzyły pełnych struktur powiatowych centrów pomocy rodzinie.

Zadania powiatów dotyczące pomocy dziecku i rodzinie wymagają wsparcia i pomocy merytorycznej wojewódzkiej administracji rządowej i samorządowej. Zbyt często rola służb wojewodów i marszałków wojewódzkich ogranicza się do dystrybucji środków finansowych, kontroli ich wydatkowania oraz przestrzegania przepisów prawa. Blisko trzyletni okres wprowadzania zmian, kształtowania relacji pomiędzy administracją rządową a jednostkami samorządu terytorialnego pozwala na uogólniony wniosek, że zmiany te przebiegają w zbyt wolnym tempie, brak jest we wzajemnych relacjach stałych zasad i procedur współpracy, brak jest stałych zasad finansowania zadań na szczeblu powiatu.

23. Współpraca z organizacjami pozarządowymi. Praktyka wielu samorządów – ograniczanie się do zlecania odpłatnej realizacji zadań w formie przetargów na usługi – świadczy o niedocenianiu organizacji pozarządowych jako partnerów w zakresie pomocy dziecku i rodzinie. Skrajną postawą w tym zakresie jest: powoływanie instytucji samorządowych obok dobrze działających placówek niepublicznych. Zasada pomocniczości, która jest jedną z podstaw reformy ustrojowej państwa, wskazuje na potrzebę włączenia tych organizacji w realizację działań publicznych w dziedzinie polityki społecznej. Bardzo często walorem organizacji pozarządowych są: wolontariat, doświadczenie, wykwalifikowana kadra, możliwość aktywizacji społeczności lokalnych. Z najważniejszych form pomocy dziecku i rodzinie, które mogą z powodzeniem realizować na rzecz powiatu organizacje niepubliczne, wymienić należy: rozwój rodzinnych form opieki nad dzieckiem: rodziny zastępcze, pogotowia rodzinne, rodzinne domy dziecka, ośrodki interwencji kryzysowej, hostele dla ofiar przemocy, programy reintegracji rodziny, mieszkania chronione, programy przeciwdziałania marginalizacji społecznej, działalność placówek środowiskowych: świetlic i ognisk wychowawczych. Wszystkie te zadania powinny znaleźć miejsce w zintegrowanym programie pomocy dziecku i rodzinie uwzględniającym potencjał wszystkich uczestników życia publicznego na danym terenie.

Aneks

Organizacja Biura Rzecznika Praw Dziecka

Sejm RP na podstawie art. 4 ust. 1 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka powołał uchwałą z dnia 8 czerwca 2000 r. Marka Piechowiaka na stanowisko Rzecznika Praw Dziecka, który objął urząd 30 czerwca. We wrześniu 2000 r. złożył dymisję z pełnionego urzędu, przyjętą przez Sejm i Senat 26 października 2000 r.

Z chwilą objęcia urzędu w 2000 r. Rzecznik nie dysponował siedzibą ani środkami finansowymi na rozpoczęcie działalności. W budżecie państwa na rok 2000 nie zostały przewidziane środki finansowe na organizację i funkcjonowanie Biura Rzecznika Praw Dziecka. Decyzją Prezesa Rady Ministrów przyznano środki finansowe z ogólnej rezerwy budżetowej w wysokości 500 tys. zł na prace Biura w podstawowym wymiarze w roku 2000. Środki te zostały uruchomione we wrześniu 2000 r.

14 lutego 2001 roku Sejm powołał Pawła Jarosa na stanowisko Rzecznika Praw Dziecka. Nowo powołany Rzecznik rozpoczął swoją działalność od 16 lutego 2001r., sukcesywnie dokonując rozwoju organizacyjnego. Jednocześnie podejmował wykonywanie nałożonych ustawą zadań.

Strukturę organizacyjną Biura Rzecznika Praw Dziecka wprowadzono zgodnie ze Statutem nadanym przez Marszałka Sejmu Zarządzeniem Nr 2 Marszałka Sejmu z dnia 25 lipca 2000 r. w sprawie nadania statutu dla Biura Rzecznika Praw Dziecka.

W Biurze utworzono 3 jednostki organizacyjne:

- Zespół Informacyjno-Interwencyjny – rozpatrujący skargi nadsyłane od osób indywidualnych bądź instytucji; prowadzi telefon informacyjno-interwencyjny, przyjmuje interesantów osobiście, wyjeżdża na interwencje, przeprowadza wizytacje w placówkach zajmujących się dziećmi;
- Zespół Badań i Analiz – przygotowuje wystąpienia generalne Rzecznika, prowadzi analizy prawne, prowadzi współpracę międzynarodową i współpracę z organizacjami pozarządowymi, przygotowuje publikacje, w tym informacje o działalności RPD, uczestniczy również w wizytacjach i wyjazdach interwencyjnych;

- oraz Gabinet Rzecznika, który pełni rolę merytoryczno-administracyjną (w tym obsługa prawna i medialna Rzecznika).

- **Budżet**

Budżet Rzecznika Praw Dziecka na rok 2001 wynosił ogółem 3.423,5 tys. zł.

Wydatki Biura w 2001 r. dzieliły się ogólnie na 2 grupy:

- wydatki majątkowe – 500 tys. zł.
- bieżące funkcjonowanie Biura – 2.923,5 tys. zł.

W 2001 roku praktycznie wykonano wszystkie niezbędne prace związane z organizacją Biura Rzecznika Praw Dziecka. Biuro zostało wyposażone w konieczne meble biurowe, sprzęt komputerowy z oprogramowaniem, centralę i aparaty telefoniczne, samochody służbowe oraz inne niezbędne artykuły biurowe.

- **Siedziba**

Rzecznik rozpoczął wykonywanie swoich zadań w 2000 r., nie mając zapewnionej żadnej siedziby na funkcjonowanie Biura. Podjęto szereg działań mających na celu uzyskanie stałej siedziby dla Biura. Wystosowano pisma do odpowiednich urzędów administracji publicznej, w tym: Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Starostwa Powiatu Warszawskiego, Ministerstwa Skarbu, Ministerstwa Obrony Narodowej, Gminy Warszawa-Centrum, Zarządu Miasta Stołecznego Warszawy.

Uzyskane odpowiedzi od instytucji centralnych i samorządowych były odmowne - adresaci nie dysponowali wolną powierzchnią biurową. W tej sytuacji wynajęto budynek dla Biura Rzecznika Praw Dziecka przy ul. Śniadeckich 10.

- **Pracownicy Biura Rzecznika Praw Dziecka**

W 2001 roku Rzecznik sukcesywnie zatrudniał pracowników Biura, głównie specjalistów w zakresie prawa, a także psychologii, edukacji, pedagogiki, resocjalizacji, spraw społecznych. Zatrudnienie w Biurze w grudniu 2001 roku osiągnęło 30 etatów. Ze względu na stopniowy charakter doboru kadry (zaczynając od 5 etatów w lutym 2001) zatrudnienie średnio rocznie wynosiło 20 etatów.

- **Zasady funkcjonowania Biura**

Biuro Rzecznika działa na podstawie Statutu nadanego Zarządzeniem Nr 2 Marszałka Sejmu z dnia 25 lipca 2000 r. w sprawie nadania statutu Biura Rzecznika Praw Dziecka. W 2001 roku opracowano wszystkie podstawowe dokumenty niezbędne do prawidłowego funkcjonowania Biura Rzecznika Praw Dziecka, w tym zarządzenia Rzecznika Praw Dziecka w sprawie regulaminu organizacyjnego Biura Rzecznika Praw Dziecka, regulaminu wynagradzania, regulaminu pracy, zasad obiegu dowodów finansowo-księgowych, instrukcji kancelaryjnej i regulaminu zamówień publicznych.

Zestawienia statystyczne.

1. Wystąpienia o charakterze generalnym

Lp.	Nr sprawy	Data	Adresat	Przedmiot wystąpienia
1	RPD/170/01	20.02.01	Minister Pracy i Polityki Społecznej, Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych	Wystąpienie w sprawie rodzin zastępczych
2	RPD/ZBiA/173/PK(1)	20.02.01	Minister Pracy i Polityki Społecznej, Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych	Wystąpienie w sprawie pouczenia dotyczącego możliwości odwołania się od orzeczenia ośrodka ds. orzekania o niepełnosprawności
3	RPD/243/2001	01.03.01	Prezes Głównego Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast	Wystąpienie w sprawie eksmisji
4	BRPD-498/2001.	18.04.01	Minister Edukacji Narodowej	Wystąpienie w sprawie rozszerzenia uprawnień do wydawania opinii o uczniach ze specyficznymi trudnościami w nauce na niepubliczne poradnie psychologiczne
5	BRPD-561/2001/MD	30.04.01	Minister Finansów	Wystąpienie w sprawie zmiany aktualnie niekorzystnych dla dzieci zapisów ustawy o podatku dochodowym dla osób fizycznych
6	b.nr.	18.05.01	Prezes Rady Ministrów	Wystąpienie w sprawie realizacji postanowień deklaracji końcowej światowego kongresu „Dzieci w prostytucji i pornografii” Sztokholm 1996
7	b.nr.	24.05.01	Przewodniczący Sejmowej Nadzwyczajnej Komisji ds. Zmian Kodyfikacyjnych	Wystąpienie w sprawie wyodrębnienia nowego typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się nad osobą małoletnią oraz nieporadną i podwyższenia progów odpowiedzialności karnej
8	BRPD-663/01/MD	30.05.01	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie dostępu dzieci do badań profilaktycznych

9	BRPD-728/01/MD	06.06.01 .	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie nieuwzględnienia przez Sekcję Medyczną Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego przedmiotu chirurgii dziecięcej w propozycji minimum programowego nauczania przedmiotów klinicznych
10	BRPD/752/01/PK	12.06.01.	Prezes Telewizji Polskiej S.A.	Wystąpienie w sprawie emisji filmu "Jestem zły"
11	RPD/Sek/850/01	02.07.01	Przewodniczący Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji	Wystąpienie o podjęcie działań eliminujących niebezpieczne dla dziecka programy oraz o zmianę aktualnych zapisów ustawy o radiofonii i telewizji
12	RPD/Sek/850/01		Przewodniczący Sejmowej Komisji Kultury oraz Środków Przekazu	
13	RPD/sek-853/01/DJ	09.07.01 .	Minister Sprawiedliwości	Wystąpienie o dokonanie diagnozy zjawiska przemocy wśród dzieci i młodzieży oraz podjęcia działań ograniczających to zjawisko także przez organy wymiaru sprawiedliwości
14	BRPD/SEK/890/01	11.07.01 .	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie pobierania opłat za świadczenia dodatkowej opieki pielęgnacyjnej wykonywanej przez rodzica lub opiekuna dziecka umieszczonego w szpitalu
15	RPD/ZI-441(2)01/AJ/894	16.07.01 .	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie rozszerzenia katalogu osób, którym przysługuje dofinansowanie na dzieci chore na rdzeniowy zanik mięśni
16	RPD/ZbiA/957/01/MK	26.07.01 .	Minister Edukacji Narodowej	Wystąpienie w sprawie objęcia szczególną troską i nadzorem realizacji zadań edukacyjnych na rzecz dzieci z zaburzeniami rozwojowymi wymagającymi specjalistycznych form pomocy i metod pracy
17	RPD/ZBiA/956/01/MK .	26.07.01	Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych	Wystąpienie o wprowadzenie typu domu pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej ruchowo
18	BPD/ZBiA-953/01/MK.	01.08.01.	Przewodniczący Podkomisji Nadzwyczajnej Komisji Rodziny Sejmu RP	Wystąpienie opiniujące projekt ustawy o pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży

19	RPD/ZBiA/10 34/01/MK	16.08.01 .	Prezes Urzędu Kultury Fizycznej i Sportu	Wystąpienie z prośbą o wsparcie działań samorządów na rzecz aktywizacji dzieci i młodzieży ze środowisk dotkniętych strukturalnym bezrobociem, z terenów post pegeerowskich, środowisk patologicznych o niskich aspiracjach edukacyjnych
20	RPD/sek/2389 /01/DJ	22.08.01 .	Prezydent RP	Wystąpienie w sprawie podpisania Ustawy o jednorazowym dodatku rodzinnym dla rodzin wielodzietnych
21	RPD/ZBiA/10 -75/01/MK	27.08.01 .	Minister Edukacji Narodowe	Wystąpienie o zbadanie zjawiska niewłaściwego doboru podręczników do szkolnych zestawów programów nauczania
22	b.nr.	05.09.01 .	Prezydent RP	Opinia dotycząca wnioskowanego przez Rzecznika Praw Obywatelskich uzupełnienia treści art. 95 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego podkreślająca, że: godność jest własnością przyrodzoną każdemu człowiekowi, a dziecko jako słabsze winno mieć zapewnione szczególne warunki rozwoju
23	RPD/GR- 1172/01/AJ	14.09.01 .	Prezes Rady Ministrów	Wystąpienie w sprawie uregulowania sytuacji prawnej małoletnich cudzoziemców przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych
24	RPD/Sek- 20/09/01/MK/ 1189	19.09.01 .	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie wniosku o wydzielenie odpowiednich środków finansowych przeznaczonych na utworzenie i bieżące finansowanie powszechnie obowiązującego Narodowego Programu Badań Profilaktycznych Dzieci do lat 18
25	RPD/1294/01/ PK	04.10.01 .	Minister Edukacji Narodowej	Wystąpienie o podjęcie działań na rzecz należytego uwzględnienia w pracy szkół problematyki przygotowania dzieci i młodzieży do samodzielnego przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożeń oraz o wyrażenie opinii na temat poziomu bezpieczeństwa budynków oświatowych
26	RPD/1294/01	04.10.01	Minister Spraw Wewnętrznych i Administracyjnym	Wystąpienie o podjęcie działań na rzecz należytego uwzględnienia w pracy szkół problematyki przygotowania dzieci i młodzieży do samodzielnego przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożeń oraz o wyrażenie opinii na temat poziomu bezpieczeństwa budynków oświatowych
27	RPD/Sek- 1320/01/AW	08.10.01	Minister Edukacji Narodowej	Wystąpienie o podjęcie działań zmierzających do oceny skali problemu tworzenia tzw. "klas elitarnych" i podjęcie kroków przeciwdziałającym praktykom mogącym naruszać interesy uczniów, ich

				poczucie równości szans i wartości
28	RPD/Sek-1742/01/MK	07.11.01 .	Prezes Najwyższej Izby Kontroli	Wystąpienie o podjęcie kontroli bezpieczeństwa przeciwpożarowego i budowlanego obiektów oświatowych
29	BRPD/ZBiA/1473/01/MK	08.11.01 .	Prezydent RP	Wystąpienie o podjęcie inicjatywy legislacyjnej na rzecz systemowego rozwiązywania problematyki ochrony dziecka przed przemocą
30	RPD/ZI-1535/01/AW	22.11.01 .	Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji	Wystąpienie o podjęcie działań zmierzających do wydania aktu prawnego, określającego zasady pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka
31	BRPD/ZBiA/1575/01/MK.	22.11.01 .	Prezes Najwyższej Izby Kontroli	Wystąpienie w sprawie dokonania kompleksowej oceny stanu realizacji zadań samorządu powiatowego dotyczących pomocy dzieciom i młodzieży
32	RPD/ZBiA/1601/01/MK	27.11.01 .	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie wprowadzenia możliwości zdawania pisemnego egzaminu dojrzałości z przedmiotu geografia
33	BRPD/ZBiA/1683/01/MK	13.12.01 .	Marszałek Sejmu RP	Wystąpienie w sprawie skrócenia okresu trwania urlopu macierzyńskiego
34	RPD/GR-1735/01/MD	27.12.01 .	Prezydent RP	Wystąpienie w sprawie zmian w ustawach regulujących procesowe i materialne prawo karne

2. Sprawy skierowane do Rzecznika Praw Dziecka

Rzecznika otrzymał w 2001 roku 1002 pisma. Ich struktura w podziale na tematykę dotyczącą poszczególnych kategorii praw przedstawia się następująco:

Lp.	Rodzaj sprawy	Ilość pism
1	Prawo do życia i ochrony zdrowia	62
2	Prawo do życia w rodzinie <ul style="list-style-type: none">• władza rodzicielska• świadczenia• kontakty z dzieckiem• uprowadzenie	356
3.	Prawo do godziwych warunków socjalnych	259
4.	Prawo do nauki	135
5.	Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem,	64
6.	Prawa dzieci niepełnosprawnych	49
7.	Prawa dziecka przed wymiarem sprawiedliwości	51
8.	Inne	26

Struktura pism w zależności od pomiotów je wnoszących

Lp.	Podmiot	Ilość pism
1	Rodzice	752
2	Dzieci	44
3	Instytucje, stowarzyszenia	80
4	Krewni	71
5	Inni obywatele	36
6	Z własnej inicjatywy	19

3. Telefon informacyjno-interwencyjny w Biurze Rzecznika Praw Dziecka w 2001 r.

W 2001 r. zarejestrowano 806 rozmów telefonicznych w indywidualnych sprawach obywateli. Sprawy dotyczyły problemów, które ujęto w klasyfikacji wewnętrznej Biura (por. tabela). Zarejestrowano 1061 szczegółowych problemów w następujących kategoriach:

Lp.	Kategoria	Klasyfikacja problemów	Liczba problemów N=1061	%
1	Pomoc Społeczna	a. sprawy dotyczące pomocy w uzyskaniu świadczeń z pomocy społecznej	69	6,5
2	Sprawy mieszkaniowe	a. eksmisja	9	0,9
		b. mieszkania zastępcze i lokale socjalne	35	3,2
3	Stosunki między rodzicami a dziećmi	a. władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem	249	23,5
		b. przysposobienie	74	7
		c. alimenty	30	2,9
4	Opieka zdrowotna	a. prawo do ubezpieczenia i opieki zdrowotnej	13	1,2
		b. koszty leczenia	12	1,1
		c. błędy lekarskie i uzyskiwanie odszkodowań	2	0,2
		d. placówki służby zdrowia (organizacja, likwidacja, warunki socjalno-bytowe)	3	0,3
5.	Zastępcze formy opieki nad dzieckiem	a. rodziny zastępcze	9	0,8
		b. placówki opiekuńczo wychowawcze	36	3,4
6	Nieletni	a. postępowanie w sprawach nieletnich, przesłuchania, zatrzymanie nieletniego	14	1,3
7	Oświata	a. organizacja, tworzenie i likwidacja placówek oświatowych (np. dowóz dzieci do szkoły, realizacja obowiązku szkolnego, różne formy nauczania, skreślenie i przenoszenie uczniów)	45	4,2
		b. problemy wychowawcze w placówkach oświatowych (przemoc rówieśnicza, problemy w kontaktach uczeń-nauczyciel, nauczyciel-uczeń)	57	5,4
		d. szkolnictwo specjalne (dzieci niepełnosprawne w szkole)	2	0,2
8	Sprawy dotyczące cudzoziemców	a. uprowadzenie dziecka poza granicę kraju	19	1,8
		b. status prawny dzieci cudzoziemców	9	0,9
9	Przemoc	a. przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna	111	10,5
		b. zaniedbania (intelektualne, emocjonalne, fizyczne)	27	2,5
		c. uzależnienia, choroby psychiczne, samobójstwa,	23	2,2
		d. żebractwo	15	1,4

		e. areszt, przesłuchania, rewizje, kontakty aresztowanych rodziców z dziećmi	11	1
10	Inne		79	7,4
11	Sprawy przekazane do Zespołu Badań i Analiz	11. sprawy przekazane do Zespołu Badań i Analiz	15	1,4
12	Udzielanie informacji o BRPD, toczących się sprawach	12. udzielanie informacji o BRPD, toczących się sprawach	93	8,8
			N=1061	%

Osoby dzwoniące (wg częstotliwości występowania):

- Rodzice dzieci: niepełnosprawnych, chorych, z trudnościami finansowymi, żyjących w bardzo trudnych warunkach lokalowych, bezrobotni, samotnie wychowujący dzieci, płacący alimenty lub chcący je uzyskać, chcący uzyskać lub zmienić obecne formy kontaktowania się z dziećmi, wnioskujący o zmiany przepisów, rozporządzeń, utrudniających adopcję dziecka (64%);
- Rodzina (głównie dziadkowie): w sprawie wnuków, np. kontakty z dziećmi, przejęcie władzy rodzicielskiej z powodu przemocy, zaniedbania, śmierci rodziców (11%);
- Inni obywatele: obserwujący problemy w rodzinie sąsiadów, informujący o problemach dzieci, którymi Rzecznik Praw Dziecka powinien się zająć, np. żebranie dzieci., zapytania o porady prawne, adresy instytucji udzielających bezpłatnych porad prawnych, ośrodków terapeutycznych (8%);
- Instytucje: pracownicy instytucji rządowych i pozarządowych – policja, przedstawiciele sądów i prokuratur, Ośrodki Pomocy Społecznej, Centrum Pomocy Rodzinie, samorządy lokalne, pracownicy ambasad, związki zawodowe, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia zajmujące się dziećmi, osoby profesjonalnie zajmujące się dziećmi - psychologowie, lekarze, pedagodzy szkolni, nauczyciele, wychowawcy placówek opiekuńczych, resocjalizacyjnych (14%);
- Media (radio, TV, prasa) (4%);
- Dzieci- problemy szkolne, prośba o informację (0,2%);
- Inne (0,3%).

Osoby najczęściej korzystające z telefonu informacyjno-interwencyjnego w Biurze RPD w 2001 r.

Interesanci	Liczba	%
Matka	273	34,5
Ojciec	233	29,5
Rodzina	89	11
Dziecko	2	0,2

Inni obywatele	64	8
Instytucje, urzędy	88	11
Pracujący z dziećmi	23	3
Media	31	4
Inne	3	0

Biuro RPD przyjmowało w 2001 r. interesantów w indywidualnych sprawach: codziennie w godzinach pracy urzędu.

1. Liczba rozmów: 84

2. Osoby: rodzice dzieci (59), rodzina dalsza (13), inni obywatele (8), dzieci (2), instytucje 2

3. Cele, efekt rozmów:

- złożenie dokumentów do BRPD – 44
- porady prawne, psychologiczne, skierowanie do innych ośrodków – 36
- pytający o bieg sprawy, donoszący dokumenty – 8
- wizyta w terenie w związku ze zgłoszoną sprawą – 3

4. Ważniejsze wizyty Rzecznika Praw Dziecka oraz pracowników Biura Rzecznika Praw Dziecka w terenie

Lp	Data	Miejsce	Temat
1	01.03.01.	Wojewódzki Szpital Dziecięcy im. Krysiewicza w Poznaniu, Prokuratura Rejonowa w Szamotułach	Zapoznanie się ze stanem zdrowia dzieci zmalretowanych przez matkę oraz z ustaleniami postępowania i działaniami w Prokuraturze Rejonowej oraz Sądzie Rejonowym w Szamotułach.
2	02.03.01.	Prokuratura Rejonowa w Wolsztynie	Zapoznanie się z wynikami postępowania i zastosowanymi procedurami w sprawie śmierci 8-tygodniowej dziewczynki.
3	20.04.01	Kuratorium Oświaty w Katowicach, Bestwina Szkoła Podstawowa, Gimnazjum. Prokuratura i sąd rejonowy w Pszczynie; Dom rodzinny dziecka	Sprawa pobicia ucznia w szkole.
4	05.05.01.	Szkoła Podstawowa w Czarnej Białostockiej Prokuratura Rejonowa w Białymstoku.	Zabójstwo ucznia przez nauczycielkę.
5	07.05.01.	Centrum Zdrowia Dziecka	Spotkanie dotyczące wysokospecjali-stycznych usług medycznych.
6	15.05.01.	Zakład dla dzieci niewidomych i niedowidzących w Laskach	Zapoznanie się z trudnościami funkcjonowania placówki.
7	28.05.01	Tarnowskie Góry	Spotkania z uczniami szkół podstawowych; sędziami sądów rodzinnych.
8	04.06.01.	Kuratorium Oświaty w Białymstoku	Spotkanie z dziećmi z klas integracyjnych - 10 lat istnienia programów integracyjnych w szkołach i przedszkolach.
9	12.06.01	Oratorium im. Księdza Jana Bosko na warszawskiej Pradze	Spotkanie w związku z telewizyjną emisją filmu „Jestem zły”.
10	19.06.01	Topola Królewska	Wizyta w szkole podstawowej i gimnazjum.
11	20.06.01.	Młodzieżowy Dom Kultury w Kutnie	Podsumowanie warsztatów artystycznych dzieci wiejskich (program „Janko Muzykant”).
12	27-28. 06.01.	Dom Dziecka we Wrocławiu	Strajk okupacyjny dzieci w placówce.
13	06.07.01.	Powiat kutnowski oraz łęczycki - władze powiatów, Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, policja oraz sądy (wydziały rodzinne i nieletnie)	Ochrona dziecka przed przemocą, powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych, działań podejmowanych przez samorządy na rzecz przekształceń systemu opieki nad dzieckiem.

15	16–20. 07.01	Powiaty bartoszycki, kętrzyński, lidzbarski, Siedziba wojewody warmińsko- mazurskiego, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie i Dom Dziecka w Bartoszycach, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie i Rodzinny Dom Dziecka w Kętrzynie, Lidzbark – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych (wizytacja kolonii dzieci z domów dziecka), Olsztyn – Sejmik Wojewódzki, Obozy harcerskie na terenie powiatów	<ul style="list-style-type: none"> • System ochrony dzieci przed przemocą • Działania samorządów na rzecz zmniejszenia obszarów ubóstwa, patologii, bezrobocia i niskiego poziomu wykształcenia. • Lokalne strategii rozwiązywania problemów społecznych, kierunki zmian w opiece nad dzieckiem. • Organizacja wypoczynku letniego.
16	23- 25. 07.01	Dom Dziecka w Mielnie, Świetlice socjaterapeutyczne Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Polanowie. Spotkanie z organizacjami pozarządowymi w Białogardzie W województwie zachodniopomorskim (powiaty: koszaliński i białogardzki)	
17	01.08.01	Zakład karny w Radomiu	
18	02.08.01.	Zakład Karny w Płocku	Realizacja programu diagnozującego działania podejmowane przez zakłady karne z osobami skazanymi za przestępstwa przeciwko członkom rodziny.
19	03.08.01.	Zakład Karny we Włocławku	
20	07.08.01.	Zakład Karny w Lublińcu	
21	09.08.01.	Zakład Karny w Warszawie-Mokotów	
22	27.08.01.	Urząd Miasta i Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Kaliszu	Spotkanie z pracownikami służb socjalnych, przedstawicielami organizacji pozarządowych dotyczące tematyki przemocy wobec dzieci, wdrażania prorodzinnych form opieki.
23	31.08.01.	Płock, Fundacja "ORLEN – Dar Serca"	Inauguracja działalności Fundacji.
24	08.09.01	Ostrowy	Otwarcie gimnazjum, spotkanie z dziećmi.
25	14.09.01.	Piotrków Trybunalski	Regionalna Olimpiada Specjalna
26	15.09.01	Wierzbie	Otwarcie Katolickiej Szkoły Podstawowej Stowarzyszenia Przyjaciół Szkół Katolickich w Wierzbii.
27	28.09.01	Kutno	Otwarcie Katolickiego Przedszkola w Kutnie.
28	16.10.01	Sieradz	Spotkanie z przedstawicielami samorządów

			uczniowskich szkół podstawowych i gimnazjów, Wizyta w przedszkolu.
29	26.10.01	Bełchatów	Program promocji praw dziecka.
30	15-16. 11.01.	Schronisko dla Nieletnich w Łańcucie	Diagnoza stanu przestrzegania praw nieletnich ze szczególnym zwróceniem uwagi na poziom realizowanego procesu resocjalizacji oraz stosowane w jego ramach środki wychowawcze.
31	19.11.01.	Zakład Poprawczy w Ignaciewie	Problematyka resocjalizacji młodzieży przebywającej w zakładach poprawczych. Prezentacja zakładu.
32	21.11.01.	Szkoła Podstawowa nr 4 w Łęczycy	Spotkanie z młodzieżą łęczyckich szkół podstawowych i gimnazjalnych.
33	23.11.01	Kutno – dyrektorzy szkół	Promocja praw dziecka.
34	22 – 23. 11.01.	Schronisko dla Nieletnich w Gdańsku-Oliwie	Diagnoza stanu przestrzegania praw nieletnich ze szczególnym zwróceniem uwagi na poziom realizowanego procesu resocjalizacji oraz stosowane w jego ramach środki wychowawcze.
35	28-30. 11.01.	Schronisko dla Nieletnich w Stawiszynie i Zakład Poprawczy w Ostrowcu Świętokrzyskim	
36	04-05. 12.01.	Fundacja Synapsis	Europejski Tydzień Autyzmu.
37	05-07. 12.01.	Schronisko dla Nieletnich w Pobiedziskach i Zakład Poprawczy w Witkowie (dla upośledzonych umysłowo)	Diagnoza stanu przestrzegania praw nieletnich ze szczególnym zwróceniem uwagi na poziom realizowanego procesu resocjalizacji oraz stosowane w jego ramach środki wychowawcze.
38	11.12.01.	Zakład Karny dla Kobiet w Krzywańcu	Ocena i wypracowanie szczegółowej diagnozy stanu przestrzegania praw dzieci umieszczonych w zakładach karnych z matkami.
39	10.12.01.	Zakład Poprawczy w Mrozach (dla upośledzonych umysłowo)	Diagnoza stanu przestrzegania praw nieletnich ze szczególnym zwróceniem uwagi na poziom realizowanego procesu resocjalizacji oraz stosowane w jego ramach środki wychowawcze.
40	13-14. 12.01.	Zakład Poprawczy w Nowem (dla uciekinierów)	
40	17.18. 12.01.	Zakład Karny dla Kobiet w Grudziądzu	Ocena i wypracowanie szczegółowej diagnozy stanu przestrzegania praw dzieci umieszczonych w zakładach karnych z matkami.
41	19.12.01.	Schronisko dla Nieletnich i ZP w Falenicy (dla dziewcząt)	Diagnoza stanu przestrzegania praw nieletnich ze szczególnym zwróceniem uwagi na poziom realizowanego procesu resocjalizacji oraz stosowane w jego ramach środki wychowawcze.
42	20-21. 12.01.	Schronisko dla Nieletnich i Zakład Poprawczy w Konstancynie Łódzkim	

5. Ważniejsze spotkania Rzecznika Praw Dziecka.

Lp	Data	Osoba	Temat
1	16.02.01.	Przewodniczącym Sejmowej Komisji Rodziny	Zasady współpracy Rzecznika Praw Dziecka z Sejmową Komisją Rodziny.
2	16.02.01.	Marszałek Sejmu RP	Struktura i organizacja Biura Rzecznika Praw Dziecka.
3	20.02.01.	Rzecznik Praw Obywatelski..	Uzgodnienie formy współpracy obu Rzeczników w zakresie wyznaczonym ustawami o Rzeczniku Praw Dziecka oraz Rzeczniku Praw Obywatelskich.
4	23.02.01	Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych.	Sposób naprawy sytuacji w rodzinach zastępczych, zasady stałej współpracy obu urzędów.
5	01.03.01.	Dyrektor programowy TVN	Ochrona praw dziecka, omówienie zasad współpracy.
6	07.03.01	Prezes Zarządu Polskiego Radia	Ochrona praw dziecka, omówienie zasad współpracy.
7	07.03.01	Rzecznik Praw Obywatelskich	Żebractwo dzieci.
8	08.07.01.	Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji	Przemoc w mediach
9	13.03.01	Prezes Fundacji Zdrowia Emocjonalnego ABC XXI	Program „Cała Polska czyta dzieciom”.
10	15.03.01	Członkowie Rady Programowej TVP S.A.	Przemoc w mediach
11	20.03.01.	Prezes TVP	Ochrona i upowszechnianie problematyki praw dziecka. Formy udziału Rzecznika Praw Dziecka w programach telewizyjnych,
12	03.04.01	Rzecznik Praw Obywatelskich	Współpraca.
13	05.04.01	Minister Edukacji Narodowej	Upowszechnianie i popularyzacja Konwencji o Prawach Dziecka, przestrzegania praw ucznia w szkole.
14	10.04.01	Dyrektor Centrum Pomocy Pedagogiczno-Psychologicznej	Szkolne programy wychowawcze, przemoc rówieśnicza.
15	10.04.01.	Dyrektor Centrum Zdrowia Dziecka	Współpraca.
16	18.04.01	Rzecznik Praw Obywatelskich	Program „Edukacja dla Rozwoju”.
17	23.04.01.	Rada Programowa TVP S.A.	Posiedzenie w sprawie wykonywania misji telewizji publicznej.
18	27-29. 04.01.	Norweski Ombudsman ds. Dzieci Trond Waage	Współpraca.

19	17.05.01.	Rzecznik Praw Obywatelskich	„Edukacja dla Rozwoju”.
20	04.06.01.	Władze miasta, kuratorzy i pedagodzy Białegostoku	10-ta rocznica powstania programów integracyjnych w szkołach i w przedszkolach.
21	05.06.01.	Rzecznik Praw Obywatelskich	Dostęp dzieci do badań profilaktycznych oraz wyodrębnienie nowego typu kwalifikowanego przestępstwa znęcania się nad osobą małoletnią oraz nieporadną i podwyższenia progów odpowiedzialności.
22	18-19. 06.01.	Waloński oraz flamandzki Rzecznik Praw Dziecka (Claude Lelievre i Ankie Vandekerckhove).	Zasady współpracy.
23	19.06.01.	Organizacje pozarządowe oraz ośrodki interwencji kryzysowej (Komitet Ochrony Praw Dziecka, Fundacja " Dzieci Niczyje", Katolicki Ruch Antynarkotyczny "Karan", Ogólnopolskie Pogotowie Dla Ofiar Przemocy Domowej " Niebieska Linia", Ośrodek Pomocy Dziecku i Rodzinie w Rudzie Śląskiej, Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Krakowie, Podbeskidzki Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Bielsku - Białej.)	Problematyka przemocy wobec dzieci.
24	02.07.01.	Krajowy Konsultant w dziedzinie pediatrii	Dostęp dzieci do badań profilaktycznych.
25	09.07.01.	Powiat wąbrzeski (województwo kujawsko-pomorskie), przedstawiciele Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie, policji, szkół i placówek zajmujących się pomocą dziecku i rodzinie oraz przedstawiciele sądów (wydziałów rodzinnych i nieletnich)	Omówienie problemów koncepcji systemu przeciwdziałania przemocy wobec dzieci, działań samorządów na rzecz przekształcania systemu instytucjonalnej, opieki nad dzieckiem w system preferujący prorodzinne formy opieki, działania samorządów na rzecz zmniejszania obszarów ubóstwa, patologii, bezrobocia i niskiego poziomu wykształcenia.
26	12.07.01.	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci	Organizacja wypoczynku letniego.
27	30.07.01	Polski Komitet UNiCEF	Przygotowania do Światowego Szczytu ONZ na rzecz dzieci.
28	23.08.01.	Zarząd Główny Towarzystwa Przyjaciół Dzieci oraz Krajowego Komitetu Wychowania Resocjalizującego.	Funkcjonowanie placówek niepublicznych (środowiskowe ogniska wychowawcze) w nowej sytuacji ustrojowej.

29	13.09.01.	Wicewojewoda Pomorski	Współpraca w zakresie przestrzegania realizacji postanowień Konwencji o Prawach Dziecka.
30	18.09.01.	Akademia Pedagogiki Społecznej	Promocja książki Marii Łopatkowej – <i>Dziecko a polityka czyli walka o miłość.</i>
31	29.09.01	Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży	Forum Edukacyjne „Przyjazne szkoły”.
32	10-12. 10.01.	Członkowie ENOC (The European Network of Ombudsmen for Children))	Omówienie projektu i zatwierdzenie standardów działań dla powoływanych niezależnych instytucji rzeczników praw dziecka oraz analiza projektu statutu sieci europejskich rzeczników, uchwalenie wspólnego stanowiska w sprawie ochrony dzieci w sytuacji zagrożeń wojen i ataków terrorystycznych.
33	18.10.01.	Kancelaria Prezesa Rady Ministrów	Uchwalenie przez Parlament RP ustawy o dostępie do informacji publicznej. Ocena ustawy w kontekście innych regulacji, dotyczących gwarancji praw obywatelskich i działalności organów władz publicznych.
34	15.12.01.	Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej	Uroczyste spotkanie z okazji Dnia Wolontariusza

6. Udział Rzecznika Praw Dziecka w konferencjach krajowych i zagranicznych.

Lp	Data Miejsce	Organizator	Temat
1	22.02.01. Warszawa	Ministerstwo Edukacji Narodowej, Sejm RP	Sejmik „Jak wychowywać”.
2	15.03.01. Warszawa	Redakcja <i>Rzeczpospolitej</i> , Rada Etyki Mediów Warszawa	Dyskusja panelowa w związku z II raportem <i>Rzeczpospolitej</i> - „Tydzień z pilotem”.
3	20.03.01 Warszawa	Kancelaria Prezydenta RP	„Dzieciństwo bez przemocy”.
4	28.03.01. Warszawa	Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji	TV- konferencja z udziałem członków KRRiTV oraz nadawców publicznych i komercyjnych w sprawie przemocy w mediach, z uwzględnieniem przemocy w programach informacyjnych
5	03-04.04.01. Warszawa	Fundacja Dzieci Niczyje	Ochrona dzieci przed komercyjnymi i innymi formami wykorzystywania seksualnego.
6	18.04.01. Warszawa	Pałac Prezydencki	„Strategia rozwoju Polski u progu XXI wieku”.
7	07-09.05.01. Łódź	Amnesty International, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego	Konferencja „Dni edukacji praw człowieka”.
8	15-16.05.01. Waplewo	Fundacja Nasz Dom	Konferencja „Opieka zastępcza”.
9	18.05.01. Warszawa	Klub Przyjaciół Ludzkiego Życia, Human Life International, International Right to Life Federation, Rada ds. Rodziny Episkopatu Polski, Sejmowa i Senacka Komisja Rodziny, Polska Federacja Ruchów Obrony Życia, Forum Kobiet Polskich	Międzynarodowy Kongres „O Godność Dziecka”.
10	22.05.01. Warszawa	Kancelaria Prezesa Rady Ministrów	„Reforma systemu edukacyjnego”.
11	01.06.01 Warszawa	Sejm RP	Sejm Dzieci i Młodzieży
12	04.06.01. Białystok	Władze miasta, kurator oświaty	Spotkanie z okazji 10-tej rocznicy powstania programów integracyjnych w szkołach

			i w przedszkolach.
13	18.06.01. Warszawa	Reżyserzy dubbingu	Poparcie obowiązkowego dubbingowania filmów dla dzieci w telewizji
14	19.06.01. Warszawa	Biuro Rzecznika Praw Dziecka	Ogólnopolskie spotkanie z organizacjami pozarządowymi oraz ośrodkami interwencji kryzysowej poświęcone problematyce przemocy wobec dzieci.
15	07.08.01 Warszawa	Biuro Rzecznika Praw Dziecka	„Przekształcenia form opieki nad dzieckiem”.
16	06.09.01. Malechów, Polanów	Okręgowy Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie, władze samorządowe	Lokalne debaty „Dzieciństwo bez przemocy”.
17	11.09.01. Augustów		"Media a rodzina".
18	13.09.01. Gdańsk	Wicewojewoda Pomorski, Przewodniczący Sejmowej Komisji Rodziny	„O prawach dziecka...”.
19	17-19.09.01. Warszawa	Fundacja Karan	Międzynarodowa Konferencja „Stop Przemocy - O Godność Człowieka”.
20	27.09.01. Warszawa	Towarzystwo Rozwoju Rodziny.	Międzynarodowa konferencja „Przemoc seksualna wobec dzieci”.
21	26-27.09.01. Zielona Góra	Uniwersytet Zielonogórski	„Przemoc seksualna wobec dzieci”.
22	27-29.09.01. Górzno	Biuro Rzecznika Praw Dziecka	Program „Mamy prawo żyć bezpiecznie”, Szkolenie pracowników Biura Rzecznika Praw Dziecka.
23	10-12.10.01. Paryż	The European Network of Ombudsmen for Children.	Doroczne spotkanie ENOC (The European Network of Ombudsmen for Children).
24	16-17.10.01. Lędziny k/Tych	Stowarzyszenie Zastępczego Rodzicielstwa	Międzynarodowa Konferencja „Przeciw porzuceniu – rodzice zastępczy nadzieją”.
25	17-19.10.01 Łódź	Instytut i Katedra Teorii Wychowania Uniwersytetu Łódzkiego	„Edukacja Alternatywna”.
26	19-20.10.01. Krzywopłoty k/Karlina)	Rzecznik Praw Dziecka, Związek Powiatów Polskich, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Białogardzie	Ogólnopolska konferencja „Pomoc dziecku w działaniach powiatu”.
27	23-24.10.01. Szczytno	Wyższa Szkoła Policji	„Policja a przemoc. Przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci”.
28	13.11.01. Warszawa	Rzecznik Praw Obywatelskich	„Prawa osób niepełnosprawnych - teoria, praktyka, niezbędne działania”.
29	14-15.11.01.	Niezależny Związek Studentów	„Prawa dziecka i ucznia w szkole i w domu.

	Kraków	Akademii Pedagogicznej	Teoria i praktyka”.
30	23.11.01. Kutno	Rzecznik Praw Dziecka	Prezentacja Instytucji Rzecznika Praw Dziecka i podstawowych aktów prawnych dotyczących praw dziecka w szkole.
31	24.11.01. Warszawa	Komitet Ochrony Praw Dziecka	20-lecie Komitetu Ochrony Praw Dziecka.
32	26.11.01. Kutno	Władze miasta	„Realizacja zadań pomocy społecznej w powiecie kutnowskim oraz system pomocy dziecku i rodzinie”.
33	30.11.01. Lublin	Urząd Marszałkowski	„Społeczności lokalne w realizacji kampanii Dzieciństwo bez przemocy”.
34	07-08.12. Opole	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci	„Rzecznictwo praw dziecka formą urzeczywistniania dobra dziecka”.
35	08.12.01. Warszawa	Sejm RP	IV Trybunał ds. Przemocy wobec Kobiet.
36	17-20.12.01. Jokohama	UNICEF, ECPAT (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes, Rząd Japonii	II Światowy Kongres przeciw seksualnemu wykorzystywaniu dzieci w celach handlowych (Second World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children in Yokohama).

Tłoczono z polecenia Marszałka Senatu
